

# SOTSIAALTÖÖ

**Sotsiaaltöö kaitseväs**

**20 aastat sotsiaaltööd Eesti  
vanglates**

**Vananemine Eestis: eakate  
toimetulek ja põlvkondade  
koostoime**

**Kas ja mille eest  
sotsiaaltöötaja vastutab**

**1**

**2014**

**Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri**



## Ajakirja SOTSIAALTÖÖ tellimust saab vormistada:

- kohalikus postkontoris
- toimetuse aadressil [ajakiri@tai.ee](mailto:ajakiri@tai.ee)
- Eesti Posti e-teeninduses [www.post.ee](http://www.post.ee)

Üksiknumbreid saab tellida Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusest (Hiiu 42 Tallinn) ja osta kaupluses Ülikooli Raamatupood (Raekoja plats 11 Tartu).

Ajakiri SOTSIAALTÖÖ

**Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne**

17. aastakäik.

*Ilmub kuus korda aastas: veebruaris, aprillis, juunis, augustis, oktoobris ja detsembris*

### Toimetuse kolleegium:

Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Marju Medar, Valter Parve, Riho Rahuoja, Koidu Saia, Judit Strömpl, Piret Tamme, Triinu Tikas, Taimi Tulva

Vastutav toimetaja: Regina Lind

Toimetajad: Tiia-Triin Truusa, Annika Poldre, Signe Väljataga, Margit Raias, Inga Mölder  
Kujundus ja trükk: Puffet Invest OÜ

Tiraaž: 1000 eksemplari

### Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö, Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn  
Tel (+372) 659 3931, faks (+372) 659 3925, e-post [ajakiri@tai.ee](mailto:ajakiri@tai.ee)

### Autoritele:

Ajakirja toimetuse ootab avaldamiseks analüüsivaid, uurimuslikke, nõuandvaid, kogemuslikke, informatiivseid ja silmaringi laiendavaid artikleid, mis aitavad kaasa sotsiaalvaldkonna arengule. Teretulnud on ka info värskest ilmunud raamatute ja erialaste koolituste kohta. Artiklite maht tuleks kooskõlastada toimetusega. Artiklid saata meiliaadressil [ajakiri@tai.ee](mailto:ajakiri@tai.ee). Skeemid ja joonised saata töötlemist võimaldavate failidena, mitte pildina tekstis. Pildid palume varustada selgitava tekstiga ja saata elektrooniliselt resolutsiooniga 300 dpi või postiga.



**Tervise Arengu Instituut**  
National Institute for Health Development



**sotsiaal**  
ministeerium

# SISUKORD

nr 1/2014

## Toimetuse veerg

Küsimem endalt – ja kuidas edasi?	
Marju Medar .....	2
Uudised .....	3
ESTA .....	5

## Persoon

Noortejuht, kes murrab müüte	
Annika Poldre .....	6

## Seadus

Poolel teel... Mõtteid seoses uue lastekaitseseaduse eelnõuga	
Judit Strömpl, Merle Linno .....	10
Lastekaitse seaduse ümarlaud .....	15
Sotsiaaltöö praktika	
Kaitseväelaste sotsiaalne kaitse	
Anu Jänes .....	16
Sotsiaaltöötaja kaitseväes	
Liisa Vilba, Leili Villem .....	21
20 aastat sotsiaaltööd Eesti vanglates	
Laura Kikas, Velli Ehasalu .....	23
Minu töö vanga sotsiaaltöötajana	
Signe Lepp .....	26
Võlanõustamise vajalikkusest	
Ülle Schmidt .....	28

## Õigus

Kas ja mille eest sotsiaaltöötaja vastutab (I)	
Gabriel Tavits .....	31
Ülapidamise kohustus eaka inimese hoolduses	
Laivi Annus-Anijärv .....	34

## Uurimus

Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime	
Ülle Kasepalu .....	37

## Sotsiaalpoliitika

Kolm vaatnurka eakate omastehoolduse korraldusele – Eesti, Soome ja Ungari näitel	
Taimi Tulva, Koidu Saia .....	42

## Projekt

Kogemused töötamisel multiprobleemidega inimestega	
Merili Laansoo, Kärt Saarsen .....	47

## Juhtum

Lapsed perevägivald kontekstis: Lauri ja Mari juhtum	
Judit Strömpl, Merle Linno .....	51

## Meetod

Verge meetodi olemusest ja mõjudest	
Jürgen Rakaselt .....	56

## Vaimne tervis

Lapsed peavad tundma internetis käitumise ja suhtlemise reegleid .....	60
Airi Mitendorf	

## Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles .....	63–64
------------------------------	-------

## Küsigem endalt – ja kuidas edasi?

*Tahaksin täna Teiega jagada rahutust, mis mind juba pikemat aega on murelikuks teinud ja millele andis hoogu juurde sotsiaaltöö 5. kongress. See on mure sotsiaaltöö edasiste arengute ja kestlikkuse pärast, mure selle pärast, mida me iga päev teeme ja/või tegema peaksime.*



*Ühelt poolt oleme nüüdseks arendanud välja elanikkonda toetavate toetuste ja teenuste süsteemi nii riiklikul kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil. See peaks tagama kõigile inimestele õiguse saada vajadusel abi ja kindlustama nende igapäevaeluga toimetuleku. Oleme selle töö käigus õppinud, kuidas kliente nõustada, kuidas teenuseid arendada ja kuidas teha asutustega koostööd.*

*Teisalt näitavad numbrid, et me pole saavutanud oodatavaid tulemusi. Eestis on ikka veel üle 18 000 pikaajalise töotu, kel pole kutse-, ameti- ega erialaharidust. Meil on ikka erivajadusega inimesi, kellel on piiratud ligipääs haridusele, hoonetele, ühistranspordile ja tööjõuturule. Ligi viiendik lastest elab Eestis suhtelises vaesuses ning igal aastal langeb meil koolist välja üle 200 lapse, kes ei jõua saada isegi põhiharidust. 18–24-aastastest noortest enam kui 13%-l ei ole haridust rohkem kui üheksa klassi.*

*Küsigem endalt – miks nii? Miks me pole saavutanud soovitud tulemusi elanikkonna toetamisel? Mida oleme teinud valesti või tegemata jätnud? Tegelikult, ilmselt me täpselt ei teagi, mida oleme suutnud ja mida mitte, sest me pole oma tegevuse mõju piisavalt mõõtnud.*

*Samas, sotsiaalkulutused kasvavad iga aastaga, näiteks 2014. aastal 3,37% võrreldes 2013. aastaga ning sotsiaalministeeriumi kantsleri Marelle Erlenheimi sõnul kasvab sotsiaal- ja tervishoiukulutuste maht riigieelarves veelgi. 2017. aastal prognoosi järgi 46%-ni (2013. aastal oli 37%), kui kõik seni kehtivad toetused, teenused jm lubadused praeguste seaduste alusel arvesse võtta. See tähendab, et rohkem kuhugi laieneda pole ja uusi teenuseid ning muid toetusmehhanisme saame arendada vaid eelnevaid meetmeid tõhusamaks muutes.*

*Küsigem endalt – ja kuidas edasi? Oleme kavandanud ja planeerinud mitmeid suundi ja tegevusi, mis kõik on seotud rahaliste vahendite suurenemisega. Õnneks on sel struktuurifondide perioodil oodata ka Euroopa Liidu toetust sotsiaalsfäärile, kuid nagu me teame, see toetus ei pruugi kesta kaua. Teisalt on selge vajadus nende meetodite ja tegevuste arendamise järele, mis aitaksid suurendada kogukondade vastutust ja toimetulekuvõimet ning kaasata abivajajaid aktiivsesse kogukonna toimimisse ja oma elujärje parandamisse. Millised need tegevused ja meetodid täpselt on, mis aitavad ja mida on vaja arendada ning sotsiaaltöötajatele õpetada? Murelikuks teeb mind see, et vastust ma ei tea, ja seda pole ka lihtne leida. Siinkohal tahaksin Teid kõiki kutsuda koostööle, et otsida nendele küsimustele vastuseid.*

## Marju Medar

TLÜ sotsiaaltöö instituudi direktor

## Sotsiaalministeeriumi sotsiaalala uus asekanter on Rait Kuuse

„Mul on hea meel, et meie meeskonnaga liitub inimene, kellele on sotsiaalteemad tuttavad nii omandatud hariduse kui igapäevatöö kaudu,“ ütles sotsiaalminister Taavi Rõivas. Rait Kuuse on lõpetanud Tallinna Ülikoolis sotsiaaltöö eriala ning omandanud Tartus Euroopa õpingute magistrakraadi. Praegu töötab ta Tallinna vangla direktorina. „Riigi sotsiaalvaldkonna areng on mind alati huvitanud. Loodan, et minu panus aitab sotsiaalministeeriumi alustatud edukalt ellu viia,“ ütles Kuuse. Ta tunnistab, et sotsiaal-sektor on suure ootuste surve all, olgu selleks siis elanikkonna vananemine või tegutsemine piiratud raha tingimustes. „Oludes, kus raha on alati vähem kui soove neid kasutada, muutuvad konkreetset, põhjendatud ja kvaliteetsed valikud ning nende selge kommunikatsioon eriti oluliseks,“ rõhutas Kuuse. Rait Kuuse on töötanud justiitsministeeriumi haldusalas üle kümne aasta, tal on pikaajaline väliskoostöö kogemus Ida-Euroopa regiooni ning Gruusia reformides. Ta on end täiendanud tippjuhtidele suunatud koolitustel. Kuuse asub sotsiaalministeeriumis tööle 17. märtsil.

*Sotsiaalministeerium*

## Eesti vaimse tervise ja heaolu koalitsioon (VATEK) ja vaimse tervise mess

Eestis on rohujuure tasandil hulgaliselt vaimse tervise valdkonnas (edendus, ennetus, ravi, rehabilitatsioon, eestkoste) tegutsevad valitsusvälised professionaalseid organisatsioone, kes saavad olla arvestatav jõud poliitikas kaasarääkimisel.

Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituudi eestvedamisel ja Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi toetusel on loodud Eesti vaimse tervise ja heaolu koalitsioon (VATEK), mis alustas igakuiseid kokkusaamisi sotsiaalministeeriumi ruumides 25. novembril 2012.



Alguses tundsid asja vastu huvi 17 organisatsiooni, praeguseks on VATEKi liikmete arv kasvanud üle 60 (vabaihendused, eriala- ja avaliku sektori organisatsioonid, äriühingud jm). VATEKi igapäevatöö hõlbustamiseks on sõlmitud seltsinguleping, millele kirjutas 11. novembril 2013 alla 26 seltsinglast. Toimunud on 12 kokkusaamist, sh üks rahvusvaheline seminar. VATEKi tegevusest, liikmesorganisatsioonidest ja eessevatest sündmustest parema ülevaate saamise eesmärgil valmis VATEKi koduleht: [www.vatek.ee](http://www.vatek.ee) ning kujundati logo.

Seltsing lähtub oma tegevuses avalikest huvidest ning eesmärk on Eesti elanikkonna vaimse tervise ja heaolu edendamine, teema ühiskonna tähelepanu keskmesse toomine ja seal hoidmine ning valdkonna poliitika kujundamine ja alusdokumendi vastuvõtmise toetamine.

Selle aasta sügisel kavatsete korraldada vaimse tervise messi. Eesmärk on pakkuda kohtumispaika sellistele huvigruppidele nagu vaimse tervise teenuste tarbijad ja -pakkujad, teemast huvitatud õppurid ja õpetajad, kohalike omavalitsuste töötajad, vaimse tervise probleemidega inimeste omastehoolidajad, sotsiaalsed ettevõtjad jt. Tahame tutvustada vaimse tervise valdkonna teenuseid ja pakkuda nii üldharivaid kui ka kitsamalt piiritletud lühikoolitusi. Eeskuju ja tuge saame Soome Vaimse Tervise Keskkliidu kolleegidelt, kes korraldavad samalaadset ettevõtmist alates 1997. aastast. Helsingis toimuva messi tunnuslauseks on sel aastal „Koo suudame rohkem!“ Milline on Eesti messi sõnum, selgub lähiajal.

**Külli Mäe**  
**Airi Mitendorf**

## Muudatused sotsiaal-, tervise- ja töövaldkonnas 2014. aastal

**Sotsiaalvaldkonnas** tõuseb toimetulekupiiri üksi elavale inimesele või perekonna esimesele liikmele 90 euroni kuus. Perekonna teise ning iga järgneva liikme toimetulekupiiri on 72 eurot kuus. 2013. aasta toimetulekupiiri perekonna esimesele liikmele oli 76,7 eurot ning perekonna teisele ja igale järgnevale liikmele 61,36 eurot kuus.

# U U D I S E D

Tõuseb **vajaduspõhise peretoetuse** sissetuleku piir perekonna esimesele liikmele 280 eurolt kuus 299 euroni kuus. Perekonna iga järgneva 14-aastase ja vanema perekonnaliikme vajaduspõhise peretoetuse sissetulekupiir tõuseb 140 eurolt 149,5 euroni ning iga alla 14-aastase perekonnaliikme sissetulekupiir seniselt 84 eurolt 89,7 euroni kuus.

Muutub **vanemahüvitise** seaduse paragrahv, mis reguleerib vanemahüvitise suurust juhul, kui vanem hüvitise saamise ajal töötab. Uue valemiga järgi on töötasu saamine alati tasuv ning hüvitise vähendamine on proportsionaalne. Tõuseb ka vanemahüvitise määr. Kui vanem ei töötanud hüvitisele õiguse tekkimisele eelnenud aastal, siis makstakse vanemahüvitist hüvitise määras, mis 2014. aastal on 320 eurot. Kui vanem töötas, kuid tema keskmine sissetulek jäi alla töötasu alammäära, makstakse vanemahüvitist töötasu alammäära suuruses. 2014. aastal on töötasu alammäär 355 eurot. Lisainfo: <http://www.sm.ee/sinule/perele/vanemahuvitis.html>

Kasvab psüühikahäiretega inimestele osutatavate **erihoolekandeteenuste** igakuine tasu. Kohtumäärusega hoolekandetasusse paigutatud täiskasvanule osutatava ööpäevaringse erihooledusteenus maksumus tõuseb 557,19 eurolt 847 euroni. Alaealise puhul maksab sama teenus 1945 eurot. Kõikide teiste erihoolekandeteenuste, nagu igapäevaelu toetamise teenus, töötamise toetamise teenus, toetatud elamise teenus, kogukonnas elamise teenus, ööpäevaringne erihooledusteenus, maksumus suureneb 5,66% võrra.

Tõuseb riigi rahastatava **lapsehoiuteenuse** ning **asenduskoduteenuse** maksimaalne maksumus. Lapsehoiuteenuse maksimaalne maksumus hakkab olema varasema 371 euro asemel 402 eurot kalendriaastas. Asenduskoduteenusel lapse eest makstakse kuus senise 700 euro asemel 758 eurot. Alla 3-aastase või puudega lapse puhul on see summa 1173 eurot kuus (varem 1083 eurot).

**Vaimse tervise** valdkonnas alustatakse 2014. aastal Tallinna Laste Vaimse Tervise Keskuse ehitamist. Tartus, Pärnus ja Ida-Virumaal tehakse algust Norra finantsmehhanismi toel vaimse tervise keskuste loomiseks olemasolevates ter-

vishoiuasutustes. Norra rahvatervise programmi raames alustavad tööd veel kaks vaimset tervist toetavat veebikeskkonda ning arendatakse välja nutitelefonide teenused.

2014. aastal **täieneb riiklik immuniseerimiskava**. 1. juulist lisandub rotaviirusvastane vaktsineerimine.

**Töövaldkonnas** hakkab kehtima uus **tööhõiveprogramm** aastateks 2014–2015

(<https://www.riigiteataja.ee/akt/117122013006>). Selle eesmärk on aidata inimestel tööd leida ja toetada tööandjaid töötajate leidmisel. Programmi alusel osutab Eesti Töötukassa tööturuteenuseid ning maksab tööturutoetusi.

2014. ja 2015. aastal lisanduvad olemasolevatele järgmised tegevused: tõstetakse tööandja tööruumide ja -vahendite kohandamiseks ette nähtud hüvitamise määr 50%lt kuni 75%ni; laiendatakse tugiisikutega töötamise teenuse saajate ringi, hõlmates sellesse pikaajalised, sõltuvusprobleemide ja sotsiaalsete erivajadustega töötud, ning suurendatakse tugiisikutega töötamise mahtu 700 tunnilt kuni 1000 tunnini; laiendatakse võimalusi ettevõtlusega jätkamise toetamiseks; võimaldatakse tööandjale palgatoetust lisaks tähtajatu töölepingu sõlmimisele ka tähtajalisel sõlmitud töölepingu korral.

Programmi tegevusi rahastatakse tööturuteenuste ja -toetuste sihtkapitalist, mis koosneb töötuskindlustuse summadest ja riigieelarvelistest eraldistest. Tööhõiveprogrammi rahaline maht on 2014. aastal kuni 36,2 miljonit eurot ja 2015. aastal kuni 33 miljonit eurot.

**Töökeskkond**. Selles valdkonnas jätkame tööelu portaali täiendamist ([www.tooelu.ee](http://www.tooelu.ee)). Teavet saab nii töösuhteid kui töökeskkonda puudutavate küsimuste ja ürituste kohta, samas on ka teemakohased uudised. Portaali on loonud sotsiaalministeerium koostöös Tööinspektsiooni, Terviseameti ja Tervise Arengu Instituudiga. 2014. aastal avatakse portaali ka venekeelsena.

*Sotsiaalministeerium*

ESTA tegevuse esimene tähtsam üritus sel aastal oli 15. jaanuaril eestseisuse kohtumine sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna töötajatega. Arutati ühingu 2014. aasta tegevuskava. ESTA tõstatas ministeeriumi ees järgmised, meie hinnangul aktuaalsed probleemid:

■ **Sotsiaaltöötajate palgad ELi uue rahastusperioodi finantseeritavates projektides.** ESTA juhtis ministeeriumi tähelepanu vajadusele sõlmida kokkulepe tunnipalga miinimumide kohta. Võtmeküsimus on, kas uuel rahastusperioodil tekib võimalus palgata hoolekandesse motiveeritud sotsiaaltöötajaid. Senine palgapoliitika pole seda võimaldanud.

■ **Sotsiaaltöötajate kasvav töökoormus.** Nii ettevalmistatavate kui juba jõustunud õigusaktidega on oluliselt tõusnud/tõusmas KOVi sotsiaaltöötajate töökoormus. ESTA tegi ministeeriumile ettepaneku võimalikult piirata haldusmenetlustele kuluvat sotsiaaltöötajate tööaega, et jääks võimalus panustada rohkem sotsiaaltöösse ning tagada selle kvaliteet. On tekkinud vajadus välja töötada töökoormuse lage reguleerivad normid.

■ **Haridusnõuded.** Sotsiaaltöö professionaalsuse tagamiseks on vaja seadusega sätestada sotsiaaltöötajatele erialase või lähedase tasemehariduse nõue piisava üleminekuajaga.

ESTA esitas sotsiaalministeeriumile ka oma **seisukoha lastekaitseaduse eelnõu suhtes.** ESTA hinnangul sisaldab seaduseelnõu põhimõttelist laadi vigu ja puudujääke, mille kõrvaldamine edasise menetluse käigus ei ole otstarbekas, nii et pigem tuleks koostada uus eelnõu. See peaks sisaldama laste ja vanemate õigusi ja kohustusi. Pakutav laste-

kaitseüsteemi ülesehitus ei ole ratsionaalne. ESTA juhib tähelepanu, et Eesti lastekaitse suuremad probleemid ei ole seotud mitte olemasolevate lastekaitsetöötajate madala professionaalsuse, vaid nende puudumisega osas omavalitsustes, suure töökoormusega teistes omavalitsustes ja lastekaitsega seotud sotsiaalteenuste puudumise või vähesusega paljudes omavalitsustes. Nende probleemide lahendamisele väljapakutav lastekaitse seaduseelnõu kaasa ei aita. Seaduse ennetustegevust puudutav osa on deklaratiivne. Seaduse jõustumisel suureneb oluliselt KOVi lastekaitsetöötajate töökoormus. Seadusega seotud haldusmenetlused on põhjalikult läbi kaalumata. Omaette küsimus on KOVi lastekaitsetöötajate õigused: ka uus seaduseelnõu ei lahenda probleemi, et lastekaitsetöötajaid mõnedesse kodudesse sisse ei lasta. Vanema hooldusõigust piirava avaldusega kohtusse jõudmiseks on kehtestatud tähtajaks lapse lastekaitsetöötaja algatusel perest eraldamise päevast alates järgmise päeva kl 12. Praktikutele on selge, et tähtaeg on liiga lühike. Eelnõu on ka keeleliselt konarlik, kasutatavad mõisted küsitavad.

ESTA pöördus 24. jaanuaril Tallinna linnavalitsuse poole palvega säilitada Tallinna linnaametnike koondamise käigus sotsiaaltöoga tegelevate ametnike töökohad seoses suure ja peagi kasvava töökoormusega.

Muutunud on ESTA koordineeritavate kutsekomisjonide asjaajajad. Lapsehoidja kutsekomisjoni koordinaator-asjaajaja on alates 10.02. Anu Schults ja hooldustöötaja kutsekomisjoni koordinaator-asjaajaja Maarika Kärp. Täpsem info kutse taotlemise kohta kodulehelt:

<http://www.eswa.ee/index.php?go=kutsed>.

Epp Adler asutas aastal 2004 MTÜ HeadEst, et toetada noorte arenemist aktiivseteks ja teadlikeks kodanikeks, kes teavad oma võimalusi ja kohustusi ning julgevad teha valikuid.

## Noortejuht, kes murrab müüte

### Annika Poldre

„Olen väga tänulik Sorose stipendiumifondile,” alustab Epp Adler, kui oleme istet võtnud raamatupoe kohvikus ja mina pärinud, milline oli tema loodud MTÜ eellugu. Mind huvitab Epu tegevuse algus, mil ta oli üks MTÜ HeadEst asutajaid. Ühing korraldab noortevahetusi, laagreid, sh keelesaagreid, koolitusi ja vabatahtlikku tegevust ning viib Eestis ellu Euroopa noorteprojekte. MTÜ sai möödunud aastal suurima rahvusvahelise tunnustuse, Karl Suure Euroopa noorteahinna. Projektiga „Minu elu lugu” tuli see tunnustus esimest korda Balti riiki. Karl Suure auhinda antakse igal aastal Euroopa kolmele parimale noorteprojektile, mis on suutnud parandada noorte üksteisemõistmist. Eesti projekti erakordsus seisnes oskuses viia kokku noored seitsmest Euroopa riigist Eesti seenioridega. Projekti tunnustati kui head näidet kultuuriliste ja põlvkondade erinevuste ületamisest.

### Sorose fondi stipendiumiga Ameerikasse õppima

Sorose fond mõjutas Epu elu sedavõrd, et 10. klassis pääses ta tänu stipendiumile, mis toetas keskkooliõpilaste vahetusprogramme, viieks nädalaks õppima Ameerika väga mainekasse tippkeskkooli, kus on õppinud ka president J. F. Kennedy lapsed. „See on väga tugev kool,” sõnab Epp. „Ma pole kunagi nii palju õppinud kui tol suvel. Kogesin seal esimest korda õppimist ja vastutust õppimise ees ning see pani aluse mu praegusele karjäärile.”

Võiks arvata, et Ameerika õpikogemusega neiu olid keskkooli lõpetades paljud väravad valla ja valikuvõimalusi ohtralt. Tütarlaps ot-



sustas Pärnu Kolledži sotsiaaltöö korralduse eriala kasuks ja see valik oli juhuslik.

Keskkooli lõpuks oli ta noor, kes ei teadnud, mida teha. Epp arvab, et enamik 18-aastaseid ei tea, mida tahavad teha, ja vajaksid kedagi, kes neid nõustaks ja toetaks. Temal, kuigi võimekal, polnud ka tugevat eneseusku ega ühtegi väga konkreetset huvi. Kuulnud tütre mõttest minna USAsse lapsehoidjaks, asus ema teda suunama. Ema soovis, et tütar oma dokumendid kuhugi kõrgkooli viiks, kuigi neiu polnud enda arvates neid kuhugi viia. „Teadsin, et Tallinna ma ei jää ja Tartu Ülikooli ma ei julgenud oma dokumente viia, kuigi seda ma kahetsesin hiljem, kui sain aru, mida annab suur ülikool. Aga ma ei teadnud ja polnud kedagi, kes oleks julgustanud mind sellest hirmust üle olema.”

Sõbranna, kes läks Pärnu Kolledžisse sisse astuma, oli kuulnud, et seal avatakse uus eriala. Selle peale suundus Eppki Pärnusse ja sai kohapeal teada, et uus eriala on sotsiaal-



töö korraldus. „Naine, kes mu dokumendid vastu võttis, oli nii meeldiv inimene, et tema järgi ma otsustasin: siia kooli ma tulen.” Tookordne otsus ongi viinud Epu tööni, mida ta teeb MTÜs ja oma koolitus- ja konsultatsioonifirmas OÜ Leela.

„Ma arvan, et kõikidel edukatel inimestel on olulistel hetkedel olnud kõrval õiged inimesed, kes neid toetavad, julgustavad või ütlevad mõne õige mõtte,” oletab ta. „Mingil põhjusel on mul alati olnud julgust kandidul pakutud kuldkalu vastu võtta ja proovida uut ning tundmatut. Nagu tookord Pärnusse minnes. Ma ei teadnud kedagi, kes seal kolledžis oleks õppinud, ma ei teadnud isegi, et selline kool on olemas. Aga ma julgesin minna. Ma jõudsin sotsiaaltöö korralduseni soovist olla iseseisev ja leidsin koha, mis tundus tore. Tundsin ennast hästi, kui olin oma koha leidnud.”

Pärnust saadud hariduses hindab Epp teadmisi õiguse ja majanduse alustest, arusaamist sotsiaaltööst. Puudu jäi sellest, millest tema sõnul on Eestis üldine puudus – mõtestamisest, et saada aru ja osata hinnata õpitud. Pärast Pärnu Kolledži lõpetamist jätkas ta õpinguid Euroopa Kolledži magistrantuuris. „Olin kindel, et ma ei lähe klassikalisele sotsiaaltööle. Mind paelub töö inimestega, aga sotsiaaltöö tundus olevat mitte minu jaoks.” Hinnates oma haridust praeguse tegevuse mõõdupuuga arvab Epp, et Pärnu sotsiaaltöö korralduse ja Euroopa õpingud on õige kombinatsioon väga heast haridusest tema karjääris.

## Kaks tööandjat

„Mul on kaks tööandjat: MTÜ HeadEst ja OÜ Leela,” ütleb Epp. Esimene on sotsiaalne ettevõtte, teine tavaline eraettevõtte. HeadEsti eesmärk on toetada ja süstida noortesesse usku, et nad suudavad, ja anda neile selle kohta esmakogemus.

Tänavu 10. tegevusaastat tähistava HeadEsti kodulehel leiab MTÜ kohta mitmekülget infot. Selle ajaga on ellu viidud üle 200 projekti, milles on osalenud umbes 150 000 Eesti noort ja noortega töötavat inimest. Eesmärk on kaasata peamiselt mitteorganiseerunud noori, kes ei kuulu ühessegi võrku

ega ühingusse. „Ma arvan, et väga paljudel noortel pole kaaslasi, kes oleks valmis tege-ma asja, mida nemad teha tahavad,” arutleb Epp. Paljud rahvusvahelised noorteprojek-tid on mõeldud ühiste huvidega gruppidele, HeadEst paneb rühma kokku indiviididest, et kõigil oleks võimalik osaleda.

Viimastel aastatel on MTÜ võtnud suuna koolitada ka noortega töötavaid inimesi, sh õpetajaid, eesmärgiga innustada neid ning julgustada pakkuma tunnustavaid ja suu-navaid tegevusi noortele. „Meie eesmärk on noored õppima panna, võtta nad turvaliselt mugavustsoonist välja, et nad tunneksid, kes nad on ja millised võimalused neil on,” räägib Epp. MTÜ ühes tipp-projektis „*The Rolling Citizens*” osalenu ütles, et koges tun-deid, mida varem ei teadnud, et need eksis-teerivad, ja veelgi vähem, et ise võiks neid tunda.

MTÜ HeadEst on teinud ka mitmeid projekte puudega noortele. „Ma usun, et kõik on võrd-selt võimalised ja need projektid on olnud väga inspireerivad,” ütleb HeadEsti looja. Töötanud näiteks nägemispuude ja krooniliste haigustega noortega, on ta loonud endale vundamendi, millele toetub selles töös. Neist kogemustest pärineb tõdemus: enamik puu-dega noori on väga võimekad ja üks püsiv puue ei tähenda kaugeltki üldist võimetust, kuid tihti kogevad need noored just sellist suhtumist. Nad ei tea sageli oma hariduse ega noorsootöö võimalusi, sest nad osalevad eriprojektides. Nad on eritingimustes, neid kasvatatakse nagu abituid lapsi, seetõttu võib tekkida tunne, et nad võivad kõike nõuda.

„Nad sageli ei tea, et võivad ise projekti kir-jutada. Neile tehakse enamasti toimetuleku-laagreid, aga neil on vaja eluoskusi, enese-usku ja julgustust,” on Epp veendunud. „Kui sa oled elus hakkamasaav ja edukas, siis oled seda ka oma puudega. See on eduelamus – tunne, et ma olen väarikas inimene. Kui ja-lad ei tööta, ei ole see veel kõik, mis sa oled.” Edukaks kujunes pilootprojekt „Meelte mosaiik”, mis lõppes jaanuaris. „Me ei tea, kui sallivad või sallimatud oleme,” arutleb Epp. Alles siis, kui puutume kokku endast erineva inimesega, olgu ta teisest rahvusest, teise nahavärvi, seksuaalse orientatsiooni või

majandusliku seisuga, saame teada, millised on meie eelarvamused ja hoiakud. „Meelte mosaiigil” oli kaks eesmärki: pimedad ja kurdid noored said algklasside ees esinedes esinemiskogemuse ning algklasside õpilased nendega suhtlemise kogemuse. „Kui kaks pimedat tulevad klassi ette ja klass vastab nende tervitusele, siis on jää juba murtud,” kirjeldab Epp. Kurtide tunnis õppisid lapsed ka viiulemist. Kui esialgu oli kavas käia 10 koolis, siis projekti lõpuks sai neid koole üle 20 ning osales umbes 700 õpilast. Projekti loojale andis see kinnitust, et kõik on võimalik. Kui sa oled keerulises olukorras, siis tuleb õppida sellega toime tulema ja edasi minna, kõlab Epu elufilosoofia.

Neid edulugusid, kus keegi on HeadEsti kaudu avastanud midagi uut – on äkki õppimisest huvitatud, on aru saanud, mis mõte on kõigel – on palju. „Meie projektid aitavad mõtestada asju, mida me õpime, ja nende vajalikkust,” ütleb Epp. Sellega astub HeadEst vastu hoiakule, et rumal olemine on popp.

Epp armastab lugeda ning teda inspireerivad elulooraamatud. Hiljutine lemmik oli Aleksei Turovski elulugu, mida ta luges hommikul kella viieni. Sellest raamatust leidis ta kinnitust oma kogemusele, et karistamine ei mõju. Näiteks ei nõua ta noortelaagris kellapealt öörahu, kuid seab tingimuse, et hommikul tuleb olla õigel ajal kohal ja igäüks peab ise teadma, kui palju tal on vaja magada.

Turovski raamatust leidis ta teisegi tõe, millega nõustub: Turovski ütleb, et loomariigis oma lastele valu ei tehta. „Karistamine tekitab viha ja kui ma olen seda kasutanud, siis tunnen, et lõhun suhte ära ja pean hakkama uuesti usaldust looma.” Epp on kogunud, et karistus, mis tihti aitab, on armastus. „Näiteks reegleid rikkuv noor võib üllatuda, kui sa midagi ei tee, sest eeldad, et järgmine kord ta seda kokkulepitud reeglit enam ei riku. Naeratus keerulisel hetkel võib olla imelise väega.”

## Euroopa projektid

MTÜ HeadEst on saatnud rahvusvahelisse noortevahetusse hulga noori ja Eestis on ellu viinud palju projekte. Viimased kuus aastat

on need olnud seotud Euroopa teema-aastaga. Aasta teema annab idee, mille Epp arendab projektiks. Näiteks oli Euroopa kodanike aasta, mis tundub igav teema. „Kui ma nägin projekti, kus tehti uskumatuid filme lühikeses ajaga, tekkis mul idee kombineerida see kodanikuteemaga ja panna noored mõtlema, mis oleks, kui sa poleks kodanik, kui sul poleks passi.” Osalejad jagati gruppidesse, loosiga võeti žanrid: õudusfilm, komöödia jt, ja kõik pidid tegema oma žanris lühiõppefilmi kodanikuks olemisest. See oli kogemusteta noortele tööharjutamine, projektiõpe ja ettevõtlusõpe korraga. Eesmärk oli panna noori märkama, mis neil olemas on, ja lahendama probleeme loovalt: enamikul tänapäeva telefonidel on väga head videokaamerad, internetis on palju tasuta programme, küsimus on vaid nende kasutamises. Tulemuseks saadi üheksa eri žanris filmi, mis konkureerisid ka auhindadele. Võitjaks tulid tüdrukud, kes tegid nelja päevaga nii hea õudusfilmi tüdrukute kiusamisest, et keegi ei usu, et see on kogemusteta noorte tehtud. Iga teema võib osutada huvitavaks, kui valida lahenduseks õige meetodika, kinnitab Epp. Näiteks tarbija õigustest tehti muusikal, mis valmis Järva-Jaanis, kus võtteplatsiks oli kogu linn. Kuna aega oli vähe, tuli õppida ka stressiga toime tulema. Kui tekkis konflikt, võeti aeg maha ja seejärel jätkati. Epp ei rutanud kellegi kätt hoidma ega lohutama, et kõik läheb hästi. Vastupidi, kõik ei lähe hästi ja tuleb õppida ka kriisi juhtima.

Koolitustel välismaal on Epp kohtunud eestlastega uues keskkonnas. Kodunt ära käimisel on tema sõnul kasulik mõju: näed kaugelt oma asju teistmoodi. Ka sotsiaal- ja noorsootöötajad, nõustajad ja õpetajad võiksid suunata noori ning sõita isegi kas või lühikeseks ajaks kodunt kaugemale, näiteks õppereisile. „Isegi kui sulle seal ei meeldi, siis kirud ja analüüsid kas või seda, mis ei meeldi, ja sa arened. Kodus ei räägita kunagi oma kolleegidega nii palju kui eemal olles,” teab ta oma kogemusest ning on näinud, kuidas muutuvad noored, kes on saanud korra kodunt kaugemale. Enamik inimesi ei räägi oma parimate sõpradega elu jooksul nii palju kui kümnapäevase grupitöö käigus, kus nad

nõ võetakse mugavustsoonist välja. Need on väga inspireerivad arutelud, mis kestavad mõnikord öö läbi. Väga palju on tagasisidest selgunud, et kunagi varem pole noored end tundnud nii aktsepteerituna. HeadEst seab oma projektides tingimuse, et teisi peab respekteerima ning suhtlemine ei või olla teisi alandav.

## Projektipõhine elu ja tegevus

MTÜ HeadEst on projektipõhise rahastusega, palju projekte on saanud toimuda tänu programmile „Euroopa noored”. Projektipõhine tegevus on andnud iseseisvuse ja võimaluse arendada oma pedagoogilisi põhimõtteid.

Sõltumatusena kaasnevat ebakindlust peab Epp plussiks. Tema arvates on üks põhjusi, miks meil on palju õnnetuid inimesi, just selles, et neilt võetakse ära valu, neid kasvatatakse hirmuga halva homse ees. „Aga äkki ei ole homme halvasti?” küsib Epp. „Äkki loob ebastabiilsus uue võimaluse teha midagi uut?” Selline mõtlemine välistab hirmu ja ebakindluse tuleviku pärast. Stabiilsus on vajalik, aga liigne stabiilsus võib ära lõigata nii negatiivsed kui ka positiivsed võimalused.

„Kui keegi ütleb, et oi, sul on nii ebakindel elu, siis mina tunnen, et ma olen vaba,” räägib 10aastase ettevõtjakogemusega naine. „Kui mul on raha vähe, siis ei ole mul kedagi teist süüdistada peale iseenda ja minu ülesanne on välja mõelda, mida ma võiksin teha.” See on oma elu loomine, mida me ei õpeta oma lastele. Me õpetame neid alusetult hirmu tundma, aga ei õpeta selle hirmuga toime tulema ja sellest inspiratsiooni saama.

„Ma olen väga tänulik, et mul on läinud nii hästi. Mulle meeldib, kui ma tean, et mul on pooleks aastaks leib laual ja üür makstud. See on stabiilsus, mida ma vajan. Siis on mul kuus kuud aega mõelda järgmise kuue kuu peale.” Majandusliku toimetuleku kohta päritakse Epult tihti ja seetõttu peab ta oma põhisõnumiks levitada usku toimetulekusse, kinnitades, et kõik inimesed on võimelised olema ettevõtjad.

## Eeskuju õpetab ja tiivustab

Epp usub, et õpetada saab eeskuju ja mitte jutu, vaid tegudega. Me vajame hakkama saavaid eeskujusid. Uuringud ja edulood näitavad, et edu sõltub tiivustajast. Kui sul pole ühtki tiivustajat, siis isegi kui sul on tiivad, aga sa ei õpi neid kasutama, pole neist kasu. Kui sulle öeldakse, et ära igaks juhuks lenda, kukud, siis sa ei julgegi proovida, arutleb Epp.

„Ma arvan, et eestlased on väga töökad ja võimekad, aga enesehinnang on madal, nad on alandatud ja seetõttu alandavad teisi. Minu unistus on see nõiarõng peatada ja anda inimestele teadmine, et ei pea oma hirmude ja enesehinnangu lõksus olema. Sellest on võimalik õigete tehnikatega välja astuda. Sa ei pea olema elu ohver, sa võid oma elu ise luua.”

Lõpetuseks tahan teada, millega veel siustab tegus naine oma aega, kui seda jääb kõigest eelkõneldust üle. „Ega mul aega ei ole,” kõlab vastus. Järgneb loetelu: „Mäesuusatamine, squash, kepikõnd, ujumine, viis tiibeti harjutust. Mulle meeldib käia kinos, teatris, kontsertidel.” Suur lugemishuvi ajendas magistrantuuri lõpus koos mõttekaaslastega looma raamatuklubi Antonovka. Klubis on tavaks lugeda sama raamatut ning seejärel kokku tulla, et seda arutada. Palju aega pühendab ta perele ja sõpradele. Peale selle on Epp Eestimaa Looduse Fondi vabatahtlik talgujuht. Talgud on avanud ta silmad sellele, milline peab olema inimese ja looduse koostöö ja miks see on muutunud.

„Igavus mulle ei meeldi. Maailm on huvitav. Inimeste mõtted on huvitavad. Arvan, et mul on olnud päris hea vaatlusvõime, ma märkan ja mäletan tundeid, mida tundsin koolis või lapsepõlves. See on mulle empaatiat andnud ja võimet märgata ning tunnustada veidi katkiseid inimesi.

Mulle meeldib näha sädet inimeste silmades, näha, kuidas inimesed avastavad ennast ja saavad järsku aru, et nende jaoks on avanenud uus võimalus ja nad on seda väärt.”

# Poollel teel... Mõtteid seoses uue lastekaitseaduse eelnõuga



**Judit Strömpl**  
Tartu Ülikooli  
ühiskonnateaduste instituudi  
sotsiaaltöö õppe-  
tooli juhataja



**Merle Linno**  
Tartu Ülikooli  
ühiskonnateaduste instituudi  
sotsiaaltöö as-  
sistent

## Sissejuhatus

Uue lastekaitseaduse (edaspidi LKS<sup>1</sup>) eelnõu on mitme inimese aastatepikkuse töö tulemus (Poopuu 2013). Seda ootasid paljud lastega tegelevad organisatsioonid, spetsialistid ja üldsus juba ammu. Tahaksime lisada, lausa peaks lisama seaduse pikisilmi ootajate hulka ka lastega pered, keda seadus peaks kõige rohkem huvitama, kuid selles pole me kindlad. Esiteks, praegu kehtiv seadus ja lastekaitseüsteem on suunatud teatud kitsale ringile, nn riskis elavatele lastele ja peredele, mistõttu vaevalt näeb iga lapsega perekond ennast lastekaitse subjektina. Teiseks, vaevalt need lapsed ja pered, kes on lastekaitse võimalikud kliendid, ootasid enda jaoks uusi riiklikke korraldusi ja sunniabinõusid. Endiselt tajuvad nad, et lastekaitsetööga represseeritakse inimesi ja sekkutakse nende ellu, ning nad tunnevad end tõrjutuna.

Seaduse loomine ei ole kerge ülesanne, sest seaduse looja peab arvestama väga erinevate, kohati vastuoluliste asjaolude ja nõuetega. Esiteks, seadus põhineb ühiskonnas levinud ja omaksvõetud väärtustel ning samas arendab ja täiustab neid väärtusi. Oluline on, et need väärtused, mida esitatakse, kõnetaksid ühiskonna kõiki kihte ja oleksid neile arusaadavad. Väärtused ei ole iga ühiskonnaliikme poolt ühtemoodi mõistetud ja vastu võetud, sest neid tõlgendatakse erinevalt. Väärtuse tõlgendusviisid ning selle omaksvõtmine kujuneb keerulises suhtes inimese ja ühiskonna vahel, kus isiklikud kogemused, uskumused ja tõesed kombineeruvad üldistega. Nii võib seaduse looja mõte saada hoopis teise tähenduse seaduse lugejate mõtetes. Sellega ongi seotud üks oluline seadusloome nõue: et vältida väärarvamusi, peavad selles esitatud väärtused olema väga selgelt sõnastatud.

Teiseks, seadus edastab ühiskonnale sõnumeid, millel on teatud kasvatuslik mõju – seadus peab avama tavakodaniku silmi ja suunama teda hindama ja üle vaatama oma seniseid tõekspidamisi ning muutma tema mõtlemist ja arusaamist paremaks. Sestap on ühiskonnale edastatud sõnumi sisu ja arusaadavus äärmiselt oluline.

Kolmandaks, igas seaduses väljendub riigi enda enesemääramine teiste riikide seas – ühtedega samastamine, teistega vastandamine. Üksnes soov kuuluda teatud riikide hulka ei tähenda veel muutumist nendega sarnaseks. Samas määravad need valikud ühiskonna arengu suuna, mida reguleerivad seadused. Kuuludes Euroopa Liitu, püüab Eesti samastada end korruga nii põhijanaaibritega kui ka Lääne etalonriikidega (UK, USA – need meeldivad ilmselt ka paremliberaalse poliitika tõttu), jättes kahe silma vahele nende olulised erinevused. Võrreldes Eestit

<sup>1</sup> Lastekaitseaduse eelnõu puhul kasutatakse lühendit LaKS. Meie kasutame lühendit LKS, kuna meie hinnangul lühend, mis annab kokku eestikeelse sõna „laks” ja mille tähendus eesti keeles on „heledalt kõlav löök” (Eesti keele seletavast sõnaraamatust) ei ole kohane tähistama seadust, mille eesmärk on laste kui nõrgemate kaitsmine ning mille üks uuenduslikke võtmeteemasid on füüsilise karistamise keelamine.

teiste riikidega, ei tohi siiski unustada, et riikide arengulugu on erinev. Põhjanaanabrite jt lääne-riikide ühiskonnad arenesid aeglaselt ja nõ loomulikult teel. Need väärtused, tõekspidamised ja normid, millel põhinevad rahvusvahelised õigusaktid, on selle arengu tulemus. Eestile on need aga antud valmiskujul ning me peame need omaks võtma ja neist juhinduma. See ei ole kerge, sest ühiskonna ümberorienteerumine ei toimu nii kiiresti, nagu seda sooviksime. Neljandaks, seadusloomes tuleb arvestada tegelike ressursidega. Kas on piisavalt raha ja kompetentseid inimesi, et seadusega ettekirjutatud ideed ellu viia? Suurepärane seadus ei toimi, kui pole inimesi, kes seda teoks teevad, kui ühiskond ei mõista ega võta omaks enamikku seaduse väärtustest, kui poliitiline võim järgib muid eesmärke või puudub raha, mida on vaja seaduse elluviimiseks.

Kõik need piirangud panevad seaduse loojat balansseerima erinevate tegurite ja nõuete vahel. Sellepärast soovime väljendada tunnustust eelnõu autoritele nende töö eest ning rõhutame, et juhtides tähelepanu mõningatele eelnõu kitsaskohtadele, on meie eesmärk aidata kaasa parima seaduse loomisele. Kuna eelnõu on läbinud mõjude analüüsi (Lastekaitse seaduse...2013), mis ka avalikustatakse, siis selles artiklis peatume vaid nendel LKSi eelnõu probleemidel, mis jäid hindamisest välja ja mida soovime arutada sotsiaaltöötajatega.

LKSi eelnõu analüüsis otsime vastuseid järgmistele küsimustele:

- Kes on praeguse LKSi eelnõu subjekt ja kas seadus kaitseb kõiki lapsi igas elukeskkonnas?
- Missugune roll on antud vanematele ja perekonnale? Kas seadus kaitseb ka peresid või ainult lapsi?
- Kuidas määratleb LKSi eelnõu laste ja perede kui sotsiaalse grupi positsiooni ühiskonnas laiemalt?
- Kuidas on jagatud vastutus lapse heaolu eest vanemate ja hooldajate, kohaliku omavalitsuse ja riigi vahel?

## **Kes on praeguse LKSi eelnõu subjekt<sup>2</sup> ja kas seadus kaitseb kõiki lapsi igas elukeskkonnas?**

Käesoleva seaduse eelnõu üheks puuduseks on vastuolu laiapõhjalise pealkirja ning kitsama eesmärgi vahel. LKSi eelnõu algab sissejuhatava lühikokkuvõttega: „*Lastekaitse seadus kehtestatakse ühiskonnas last väärtustava ning lapse arengut soodustava käitumise ja elulaadi kujundamiseks, last toetava keskkonna loomiseks, lapse huvide esikohale seadmiseks, lapse elukvaliteedi parendamiseks ja lapse igakülgse arengu toetamiseks, tervist ja heaolu ohustavates tingimustes olevale lapsele õigeaegse ja asjakohase abi ja hoolduse tagamiseks ning kooskõlas Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni lapse õiguste konventsiooni, Euroopa Liidu põhiõiguste harta ja teiste asjakohaste õigusaktidega.*”

Selles lühikokkuvõttes on nimetatud peamised ootused lastekaitse seadusele: rõhutatakse last kui väärtust ning tema arengut kui olulist last täiskasvanust eristavat iseärasust ja lapse huvide ülemuslikkust. Täpsustatud on ohud, millele seaduses tähelepanu pööratakse. Loomulikult on ka viited rahvusvahelistele õigusaktidele, millele seaduse loojad tuginevad, määratledes niimoodi LKSi kui kaasaegse Euroopa õigusruumi kuuluva seadusakti. Seaduse ülesanne ja taotlus on avarad. Pealkirjaga (Lastekaitse seadus) luuakse pilt kõiki lapsi haaravast seadusest, sissejuhatavas lühikokkuvõtte lõpuosas aga kitsendatakse eelnevalt loodud laia haaret ning rõhutatakse eraldi lapsi, kelle tervis ja heaolu on ohus. Seega lühikokkuvõtte viitab seaduse nii ennetavale (proaktiivsele: soodsa keskkonna loomine) kui ka sekkuvale (reaktiivsele: abistamine ja päästmine) sisule.

<sup>2</sup> Eesti keele seletavas sõnaraamatus on subjekt määratletud kui „tegevuse kandja” ja „õigussuhetes osaleja”. Subjekti kui aktiivse osaleja vastandiks on mõiste „objekt, millele v. kellele on suunatud kellegi tegevus, tähelepanu, mõtted, tunded vm.” (Eesti keele seletav sõnaraamat).

Liikudes edasi LKSi eelnõu § 1 „Seaduse eesmärk” juurde öeldakse, et seaduse „eesmärk on lapse õiguste edendamine ja valdkondadeülese lastekaitse korraldamine lapse heaolu tagamiseks”. Selle ja järgmise sättega määratletakse seaduse suunatus pigem lastekaitse korraldamisele ja sellega seotud spetsialistidele kui lastele ja peredele. Ja nii ka jääb: seaduses praktiliselt puuduvad sätted, mis käsitleksid last ja tema vanemaid. Seda muljet, mis seaduseelnõu lugedes tekib, kinnitatakse eelnõu seletuskirjas, kus öeldakse, et praeguse lastekaitseüsteemi peamiste vigade parandamiseks tuleb uues seaduses „keskenduda laste õiguste tagamise ja järelevalve tulemuslikkuse parandamisele erinevatel haldustasanditel (riik ja kohalik omavalitsus) ning koostöö edendamisele lastega tegelevate valdkondade vahel (hoolekanne, tervishoid, õiguskaitse, haridus)” (autorite rõhutus, Lastekaitseseaduse eelnõu seletuskiri 2013). Samas jääb lastega töötavate spetsialistide hinnata, kas lastekaitsetöötajad tunnevad ennast seaduse eelnõu subjektidena ja kas nad leiavad LKSiis piisavalt tuge oma igapäevase töö tegemiseks. LKSi eelnõu sõnastus on keeruline ja sisaldab väga palju ning erinevaid eesmärke. Selleks, et lugeja saaks aru LKSi sissejuhatavast üldsättest ja eesmärgist, peab ta olema kursis inimõiguste teemaga ning tundma seda valdkonda. Mida tähendab lapse õiguste edendamine? Mida seaduse loojad silmas pidasid, lisades mõiste *lapse heaolu*? Kuidas on lapse õigused ja heaolu omavahel seotud? Muidugi, edasi on seaduse tekstis ja seletuskirjas vastavad sätted ja seletused olemas, kuid lugeja peab vaeva nägema nende leidmiseks ja vaevalt tavaline inimene, ja eriti laps hakkab seda tegema. Seega tõrjutakse seaduse teksti juures eemale inimesi, kes võiksid olla seaduse subjektid. Seega, esimesele küsimusele vastates peab tõdema, et seaduse subjekti määratlemine on hädane. Ühelt poolt nagu oleks see laps, kuid mitte iga laps, ja seoses tähelepanu nihkumisega lastekaitsekorraldusele muutub seaduse subjektiks hoopis lastekaitsetöötaja.

### Missugune roll on antud vanematele ja perekonnale? Kas seadus kaitseb peresid koos lastega?

Et paremini mõista, mida oleksime eelnõust oodanud, toome võrdluseks Soome samasuguse seaduse eesmärgi sõnastust, subjekti määratlust ja vastutuse jagamist puudutavad sätted. Soome lastehoolduse seaduse avab § 1: „*Käesoleva seaduse eesmärk on kaitsta laste õigust ohutule kasvukeskkonnale, tasakaalustatud ja igakülgselt arengule ning erilisele kaitsele.*” Ka soomlased lähtuvad laste õigustest, kuid need on kohe väga lihtsalt ja arusaadavalt lahti seletatud. Lugeja, k.a laps, kes võib-olla ei tea midagi lapse õigustest, saab siit kohe teada, et tal on õigus tasakaalustatult ja igakülgselt areneda ohutus kasvukeskkonnas. Selgelt on jagatud vastutus lapsevanema, lastega tegelevate ametiasutuste ning lastehoolekandade vahel lapsele ohutu kasvukeskkonna loomisel (§ 2), kus „*esmane vastutus lapse heaolu eest lasub lapse vanematel ja teistel hooldajatel.*” (§ 2 lg 1). Ametiasutuste ja hoolekandade osaks on ennekõike vanemate ja hooldajate toetamine lapsele parima kasvukeskkonna loomisel (§ 2 lg 2, 3). Seejärel on seaduses selgesõnaliselt kirjas, et „*lastehoolekanne on lapsepõhine ja perepõhine.*” (§ 3 lg 1)<sup>3</sup>.

Põhimõtteline erinevus Eesti ja Soome laste heaolu eest seisva ja seda tagava seaduse vahel on selle rõhuasetuses. Kui Soome seadus keskendub eelkõige lapse arengut ja heaolu ohustavate riskide ennetamisele, s.o heaolu tagavate tingimuste loomisele, siis Eesti seaduseelnõu keskendub juba tekkinud probleemide tagajärgede leevendamisele. See väljendub ka seaduste pealkirjades. Soome seadus käsitleb last sotsiaalse olendina, kes areneb suhetes lähedastega, Eesti seaduses on laps asetatud väljapoole pere- jm suhteid. Soome seaduse subjektiks on kõik lapsed ja pered, sest ennetustöö ehk ohutu kasvukeskkonna loomine puudutab kõiki lapsi ja lastega peresid. Eesti seaduses on ennetuse mõiste segane, näiteks § 11, mis kirjel-

**3 Soome seaduse tõlkimine kui „lapsehoolekanne“ ei edasta täpselt seaduse sisu, sest eesti keeles seostub „hoolekanne“ eelkõige hoolekandeaustustega ja võib tekitada eesti lugejas teatud segadust.**

dab Sotsiaalkindlustusameti tegevust, lõige 1 on sõnastatud nii: „*Sotsiaalkindlustusameti ülesanded on riikliku lastekaitsepoliitika elluviimine, riiklike strateegiate rakendamine ning valdkondadeülese lastekaitsealase koostöö ja ennetuse koordineerimine*”, lõige 2 täpsustab, et nimetatud ülesande täitmiseks rakendatakse loetelus järgnevaid sekkumisi. Ehk teisisõnu, ennetusena nähakse seadusetekstis sekkumisi, mitte tegevusi, mis on suunatud kõigile lastele ja lastega peredele ja mida ei tajuta erilisena suunatuna teatud vajakajäämistele lahendamiseks, et toime tulla pere argipäevas. LKS eelnõu seletuskirjas täpsustatakse, et „*sekkumise all mõistetakse käesoleva seaduse tähenduses teenust, programmi, muu abi või tegevust, mis on suunatud laste õiguste ja heaolu tagamisele ning lapse ja tema pere abistamisele. Ennetamine on tegevuse või tegevuste kogumite (nt programm) rakendamine lastekaitstes, mis on suunatud negatiivsete tegevuste ärahoidmisele või positiivsete tegevuste edendamisele.*” See kinnitab seaduseteksti lugemisel tekkinud muljet, et ennetus on sekkumine juba olemasolevasse probleemi selle varajases staadiumis, et hoida ära selle süvenemist, mitte tegevus, mis on suunatud kõigi laste ohutu kasvukeskkonna loomiseks ja heaolu edendamiseks (vt § 5, § 6 lg 2, 4, 5, § 10 lg 5, § 11 lg 2, 5, § 13 lg 4, 5).

### **Kuidas määratleb LKSi eelnõu laste ja perede kui sotsiaalse grupi positsiooni ühiskonnas laiemalt?**

Teadaandmine lapse väärtustamisest saadab ühiskonnale olulise sõnumi ja on väga hea, et eelnõu sellega algab. Kõlab võib-olla kulunult, kuid sellest, kuidas me oma lapsi kohtleme, sõltub ühiskonna tulevik. Eesti ühiskonnas peaksid lapsed olema eelisolukorras, nende heaolu siin ja praegu, mis omakorda määrab nende heaolu ka homme. Soovides kuuluda läände, peame lähtuma seal kehtivatest nõuetest, mis on meile lausa ette kirjutatud. Kuid kas oleme valmis neid mõistma ja omaks võtma? Ja kuidas on seaduseelnõus lapse väärtustamine peale deklareerimise kinnitatud ja tõestatud, näidates, et iga seadusesätte juures väärtustatakse last? Lapse väärtustamine väljendub tema õiguste tagamises, mis samal ajal kindlustab tema heaolu. Lapse õiguste konventsiooni (LÖK) ja LKSi eelnõu üldsättes on õigused määratletud. Õigus areneda on üks lapse peamisi õigusi, sellega on seotud nii laste osalemis- kui ka arvamuse avaldamise õigus, mis mõlemad toetavad lapse arengut. Lapse õigus areneda on seotud lapse huvide esikohale seadmisega. Niisiis tuleb last puudutavas otsustustes vaadata, kas otsus tagab lapsele tasakaalustatud ja igakülgse arengu ning ohutu kasvukeskkonna. See nõue on absoluutne, mis tähendab, et pole lubatud sellised olukorrad nagu nt „teiste inimeste õigused, mida ei saa ainuüksi lapse parimates huvides kõrvale jätta” (Riisalo ja Nikonov 2013, 21). Mis võiks olla olulisem, kui lapse õigus ohutus kasvukeskkonnas igakülgsest areneda? Inimõigused on võrdsed kõikidele, selles on nende jõud ja ilu. Samuti ei saa öelda, et ühel lapsel on rohkem õigusi ohutus kasvukeskkonnas arenguks kui teisel. Ja kaugeltki pole võimalik võrrelda ükskõik kui tähtsa täiskasvanu ükskõik millist õigust, mille tõttu peaks ükskõik missugusest perekonnast pärit laps loobuma oma huvidest elada seadusega antud õiguste järgi. Sellised spekulatsioonid nullivad LÖKi lapse huvide esikohale seadmise nõude. Esimene tõsiasi, mis kinnitab lapse väärtustamist, on tema käsitlemine subjektina. Laps on subjekt, kuid ta on täiskasvanust sõltuv subjekt ning teda tuleb käsitleda interaktsioonis ja hoolitsussuhtes vanemate/hooldajate ja perekonnaga. LKSi eelnõus ilmub vanem esimest korda § 17 koos „*teiste lapsele oluliste isikutega*” ning edasi esinevad vanemad nendes paragrahvides, kus on juttu abivajajast ja väärkoheldud lapsest. Lapsevanemad ja hooldajad on paigutatud ühte ritta teiste lapsega töötavate isikutega (vt § 18, 19). Selline vanemate ja pere rolli vähendamine ja piirdumine vormiliste nõuete ja ettekirjutustega edastab ühiskonnale sõnumi, et tegelikult ei ole vanemaks olemine, perekonna loomine ja hoidmine mingi eriline väärtus. Usume siiski, et selles väljendub mitte autorite soov, vaid ühiskonna üldised eelistused (nt majanduskasv, ressursside kokkuhoid, riigi edu ja maine jms), kuid eelnõu ebaselge sõnastus võib sellist tõlgendust soodustada.

LKSi eelnõu üheks probleemiks on, et see keskendub lapsele kui indiviidile, jättes kõrvale tema loomulike suhete keskkonna. Nimetades seadust lasteKAITSE seaduseks, nähakse otsekohe ohtu, mille või kelle eest lapsi kaitsta. Sellega põlistatakse olemasolevale lastekaitse-süsteemile iseloomulik käsitlus, et vanemad ja perekond ohustavad lapsi. Ka suurepäraseid ideed varajasest sekkumisest ja ennetusest, kui need paigutada praegusesse raamistikku, omandavad sildistava mõju. Seetõttu ei soovi suure tõenäosusega ükski Eesti perekond hakata vabatahtlikult lastekaitse kliendiks. Ja veel: kuigi lapse tervist ja heaolu ohustavad tingimused võivad tekkida tänaval, koolis, lasteaias, naabruskonnas, meedias, internetis ja paljudes teistes keskkondades, LKSi eelnõu nendega ei tegele.

## Kuidas on jagatud vastutus lapse heaolu eest vanemate ja hooldajate, kohaliku omavalitsuse ja riigi vahel?

On suurepärase, et LKSi eelnõu tegeleb lastekaitsetöö riikliku järelevalve korraldamisega, määratleb erinevate ametkondade alluvussuhted ja pädevused. Ent lastekaitsetöö üle teostavad järelevalvet kõik inimesed, nende hulgas ja eelkõige teenusekasutajad ja kliendid. Ja nendel on raske hinnata lastekaitsetööd, kui nad seadust lugedes ei saa täpselt aru, mis on lastekaitse teenuste, sekkumiste jm tegevuste eesmärk ja sisu. Laps ja tema perekond, kes peaksid olema seaduse subjektid ehk aktiivsed osalejad, on muudetud teenuste objektiks, kelle heaks süsteem töötab. Nende roll on viidud passiivse tarbimise tasemele.

LKSi eelnõu teksti ja selle alusel tekkivat süsteemi analüüsides tuleb peatuda ka seaduse ülepoliitiseeritusel, mis väljendub valdkondadeülese süsteemi loomise idees. Praegu kehtivad lastekaitse seadus ja korraldus on delegeerinud vastutuse ja korralduse laste heaolu eest kohalikele omavalitsustele. Kuna KOVID on erinevate võimalustega, on lastekaitse tase ebahütlane ja regiooniti väga erinev (Tender jt 2013, Laste hoolekande korraldus ... 2012). Uues seaduses püütakse seda probleemi lahendada, luues sotsiaalkindlustusameti (SKA) juurde uue institutsiooni. Idee on igati hea, eriti kui selle institutsiooni näol kujuneb professionaalselt kõrgelt kvalifitseeritud ekspertide rühm, kes tulevikus seisab Eesti laste heaolu eest, uurib ja analüüsib süsteemi toimimist ning selle alusel seda arendab. Eelnõu teksti siiski sellist püüet ei sisalda, pigem on loodava riikliku institutsiooni eesmärk toetada toetajaid ehk teisisõnu aidata kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaid raskete juhtumite lahendamisel. Siin me näeme mõningaid ohte. Üks sisaldub viidatud LKSi eelnõu mõjude hindamises (2013). Praktikud tõid välja, et SKA tõmbab ära KOVIDes töötavaid häid spetsialiste. Teine oht on selles, et SKA spetsialistid jäävadki lahendama raskeid juhtumeid ning teadmiste-põhise lastekaitse arendamine jääb tagaplaanile. Loodame, et meie hirm on siiski alusetu ja Eesti liigub nende riikide suunas, kus laste heaolu eest seisavad pädevad asjatundjad, mitte poliitikud (vt nt Gilbert jt 2011, Munro 2011).

## Lõpetuseks

Arvestades Eesti rahvastiku iseärasusi ning demograafilisi tendentse, arvame, et Eesti vajab sellist lastekaitse seadust, mis hoolitseb **kõikide laste** heaolu eest **igal pool**, kus laps elab, ning kaitseb teda kõikjal, kus esineb ohte tema tasakaalustatud ja igakülgselt arengule. Samuti vajavad kaitset Eesti **vanemad** ja **pered** ning laste kaitsega peavad tegelema **professionaalidest eksperdid**, kes tegutsevad väljaspool erakondlikke ja valdkondlikke huve. Neid on vähe, kuid seaduse võimuses on selline eesmärk püstitada ja rakendada neid erialaselt haritud inimesi, kes on praegu sunnitud teenima kuskil mujal väärilist elatist või kes oleks valmis ennast erialaselt edasi arendama. Eesti vajab täna sellist lastekaitse süsteemi, mille kliendiks oleks nõus olema iga Eesti perekond.



## Viidatud allikad

Gilbert, N., Parton, N., Skivenes, M. (2011). Child Protection Systems. International Trends and Orientations. Oxford University Press.

Eesti Vabariigi Lastekaitseeaduse eelnõu (2013).

Lastekaitseeaduse eelnõu seletuskiri (2013).

Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades. Kuidas on omavalitsustes korraldatud laste hoolekanne ja kas omavalitsuste tegevus sellel alal vastab seaduse nõuetele? (2013). Riigikontrolli aruanne Riigikogule.

Lastekaitseeaduse eelnõu mõjude hindamise analüüs (2013). Lõpparuanne. TÜ/RAKE.

Munro, E. (2011). The Munro Review of Child Protection: Final Report/ a Child-centered System. London: The Stationery Office. <https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/Munro-Review.pdf>. (10.12.2013)

Poopuu, T. (2013). Lastekaitseeaduse eelnõu koostamise käik. Sotsiaaltöö, 2013/6: 16-19.

Riisalo, S., Nikonov, E. (2013). Lapse paremast huvist lähtumise kohustus uue lastekaitseeaduse eelnõus. Sotsiaaltöö, 2013/6: 20-22.

Soome Vabariigi Lastehoolekande seadus.

Tender, T., Männik, M., Gabrielsen, H., Fredriksson, G., Valma, K., Toros, K., Kähari, V., Olju, M. (2013). Lastekaitse korralduse uuendamise alusanalüüs, AS PricewaterhouseCoopers Advisors/Sotsiaalministeerium.

---

# Lastekaitseeaduse ümarlaud

Lastekaitseeaduse (LaKS) eelnõu väljatöötamisele olid kaasatud pea kõik huvigrupid, kelle kaasabil on tehtud väga suur töö. Ajakirja Sotsiaaltöö juures toimunud kolmetunnise ümarlause jooksul tegid spetsialistid ettepanekuid ning pakkusid lahendusi.

Ümarlauas osalesid: Pärnu maakonna lastekaitse spetsialist Marko Truu, Ida-Virumaa lastekaitse spetsialist Andres Julle, Lastekaitse liidu esindaja Helika Saar, Põhja-Tallinna Linnaosavalitsuse sotsiaalhoolekande osakonna juhataja Mart-Peeter Erss, Pärnu Kolledži sotsiaaltöö lektor Valter Parve, Põhja prefektuuri korraldusbüroo vanemkomissar Ly Kallas, Tallinna lastehaigla ja Tallinna Laste Vaimse Tervise Keskuse pere-, noorukite ja grupiterapeut Urmas Nurk ning Euroopa Vaesuse ja Sotsiaalse Tõrjutuse Vastu Võitlemise Võrgustiku (EAPN) juht Eestis Kärt Mere.

Ümarlauas toodi välja positiivsed ning tunnistamist väärt muutused seaduses, tehti suur hulk täpsustavaid ja parandavaid ettepanekuid ning tõsteti esile need probleemid ja küsimused, mis on eelnõust jäänud välja või vastuseta, kuid vajaksid kindlasti käsitlemist või täpsustamist.

Kõik väljaõeldud ja läbiarutatud täiendused ja ettepanekud ning küsimused, millele eelnõus vastust pole, saadab toimetus edasi sotsiaalministeeriumisse seaduse koostajatele. Täies mahus artikli leiata: [www.tai.ee](http://www.tai.ee) → Väljaanded → Ajakiri „Sotsiaaltöö” → Loe artikleid

*Toimetus*

# Kaitseväelaste sotsiaalne kaitse



**Anu Jänes**

*Kaitseväe sotsiaalteenistuse juhataja*

Kaitseväeteenistus on avaliku teenistuse eriliik, kus sotsiaalsete riskide tekkimisega tõenäosus on suurem kui teistes teenistussuhetes. Seda tingib ühelt poolt kaitseväeteenistuse kui teenistusliigi eripära, teisalt riskid, mis selle elukutsega kaasas käivad.

Kaitseväeteenistuses isik kas täidab Eesti kodaniku kohustust ja läbib talle kindlaksmääratud ajavahemikul aja- ja reservteenistust kaitseväes või on tegevteenistuses ja töötab sõjaväelise auastmega ametikohal. Kaitseväeteenistus võib olla kas seadusest tulenev või vabatahtlikult võetud kohustus, mille põhieesmärk on Eesti Vabariigi sõjaline kaitsmine vaenlase rünnaku korral ning selleks valmistumine. Lisaks valmisolekule võõrriigi rünnaku tõrjumiseks osalevad kaitseväelased rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel, sõjalistel õppustel, erakorralise seisukorra ja hädaolukordade lahendamisel, lahingumoona kahjutuks tegemisel sise- ja territoriaalmeres ning demineerimistöodel kaitseväe ja Kaitseliidu territooriumil, harjutusväljadel ja mujal.

Kaitseväelaste sotsiaalne kaitse tagatakse nagu iga Eesti Vabariigi kodaniku sotsiaalne kaitse kahe meetmega – sotsiaalkindlustuse ja -hoolekandega ning kaitseväelaste sotsiaalse kaitse süsteem on osa Eesti riiklikust sotsiaalse kaitse poliitikast. Viimastel aastatel on kaitseväelaste sotsiaalse kaitse põhimõtted leidnud Eesti ühiskonnas laiemat arutelu. Korduvalt on Riigikogu ja Vabariigi Valitsus vaadanud üle kaitseväelastele sotsiaalteenustega ja hüvitistega tagatavat. Kaitseväe poolt vaadatuna on selle tinginud Eesti osalemine rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel ning sõjakaotused hukku- nud ja raskelt viga saanud kaitseväelaste

näol. Riik on aru saanud, et rahvusvahelisi kokkuleppeid täites võivad tekkida tagajärjed, mis mõjutavad mitte ainult üksikisikuid, vaid kogu rahvast. Kaitseväe sotsiaalteenistuse hinnangul väljendavad kaitseväelastele suunatud sotsiaalpoliitilised abinõud seetõttu ühelt poolt kaitseväelaste sotsiaalse kaitse vajadusi, teisalt riigi vastutust teenistusülesande täitmise tõttu kaitseväelastele ja nende perekonnaliikmetele tekitatud kahju ja saamata jäänud tulu osas.

Eesti riik on kaitseväelaste puhul lisaks riiklikule sotsiaalkindlustus- ja hoolekandesüsteemi tagatistele andnud õiguse rakendada lisatagatise kaitseväeteenistuse seaduse (KVTS) ja selle rakendusaktide alusel. Mitmed täna kehtivad tagatised on sündinud ajendatuna rahvusvahelistest kokkulepetest liitlasvägedega. Need on Eestile kaasa toonud kohustuse järgida rahvusvahelistel sõjalistel operatsioonidel haavata saanud kaitseväelaste ravi ja rehabilitatsiooni korraldamisel samasuguseid standardeid, nagu on liitlasvägedel. Samas on mitmed kaitseväeteenistuse seaduses kehtestatud tagatised sisse seatud põhjusel, et riiklik sotsiaalkindlustussüsteem ei kata kõiki riske, mida kaitseväeteenistus endaga kaasa toob.

## Miks vajab kaitseväelane kaitset?

*Kaitseväeteenistus seab kaitseväelasele kõrged nõuded.*

## Ajaloost

Kui vaadata ajas tagasi, on näha, et Eesti riik on alati pidanud tähtsaks kaitseväelaste toimetulekut ja sotsiaalset kaitset. Lisaks kaitseväelaste toetamisele on alati peetud tähtsaks ka nende perekonnaliikmete kaitset.

Juba Vabadussõja järel kehtestati kaitseväe haiguskindlustuse seadus ja kaitseväe pensioniseadus. Riigivanema dekreediga 18. augustist 1937 kinnitatud kaitseväe haiguskindlustuse seadus tagas kindlustatud raviga ning sünituse ja surma korral ühekordse toetusrahaga. Seadus laienes ka kindlustatu perekonnaliikmetele. Erilist tähelepanu osutati Vabadussõjas vigastada saanud kaitseväelastele. 1924. aastal kinnitatud kaitseväe pensioniseaduse 34. paragrahvis kehtestati pensionimäärad töövõime kaotanud kaitseväelastele. Töövõime kaotamise korral sõjaajal, teenistuskohustuste täitmisel või selle tagajärjel saadud haavamiste, mürgituste, vigastuste või haiguste tõttu määrati pension teenistusest lahkumisel vaatamata teenistuse kestusele:

- a) neile, kes olid kaotanud 100% töövõimest ja kui nende tervislik seisukord vajab kõrvalabi – 125% palgamäärast, kui kõrvalabi tarvis ei olnud – 100% palgamäärast;
- b) neile, kes olid kaotanud 10–99% töövõimest – nii palju protsente palgamäärast, kui palju protsente nad olid töövõimest kaotanud, kusjuures pensioni määr ei tohtinud olla väiksem, kui oli arvestatud pensioni saajale sama seaduse § 33 järgi. Sama seaduse 36. paragrahviga anti võimalus saada pensioni ka neil, kes kaotasid töövõime väljaspool teenistuskohustuste täitmist.

Kaitseväeteenistus on teenistusliik, mis seab selle elukutse esindajatele kõrged nõuded ja tingib tugeva sotsiaalse kaitse vajaduse. Kaitseväelase elukutsele on iseloomulik pidev valmisolekuvajadus.

Kaitseväelane peab olema treenitud ja valmis tegutsema sõjalolukorras. Ta peab olema läbinud teatud sõjalise väljaõppe ning valmis kogu oma hinge, vaimu ja kehaga igal ajal riiki kaitsma. Selleks, et olla sõjaliselt ettevalmistatud, on kaitseväelastele kehtestatud erinevad nõuded (sõjaväelise väljaõppe nõuded, sõjaväelise auastme andmisel hariduse nõuded, erialase hariduse nõuded, teenistusülesande täitmise tervisenõuded ja füüsilise ettevalmistuse nõuded), millele vastavust pidevalt kontrollitakse.

### *Kaitseväeteenistus on eripärane.*

Teenitakse, treenitakse, sõditakse väli- ja sisetingimustes, õhus, maal, vee all ja peal, on kas suvi või talv, öö või päev. Sõditakse mitte ainult endale tuttavas keskkonnas, vaid Eestist eemal, võõrastes riikides, kus on teine kliima, keel, kombed ja riskid. Et ellu jääda, peab kaitseväelane olema mitmekülgne ja võimekas.

Valmisolek eeldab igapäevast väljaõpet ja treeningut. Treenitakse iseennast, teisi, üks-teist. Suured sõjalised riigisised ja rahvusvahelised väljaõpped. Kõik peab toimima nagu kellavärk.

Ka rahuajal on tavapärane alalise valmiduse kontroll. Tegeväelane ja ta pere teavad, et kui öösel saabub mobiiltelefonile korraldus „koguneda”, on vaja kiirelt oma elu nii seada, et jõuaks mõne tunni jooksul korraldada lastele hoidja, mõelda läbi järgmisel tööpäeval pere tööle, kooli ja lasteaeda toimetamine ning jõuda oma teenistukohta.

Ja siis on rahvusvahelised sõjalised operatsioonid – sõda. Tõeline sõjakolle. Tõeline õnn, kui oled elus – hommikul, õhtul, Eestisse koju jõudes. Tõeline jaks, kui näed oma lähedase sõbra surma. Tõeline vaprus, kui kannad oma hukkunud sõbra kirstu. Tõeline tugevus, kui vaatad oma hukkunud sõbra lähedastele silma.

Kaitseväeteenistus paneb proovile kaitseväelase tervise ning raputab teda nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt. Tervis kulub ning vahel on vaja eriviisilist toetust ja abi. Kaitseväeteenistus on täis väljakutseid, millega toimetulemine vajab kaitstud keskkonda.

*Aja- ja reservteenistuse eripära*

Kohustuslikus korras aja- ja reservteenistusse tulnud kaitseväekohustuslased on sunnitud kõrvale jätma oma tavaelu: perekonna, töö, lähedased ja muu, mis on seni taganud nende toimetuleku. Täites kaitseväeteenistuskohustust, loobuvad nad osaliselt oma varasematest kohustustest. Kaitsevälane tuleb teenistusse, jäädes eemale oma perest, kellele ta võib olla ainus elatise teenija. Lähtudes kaitseväeteenistuse seadusest, makstakse ajateenijale ja reservväelasele igakuist hüvitist, kuid see ei pruugi katta igakuist saamata jäävat sissetuleku vahet. Ajateenija ja reservväelase hüvitise suurus sõltub aastmest ning hüvitise määrad on reguleeritud Vabariigi Valitsuse 18.04.2013 määrusega nr 64. Ehkki ajateenijale ja reservväelasele hüvitatakse piirmäära ulatuses sõidukulu ajateenistuse või õppekogunemise asukohta ja seal tagasi sõiduks ning tagatakse ajateenistuse või õppekogunemise läbiviimise asukohas tasuta transport, majutus ja toitlustus, võib aja- ja reservväelase kaitsevälasele teenistuses viibimine põhjustada sissetulekute katkemist, vähenemist või kulutuste suurenemist.

Probleemiks võib osutada rahaliste kohustuste täitmine mõne eraisiku või krediitiasutuse ees ning igakuise tagasimaksekohustuse jätkuv korrapärase tasumine. Tekkida võivad võlad ning oht on sattuda krediitivõlglaste nimekirja. Võimalike sotsiaalprobleemide ennetamiseks on väga tähtis kutsealuste teenistuseelne nõustamine ning õigeaegne võlanõustamisteenuse pakkumine teenistuse eel, ajal ja järel. Ehkki on olnud ka juhtumeid, kus seni kindla sissetulekuta või elukohata isiku elujärg teenistuses riigi pakutavate tagatiste abil paraneb, on siiski enam neid isikuid, kelle puhul teenistusse tulek võib seada ohtu tema ja ta perekonna igapäevase toimetuleku.

2013. a 1. aprillil jõustus uus kaitseväeteenistuse seadus, mis tõi kaasa täiendavaid tagatise pikalt probleeme tekitanud olukordade lahendamiseks. Aastaid on ajateenijatele olnud sotsiaalseks riskiks lapsevanemaks või muuks last ülalpidavaks isikuks olemine ning raske või sügava puudega inimese

ülalpidamiskohustuse täitmine teenistusse kutsumise hetkel. Kehtiv seadus annab ajateenistuskohustuse täitmisele asumiseks ajapikendust isikule, kes peab ülal vähemalt ühte alla kolmeaastast last, vähemalt kahte last, üksinda vähemalt ühte last või ainsana raske või sügava puudega inimest (KVTS § 43). Lisaks annab uus seadus võimaluse vabastada ajateenija ajateenistusest ajateenistuskoha ülema eriootsusel, kui ajateenijal on tekkinud raske perekondlik olukord, mil on tema abi või kohalolek vajalik (KVTS § 56 lg 3 p 1). See annab ajateenijale võimaluse teenistusest väljuda näiteks ajal, kui peres sureb mõni lähedane inimene või on tekkinud olukord, mis vajab tingimata sekkumist.

Uus kaitseväeteenistuse seadus tõi lahendi teenistusülesannete täitmise tõttu ajateenistuses tervisekahjustuse tagajärjel ajutise töövõimetuse saanud isikutele, kellel ei olnud õigust saada ajutise töövõimetuse hüvitist ravikindlustuse seaduse alusel. Juhtudel, kus ajateenija või asendusteenistuja vabastati teenistusest teenistusülesannete täitmise tõttu saadud tervisekahjustuse tagajärjel ja oli ajutiselt töövõimetu, puudus tal võimalus saada ravikindlustuse seaduse alusel maksuvat ajutise töövõimetuse hüvitist, kuna teenistusest vabastamise korral puudus inimesel töö- või teenistussuhe ning tervise seisundist tulenevalt ka võimalus tööle asuda. Uue seaduse alusel maksab riik ajutise töövõimetuse aja eest isikule hüvitist, võttes ühe kalendripäeva eest makstava hüvitise suuruse arvutamisel aluseks ravikindlustuse seaduse § 55 sätestatud kalendripäeva keskmise tulu arvutamise korra (KVTS § 196 lg 6).

*Tegevteenistus võib tuua kaasa elukohamuutused*

Tegevteenistus on avaliku teenistuse eriliik, kus kaitseväekohustuslane töötab sõjaväelise aastmega ametikohal. Tegevteenistusse asumine on vabatahtlik.

Tegevväelaste teenistusega kaasneb teenistuse huvides toimuv rotatsioon, mille eesmärk on treenida tegevväelased võimalikult mitmekülgeks. Üldjuhul muutub umbes iga kolme aasta tagant tegevväelase ametikoht

ning tihti ka teenistuskoha asukoht. See võib tegevväelasele ja tema perele tähendada kolimist ühest Eesti otsast teise ning vahel pidevalt ratalastel või järjepidevalt perest lahus elamist. Lapsed võivad jääda eemale ühest, vahel mõlemast vanemast, naised meestest ja mehed naistest. Tekkida võivad elukoha-, laste lasteaia- ja koolikohtade probleemid ning elukaaslasele töökoha leidmise mured. Mõni tegevväelane sõidab iga päev töö- ja teenistuskoha vahet sadu kilomeetreid, millest võivad tekkida tõsised rahamured.

Kaitsevägi on rotatsiooniprobleemide leevendamiseks loonud tegevväelaste ja nende perede toetamiseks mitmeid hüvitisi ja teenuseid, kuid kõigile abivajajatele need kahjuks lahendeid ei paku. Tegevväelase nimetamisel teises kohaliku omavalitsuse üksuses asuvale rahuaja ametikohale, mille tõttu on vajalik tema ja tema pereliikme püsiv elukoha vahetus, makstakse tegevväelasele ümberasumise korral ühekordset hüvitist. Samuti võib ümberasumise korral hüvitada piirmäära ulatuses tema ja perekonnaliikme ümberasumisega seotud sõidu-, vara veo- ja kolimiskulu (KVTS § 112).

Kaitseväel on Eesti erinevates piirkondades oma nn tööandja eluruumid, mida seadusest tulenevalt võib tegevväelasele kasutada anda tema nimetamisel rahuaja ametikohale teise kohaliku omavalitsuse üksusesse, kus tal ei ole eluruumi (KVTS § 111). Aastaid on aga püsinud probleem, et tööandja eluruumi ei jagu kõigile abivajajatele ning ikka ja jälle on tegevväelasi, kes on sunnitud oma perest eemal elama või sõitma iga päev teenistus- ja elukoha vahel. Sel põhjusel elas näiteks 2011. aastal 313 kaitseväge ja Kaitseliidu kaadri-kaitseväelast tööpäevadel järjepidevalt perest eemal ja 387 sõitis iga päev teenistus- ja elukoha vahel rohkem kui 100 km päevas.

#### *Kaitseväeteenistuses võib saada raske tervisekahjustuse*

Kaitseväeteenistuse üheks suuremaks riskiks on teenistusülesande täitmise tõttu raske tervisekahjustuse saamine. Vigastada võib saada rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil missioonipiirkonnas või ka Eestis teenistusülesandeid täites. Kaitseväeteenistuse sea-

dusega on riik loonud tegevväelastele tagatiseid tekkivate riskide ennetamiseks. Mõned näited neist:

- Rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil haavata saamise korral tagatakse koostöös liitlasvägedega ning tulenevalt sõlmitud koostöökokkulepetest tegevväelase esmane meditsiiniline abi missioonipiirkonnas, tema tervisest tulenevaid vajadusi arvestav transport missioonipiirkonnast haiglasse, ravi, taastusravi ning rehabilitatsioon esmalt välisriigi ning seejärel Eesti ravi- ja rehabilitatsiooniasutustes.

- Riik tagab tegevväelase ravi esimesel perioodil lähedaste juuresoleku välisriigi raviasutuses, kui tegevväelase tervislik seisund on väga raske ja koomaseisundis patsiendi puhul vajavad meedikud iga otsuse juures tegevväelase lähedase nõusolekut. Lisaks pakutakse kaitseväge arstliku komisjoni poolt tuvastatud isiku piiratud liikumisvõime ja sellest tingitud vajaduse korral tegevväelasele ja tema lähedasele ühe saatja toetust välisriigis (kaitseministri 20.03.2013 määrus nr 18). Tegemist on isikliku abistaja teenusega, mille eesmärk on toetada raskelt viga saanud tegevväelast võõrriigi ravi- ja rehabilitatsiooniasutuses, osutades vajadusel tõlgi teenust ning aidates igapäevaeluga toimetulekul.

- Enne välisriigist koju saabumist abistatakse vajadusel haavatud tegevväelast koostöös tema lähedastega tema isikliku eluruumi ümberkohandamise korraldamisel (kaitseministri 20.03.2013 määrus nr 20 § 9 lg 2).

- Haavata saanud kaitseväelase soovil tagatakse talle sotsiaal- ja psühholoogiline nõustamine. Samuti pakutakse rahvusvahelises sõjalises operatsioonis osalemise ajal teenistusülesannete täitmise tõttu hukkunud või püsiva tervisekahjustuse saanud tegevväelase perekonnaliikmetele sotsiaalnõustamist, psühholoogilist abi ja taastusravi (KVTS § 199).

- Haavata saanud tegevväelastele, kellele teenistus on kutsumus, on pärast vigastada saamist väga oluline teenida edasi tegevteenistuses. Tegevväelase võimetele, oskustele ja kvalifikatsioonile parima uue ametikoha leidmiseks kaitseväes on kaitseväge juhataja

2009. aastal moodustanud vigastatud teenistujate edasise teenistuse planeerimise komisjoni. Komisjon aitab haavata saanud tegev- väelasel leida õige ümber- või täiendõpe ning pakub talle võimalikku sobivat ametikohta kaitseväes.

## Lõpetuseks

Kaitseväelaste sotsiaalne kaitse põhineb tsiviil- ja militaarsüsteemi heal koostööl. Kaitsevägi osutab perearsti-, hambaravi- ja teatud ambulatoorseid raviteenuseid, Seli tervisekeskus pakub taastusraviteenust. Kaitseväes teeb sotsiaaltööd kolm sotsiaaltöötajat. Hea on koostöö liitlasriikide partneritega.

Eesti kaitseväelastel on nagu kõigil teistel Eesti kodanikel õigus saada riigi toetust ja abi oma elukohajärgse linna- või omavalit- suse kaudu. Neil on õigus saada riiklikke sotsiaaltoetuseid ja -teenuseid. Kaitseväe huvi on igati toetada oma kaitseväelast ning töandjana tagab Kaitsevägi vajaduse korral piirmäära ulatuses teenistusülesanne- te täitmise tõttu tervisekahjustuse saanud kaitseväelasele või endisele kaitseväelasele tervishoiuteenused, meditsiiniseadmed ja ravimid, mille eest tasu maksmise kohustust ei ole ravikindlustuse seaduse alusel võtnud

üle Eesti Haigekassa. Kaitsevägi tagab ka sotsiaalteenused ja püsiva töövõimetuse või puudega seotud lisakulud, mida ei rahastata sotsiaalhoolekande seaduse või puuetega inimeste sotsiaaltoetuste seaduse alusel. Ehkki kaitseväeteenistuse seadusega reguleeritud tagatised rahastatakse suuremas osas kaitse- ministeriumi ja kaitseväe eelarvest, ei oleks kaitseväelastele vajaliku ravi-, rehabilitat- siooni- ja sotsiaalteenuste osutamine võima- lik ilma tsiviilsüsteemi koostööpartneriteta. Eesti Vabariigi president Toomas Hendrik Ilves on öelnud: „Me ei jäta kedagi lahingu- väljale maha. Ei Afganistanis tule all, ega hiljem kodus.” Kaitseväelaste toetamine eel- dab riiklikul tasandil koostööd ega ole või- malik ilma üldsuse toeta.

## Viidatud allikad

**Kaitseväe haiguskindlustuse seadus** (1937) Riigi Tea- taja I, 577, 69.

**Kaitseväe pensioniseadus** (1924) Riigi Teataja IV, 149.

**Kaitseväeteenistuse seadus** (2012) Riigi Teataja I, 1.

## Militaar-tsiivilala koostöö sotsiaaltöös

Andres Siplane  
Kaitseväe Tugikeskuse juhataja

Kui ma 2011. aastal asusin Kaitseväes tööle, siis esialgu oli kavatsus hoiduda tsiviilsektori heaolusüsteemi kordamisest. Plaan oli pak- kuda Kaitseväe sotsiaalteenuseid ainult siis, kui tsiviilsektorist vastavat teenust ei saa. Tegelikuses see põhimõte aga täies ulatuses ei toimi.

Kaitsevägi on välja töötanud teenuste pa- keti välismissioonil teenivate tegevväelaste ning nende pereliikmete, vigastatud võitle- jate ja nende pereliikmete ning hukkunute pereliikmete jaoks. Enamik tegevväelastest jääb sihtgruppide sellise jaotuse kohaselt

teenusesaajate seast välja, samuti jäävad neist teenustest kõrvale ajateenijad. Seetõ- tu on meil vaid juhuslikku ja süsteemitut infot näiteks ajateenijate või kodumaal teenivate tegevväelaste sotsiaalteenuste vajaduse kohta.

Väga formaalselt lähenedes tuleks ajateeni- jaid ja kodumaal teenivaid tegevväelasi suu- nata teenuste saamiseks militaarsektorist väljapoole. Tegelikult saab abiküsjaja siiski vähemalt elementaarset sotsiaalnõustamist.

Olen täheldanud, et sotsiaalprobleemide pu- hul otsib tegevväelane abi militaarstruktu- rist või ei otsi üldse.

Mu senise kogemuse kohaselt vajavad ülal- nimetatud sihtgruppidesse kuuluvad inime- sed kõige enam rehabilitatsiooni- ja eluase- meteenust (eelkõige korteri kohandamist), töötamise toetamist ja sotsiaalnõustamist.

Üks aeganõudvamaid abivajadusi on in-  
vatransport, sest ravi eesmärgil tuleb tihti  
korraldada transporti ühest Eesti otsast teise  
mitu korda nädalas. Paraku on loetletud teen-  
nustest ainult sotsiaalnõustamine, täpsemalt  
võlanõustamine see, mille saamiseks me  
suuname kaitseväelastest abivajaja tsiviil-  
sektorisse. Samuti oleme püüdnud korteri  
kohandamisel saada omavalitsuselt abi. Üle-  
jäänud teenuste puhul on vajadused väga  
militaarsed ning nende rahuldamine tsiviil-  
sektori kaudu ei annaks häid tulemusi – oma  
muredest tahetakse rääkida ikkagi militaarst-

ruktuuri sees ning side kohaliku omavalitsu-  
sega on tihti lünklik, kuna registreeritud elu-  
koht ja ajutine tööga seotud elukoht asuvad  
eri omavalitsustes.

Kahtlemata on militaar- ja tsiviilala koostöö  
väljakutseks nii ühele kui teisele poolele.  
Kuna seni on sihtgrupp alla saja inimese, siis  
oleme saanud infot vahetada juhtumipõhi-  
selt. Kindlasti on veel võimalusi ressursside  
ühisel kasutamisel ja igapäevase koostöö  
poole me kahtlemata liigume.

## Sotsiaaltöötaja kaitseväes

**Liisa Vilba**  
*sotsiaaltöötaja*  
**Leili Villem**  
*sotsiaaltöötaja*

Militaarsotsiaaltöö alguseks Eestis võib lugeda 1. jaanuari 2008, mil esimesed kaks sotsiaal-  
töötajat-nõustajat alustasid tööd kaitseväe sotsiaalse ja psühholoogilise toetuse sektsioonis.  
Militaarsotsiaaltöötajate vajadus ilmnis ennekõike pärast Eesti suurenenud panust sõjalistel  
operatsioonidel ning seal raskete traumade ja hukkunute arvu järsku suurenemist.

1. jaanuaril 2009 kaitseväes toimunud struktuurimuudatuste käigus sai allüksus uueks ni-  
meks sotsiaalse ja psühholoogilise toetuse jaoskond (SPTJ).

2012. aastast kannab SPTJ nime kaitseväe tugikeskus ning kuulub kaitseväe logistikakeskuse  
koosseisu. Tugikeskuse meeskonnas töötab kuus inimest.

Eesti kaitseväe tugikeskus on üksus, mis korraldab praegustele ja endistele tegevväelastele  
ning nende lähedastele vajalikke teenuseid, et tagada nende maksimaalne sotsiaalne, psüh-  
holoogiline või meditsiiniline rehabilitatsioon ja heaolu. Tugikeskuse nägemuse järgi peavad  
ravi, taastus ja toimetulek käima käsikäes ning teenima ühte eesmärki. See on ka põhjus,  
miks tugikeskuse meeskonnas on sotsiaaltöö, meditsiini ja psühholoogia eriala esindajad.  
Militaarsotsiaaltöö keskendub ennekõike sotsiaalprobleemide ennetamisele, vähendamise-  
le või kaotamisele. Esmatähtis on kliendi igakülgse toimetuleku toetamine, kaasates tema  
lähikonda.

Riigiti on militaarsotsiaaltöötajate töökohustused erinevad. Eestis tulenevad need kaitseväe-  
teenistuse seadusest, ametijuhendist ja asutuses kehtivatest kokkulepetest.

Suurt rolli omavad ka rahalised võimalused, rahvusvahelised ministereeriumite koostöökok-  
kulepped ning klientide ja üksuses töötavate inimeste arv.

Võrreldes tsiviilsotsiaaltööga on militaarsotsiaaltöötaja töö Eestis võimalusterohkem, seda  
tänu Eesti kaitseväe loodud sotsiaalsete tagatiste pakatile, mis aitab toetada kliente esimesest  
hetkest peale. Reageerimiskiirus on väga tähtis (tulenevalt lahingtrauma spetsiifikast), et  
tagada kliendi edaspidine võimalikult hea toimetulek. Kiire kontakt pärast traagilist sünd-  
must ohvri ja tema perega ning paremad majanduslikud võimalused toetavad kiiret ja tõhu-  
sat tulemust ning edasist koostööd. Erinevalt tsiviiltööst on militaarsotsiaaltöötajal vähem  
kliente, mis annab võimaluse tegeleda kliendi ja tema perega intensiivselt, kasutades eelkõige

juhtumikorralduse meetodit. Koostöösuhel kliendi ja tema perega kestab kliendi elu lõpuni, v.a tema täieliku paranemise korral.

Kaitsevāgi on vālja tōōtanud teenuste/hūvede paketid:

- missioonidel osalevatele ja osalenud tegevvēelastele ning nende peredele
- tegevteenistuses teenistusūlesande taitmisel vigastada saanud ja haigestunud isikutele ning nende peredele
- tegevteenistuses teenistusūlesande taitmisel hukkunud kaitsevāelaste peredele.

Vajaduste kohaselt proovib tugikeskus alati kasutada ka riikliku ehk tsiviilsūsteemi teenuseid ning teha riigiga koostōōd. Kahjuks ei ole see alati vōimalik ja sobilik ennekōike pikkade ootejārkordade ning erilist lāhenemist vajavate lahingutraumade tōttu.

Tugikeskus korraldab aasta ringi ka mitmeid ūritusi, nāiteks:

- tutvustame invaspordivōimalusi ning korraldame ūritusi. Samuti osaleme teiste riikide sōjavāelaste invaspordiūritustel
- korraldame suviseid ja talviseid kokkusaamisi raskelt vigastada saanud tegevvēelastele ja nende peredele, et suurendada nende omavahelist lāvimist ūksteise toetamiseks ja kogemuste vahetamiseks
- korraldame hukkunud tegevvēelaste peredele kevadisi kokkusaamisi eesmārgiga pakkuva tuge
- viime lābi missiooniperede infopāevi (missiooni eel ja jārel)
- koordineerime lāhedaste pakkide edastamist missioonipiirkonda
- viime lābi sotsiaalse ja psūhholoogilise toetuse vāljaōpet enne missiooni
- osutame sotsiaalseks toimetulekuks vajalikke teenuseid, nāiteks sotsiaalnōustamine, tōōtamise toetamine
- osutame psūhholoogiliseks toimetulekuks vajalikke teenuseid vajadusel koostōōs tsiviilsektoriga
- koordineerime rehabilitatsiooni ja taastusravi teenuseid Eestis ja vālisriikides
- tagame proteeside, ortopeediliste ja muude abivahendite olemasolu.

## Head sotsiaalteadlased!

25. ja 26. aprillil 2014 toimub Tartus Eesti sotsiaalteaduste IX aastakonverents „Eesti sotsiaalteadused muutuvad ajas: lummusest vabanemine”, mis on pūhendatud Max Weberi 150. sūnniaastapāevale. Sarnaselt eelmistele aastakonverentsidele on eesmārk tuua kokku erinevate ūhiskonnateaduste esindajad, leidmaks ūhist sotsiaalteaduslikku keelt erinevate sotsiaalteaduste harude ja suundade vahel ja teadvustada sotsiaalteaduste ja -teadlaste potentsiaali ūhiskonnaprotsesside mōtestamisel ja probleemide lahendamisel.

Eesti sotsiaalteaduste IX aastakonverents ootab teid mōtteid vahetama ja tuleviku tarvis plaane seadma! Tāpsema info konverentsi kohta ning ettekandesektsioonide nimekirja leiate konverentsi kodulehekūljelt aadressil <http://www.esak.ut.ee>.

Konverentsile **registreerimise tātāg on 31. mārts 2014**. Konverentsile registreerimiseks palume taita elektroonne registreerimisvorm aadressil <http://www.esak.ut.ee/registreerimine>.

Konverentsi osalustasu (sisaldab kohvipause ja infomaterjale) palume kanda pangakontole 10002039298004 SEB pangas. Makse saajaks on Eesti Sotsioloogide Liit, selgitusse palume mārkinda „ESAKi osavōtutasu (ees- ja perekonnanimi)”. Kuni 31. mārtsini on osalustasu 20 eurot (ūliōpilastel 5 eurot), sellest tātātajast hilisemalt (sh sularahas maksmisel konverentsile saabumisel) 25 eurot (ūliōpilastel 7 eurot). Soovijad, kel osalustasu maksab asutus, vōivad tellida e-posti teel saadetava arve registreerimisvormi kaudu.

Kōik kūsimused ja ettepanekud konverentsi kohta on oodatud aadressil [esak@ut.ee](mailto:esak@ut.ee).

**IX Eesti sotsiaalteaduste aastakonverentsi korraldustoimkond**



## 20 aastat sotsiaaltööd Eesti vanglates



**Laura Kikas**  
Tallinna vangla  
direktori  
asetäitja

### Vangla sotsiaaltöö läbi aegade

1920.–1930. aastatel loodi Eestis erinevatesse paikadesse, nt Pärnumaale, Saaremaale ja Tallinna vangide hooldamise seltse. 1994. aastat saab aga pidada Eesti vanglates tänapäevases mõistes sotsiaaltöö alguseks. Sellest ajast kuni praeguseni on vangla sotsiaaltöötaja ülesanded ja roll palju muutunud. 1994. aastal, kui loodi vanglas sotsiaaltöötajate ametikohad, olid nende tegevused ja eesmärgid veel üsna hägused. Tol ajal oli valdavalt levinud põhimõtte, et sotsiaaltöö peamine ülesanne on tegeleda kinnipeetavate olmeprobleemide, mitte niivõrd nende endiga.

Esimesed sotsiaaltöötajad võeti ametisse erinevatelt elualadelt, kuna selle eriala kõrgharidus Eestis oli veel lapsekingades ja pikka aega puudusid ka koolitused vangla sotsiaaltöötajatele. Seetõttu ei olnud esimestel ametnikel sageli erialaseid algteadmisi ja oma igapäevast tööd tehti katse-eksituse meetodil.

Vangistusseaduse vastuvõtmisega 2000. aastal asetati vangistuse pearõhk kinnipeetavate resotsialiseerimisele ehk vabanemiseks ettevalmistamisele. Vangide mõjutamiseks oli vaja leida tõhusamad viisid, kuidas aidata neil teadvustada oma probleeme ning muuta nad vabanemisel toimetulevateks ja õiguskuulekateks kodanikeks. Uue vangistusseaduse koostamise ajaks oli selge, et vangla sotsiaaltöötaja peab olema erialase kõrgharidusega spetsialist.

### Muutused

Seoses vangistusseaduse muutmisega muutus ka vangla sotsiaaltöötaja töö



**Velli Ehasalu**  
justiitsministee-  
riumi vanglate  
osakonna taas-  
ühiskonnasta-  
mise talituse  
nõunik

sisulisemaks – hakati kaardistama vangide probleeme, planeerima karistusaega (individuaalse täitmiskava põhjal) ja koostama iseloomustusi, tutvustama sotsiaalhoolekannet, ette valmistama vabanemiseks, läbi viima grupitöid ja taotlema isikut tõendavaid dokumente. Lisaks hakati läbi viima mujal maailmas tunnustatud sotsiaalprogramme nagu näiteks viha juhtimine. Kasutusele võeti ka motiveeriva intervjuerimise tehnika. Võib öelda, et 2000. aastate algul juhtisid vangla sotsiaaltöötajad kinnipeetavate vabanemiseks ettevalmistamist ja vanglaametnikud pühendusid ühiskonna turvalisusele ehk vangide füüsilise vabaduse piiramisele. Sotsiaaltöötajate tegevusvaldkond oli sel ajal lai. Tegeldi kõikvõimalike sotsiaalhoolekandeprobleemidega. Samal ajal selgines üha enam arusaam, et pole mõistlik dubleerida teiste asutuste ülesandeid ja tegeleda kõigest. Mõisteti, et vangla peab keskenduma peamiselt isiku kuritegeliku käitumise põhjustele ja nende vähendamisele ning muudes sotsiaalküsimustes tegema rohkem koostööd teiste asutustega. Vanglateenistuses hakati juurutama juhtumikorralduslikku töömehetodit. Seega alates aastatest 2006–2008 toimub kinnipeetavate taasühiskonnastamine veel süsteemsemalt, juhtumikorralduslikul põhimõttel ning individuaalsetel alustel, kuna täiustati riskihindamise meetodikat ja individuaalse täitmiskava põhimõtteid ning määratleti konkreetsemalt vajaduspõhised tegevused, mida kinnipeetavatele pakkuda. Tänapäeval on vangide juhtumikorraldaja inspektor-kontaktisik, kes on karistusajaja plaani koostaja ja selle jälgija ning kinnipeetava motiveerija. Sotsiaaltöötaja on kujune-

nud teenuse pakkujaks ja professionaalseks nõuandjaks kontaktisiku meeskonnas. Ta on oma valdkonna spetsialist, kes osutab teenust vastavalt kontaktisiku väljaselgitatud vajadusele, mitte kinnipeetava soovile. Sellise töökorralduse rakendamisel kadusid ka piirid, et sotsiaaltöötajad on rehabiliteerijad ja vanglaametnikud kinnihoidjad. Kontaktisikud ja sotsiaalvaldkonna töötajad tegutsevad ühtse te põhimõtete järgi ja igal ametnikul on selge roll selles mudelis.

### Millised on sotsiaaltöötaja ülesanded?

Kui inspektor-kontaktisik sai sisuliseks juhtumikorraldajaks ning sotsiaaltöötaja oma eriala teenuste pakkujaks, hakati rohkem tähelepanu pöörama ka sotsiaaltöö erinevatele spetsiifikatele ehk sotsiaaltöötajate spetsialiseerumisele. Isiksuslikest erinevustest lähtuvalt ei ole kõik ühtmoodi tugevad riskihindajad ja grupiprogramme läbiviijad; samuti on mõnele huvipakkavam sõltuvuse teema, teine tunneb ennast kindlamalt vägivaldsete isikute riskide maandamisel. Seega on alates 2000–2010 vanglasotsiaaltöötajad spetsialiseerunud konkreetsele valdkonnale või sihtrühmale.

### Sihtgrupipõhine spetsialiseerumine

Praegusel ajal on vanglasotsiaaltöötajad spetsialiseerunud järgmistele sihtgruppidele:

- vahistatud
- sõltlased
- seksuaalkurjategijad
- naissoost kinnipeetavad
- alaealised ja noored (kuni 21 a)
- avavangla kinnipeetavad.

Nii nagu sotsiaaltöötaja, on spetsialiseerunud ka psühholoogid ja vanglaametnikud, mistõttu on sotsiaaltöötajad vanglas justkui osa kompetentsikeskusest, mis sihtrühmaga töötab. Spetsialiseerunud sotsiaaltöötaja on põhjalikult kursis konkreetse grupi riskide ja vajadustega. Samuti on tal oskused ja teadmised, mis võimaldavad just seda tüüpi kinnipeetavaid süvitsi nõustada, neile programme läbi viia, nende riskifaktoreid ja käitumist analüüsida ning neid vabanemiseks

ette valmistada. Sotsiaaltöötaja teeb (ja vajadusel arendab) igapäevast koostööd sihtrühma vajadustest lähtuva koostöövõrgustikuga. Vanglateenistus pakub ametnikele pidevalt ka sihtrühmale vastavaid täienduskoolitusi.

### Valdkonnapõhine spetsialiseerumine

Teine osa sotsiaaltöötajatest on spetsialiseerunud konkreetsele teenusele ja pakub seda kogu vanglas. Üks spetsialiseerumise võimalus on riskide hindamine. Selleks et süüdimõistetud taasühiskonnastamist korraldada, on vaja teada põhjuseid, miks ta õigusvastaselt käitub. Riskihindamine on vahend, mille toel on võimalik välja selgitada kuritegeliku käitumise põhjused, uue kuriteo toimepanemise tõenäosus ja isiku ohtlikkus, ning määrata tegevused, mille kaudu mõjutada kinnipeetavat käituma õiguskuelekalt. Eestis alustati riskihindamisvahendi väljatöötamist 2003. aastal, testi esimest versiooni rakendati 2004. aastal ning praegu on vanglasüsteemis kasutusel uue kuriteo toimepanemise protsentuaalset tõenäosust matemaatilise valemi põhjal mõõtev hindamisvahend. Kuna õigete tegevuste aluseks on täpselt ja adekvaatselt hinnatud riskid, siis riskihindamisele spetsialiseerunud sotsiaaltöötajate roll on vanglale väga tähtis. Vale hinnangu korral võib vangla planeerida kinnipeetavale valesid sekkumistegevusi.

Teine teemapõhine spetsialiseerumise võimalus on sotsiaalprogrammide läbiviimine vanglas. Sotsiaalprogramm on kognitiivkäitumuslikel alustel välja töötatud individuaalne või grupipõhine nõustamisviis, mille käigus püütakse mõjutada kinnipeetava kuritegeliku käitumise põhjuseid. Eesti vanglasüsteemis on kasutusel 11 sotsiaalprogrammi, mille toimimine on leidnud rahvusvaheliselt kinnitust ning mida on kohandatud Eesti oludele. Konkreetsele sihtrühmale spetsialiseerunud sotsiaaltöötajad ja psühholoogid viivad sihtrühmapõhiseid programme läbi küll ise, kuid vanglaülesed sotsiaalprogrammide läbiviijad pakuvad üldisemaid ja keerukamaid programme. Vanglaülesed sotsiaalprogrammide läbiviijad on enamasti psühholoogid, kuid nii mõnedki

sotsiaaltöötajad on just selles tööloigus leidnud oma kutsumuse.

Kolmas spetsialiseerumise võimalus on üldine nõustamine sotsiaalküsimustes. Nendele kinnipeetavatele, kes ei kuulu eelpool mainitud sihtrühmadesse, pakuvad spetsialiseerunud ametnikud vajadusel sotsiaalnõustamise teenust. Teenuse valdkonnad on eluasemega seotud probleemid, nõustamine ja kaasabi registritoimingute läbiviimiseks, elamisloa pikendamise või taotlemise ja isikut tõendavate dokumentide taotluste vahendamine, nõustamine sotsiaalselt olulistes kontaktides (nt kohalik omavalitsus, töötukassa), töövõimetuspensioni saamiseks ekspertiisitaotluste edastamine Sotsiaalkindlustusametile, vabanemisetapis abi ja toetuse osutamine suhtlemisel sotsiaalhoolekande- ja rehabilitatsiooniasutustega.

### **Millistest põhimõtetest lähtuvalt vanglas sotsiaaltööd tehakse?**

Laias laastus lähtub vanglasotsiaaltöö üldistest sotsiaaltöö põhimõtetest, nagu konfidentsiaalsus, ametnikueetika jms. Peale selle on vanglale eriomase sotsiaalse abi osutamise põhimõtteks seisukoht, et miinimumvajadusega kinnipeetavatele pakutakse minimaalselt teenuseid ja maksimumvajadusega vangile võimaldatakse maksimaalsel hulgal sekkumisteenusid. Selle printsiibi järgi on pearõhk raskematel juhtumitel ning nendega tegeletakse intensiivsemalt. Enamasti alustatakse tööd kinnipeetava motiveerimisest, kuna vang ei ole tavaliselt valmis koostööd tegema. Muutusele motiveerimine on juhtumikorraldaja, psühholoogi, sotsiaaltöötaja ja teiste spetsialistide meeskonnatöö. Motiveerimine on oluline protsess enne sekkumistegevust, kuna aitab ennetada probleeme, mis tekivad grupitöös, kui motiveeritud kinnipeetavate hulka satub vastutöötajaid. Peamine vangla sotsiaaltöö eesmärk on pakuda kvaliteetset teenust, et aidata kaasa ühiskonnas turvalisuse tagamisele. Selleks on tähtis hinnata õigesti süüdimõistetu riske, määrata riskidest tulenevalt õiged sekkumised ja teha head koostööd teiste ametnikega. Sotsiaaltöötaja on vanglas juhtumikorraldaja meeskonnas väga oluline liige, kes vastavalt

oma erialale nõustab ja aitab taasühiskonnastamisele kaasa kogu protsessi vältel.

Sotsiaaltööd korraldatakse vanglas peamiselt vangistusseaduse alusel.

### **Seotus teiste sotsiaaltöövaldkondadega**

Enamik õigusrikkumisi pannakse toime olmetingimustes, kui isikul jääb puudu sotsiaalsetest oskustest. Seetõttu on suur osa kinnipeetavaid juba varem teada elukohajärgsele sotsiaal- või lastekaitsetöötajale. On üsna raske ette kujutada veel drastilisemat kohta, kuhu sotsiaalprobleemid võivad viia, kui seda on vangla. Sellist olukorda võib vaadelda kui lõpptulemust, kuid vanglas püüavad sotsiaaltöötajad anda uue alguse võimaluse. Igal juhul on vangla sotsiaaltöö seotud nii eelnevate kui ka tulevaste jõupingutustega kinnipeetava sotsiaalse toimetuleku soodustamisel vabaduses.

Karistuse kandmise ajal sarnaneb vanglasotsiaaltöötaja roll pigem tugiisiku rolliga, kes viib läbi vestlusi ning pakub võimalust õppida ja täiendada oma toimetulekuoskusi rehabilitatsiooniprogrammide abil. Kinnipeetava vangistusaja lõpu poole sarnanevad vanglasotsiaaltöötaja ettevõtmised muude asutuste sotsiaaltöötajate tegevustega – neid võiks pidada ka vabanemisejärgse sotsiaaltöö eeltegevuseks. Kinnipeetavaga koos taotletakse talle isikut tõendavat dokumenti või pensioni, talle selgitatakse töötukassa teenuseid ja nende vajalikkust, teda nõustatakse elukoha otsimisel jms. Igale kohalikule omavalitsusele antakse teada piirkonda vabanevatest sotsiaalhoolekannet vajavatest kinnipeetavatest, et eestkosteasutust informeerida ja võimaldada isikuga sujuvalt tööd jätkata. Ennetähtaegselt vabanevad kinnipeetavad määratakse kriminaalhooldusele, mis on samuti üks sotsiaaltöö erivorme ja mille koordineerimine kuulub vanglateenistuse pädevusse.

Töö õigusrikkuja kui sundkliendiga pakub palju väljakutseid, aga seda olulisemad on ka kõik väiksed võidud.

# Minu töö vangla sotsiaaltöötajana

**Signe Lepp**

*Tallinna Vangla II üksuse sotsiaaltöötaja*

Kindlale sihtgrupile spetsialiseerumise järgi kuuluvad vanglas sotsiaaltöötaja ja psühholoogid üksuse koosseisu. Mina töötan vahistatutega.

Olen töötanud aastaid vangla sotsiaaltöötajana ning varem mittespetsialiseerunud ametnikuna. Üksuses töötamine annab terviklikuma ülevaate toimuvast ja see võimaldab leida probleemidele kiiremaid lahendusi. Vangla sotsiaaltöö on eriline, sisulise eesmärgi saavutamiseks tuleb siin arvestada väga palju ka teiste valdkondade (järelevalve ja julgeolek) tööga, sest nemad tagavad vangla üldise turvalisuse. Sotsiaaltöötaja vastutab isiklikult oma professionaalsete otsuste ja valikute eest, kuid tulemused saavutatakse koostöös.

Vahistatule määratakse üksusesse saabudes inspektor-kontaktisik, kes on tema juhtumikorraldaja ja lähtuvalt vajadusest pöördub erinevate spetsialistide poole abi või teenuse saamiseks (peamiselt e-kontakti kaudu). Kui vahistatu saab süüdimõistva kohtuotsuse, viiakse ta üle järgmisesse üksusesse. Seal määratakse talle uus kontaktisik ja teenust osutav sotsiaaltöötaja, kelle tööpiirkonnaks see üksus on. Väheoluline ei ole asjaolu, et iga vangiga liigub alati täies ulatuses kaasa info tema kohta: kõik asjaolud, tehtud töö ja muu oluline isikut puudutav teave kantakse elektroonilisse registrisse. Seega järgmine sotsiaaltöötaja saab jätkata sealt, kus meie töö pooleli jäi.

Vahistatutega töötamise eripäraks on asjaolu, et nad on enamikus alles vanglasse saabunud ja segaduses, sest elu-olu vabaduses on jäänud korraldamata. Neis tekitavad masendust lähedastest lahusolemine ja eesootavad kohtuprotsessid. Kuhjunud pinged väljenduvad sageli agressiivses käitumises. Narkosõltlastel võivad esineda lisaks ka võõrutusnähud.

Peamiselt pöörduetakse sotsiaaltöötaja poole järgmiste probleemidega: eluasememured, vajadus taotleda isikut tõendavaid dokumente või alustada töövõimetuspensionini pikendamist/taotlemist, lastega seotud küsimused, abielu registreerimine või lahutamine, lapse sünni registreerimine, võlgnevused, mure lähedaste sotsiaalmajandusliku toimetuleku pärast, informatsiooni saamine rehabilitatsioonikeskuste kohta jmt.

Kinnipeetavate kõige sagedasem sotsiaalne probleem on eluaseme puudumine peale vabanemist. Esmalt püüame välja selgitada, kus isik elas enne vahistamist ja mis põhjusel pole võimalik sinna enam elama asuda. Otsime eluaseme säilitamise võimalusi ning püüame selle puudumisel leida lahendusi. Vangla sotsiaaltöötajalt oodatakse kiireid ja selgeid lahendusi, st elamispinna kohe peale vabanemist. Kinnipeetavate ootused eluasemele ei vasta enamasti neile pakutavatele võimalustele.

---

*Iga vangiga liigub alati täies ulatuses kaasa info tema kohta: kõik asjaolud, tehtud töö ja muu oluline isikut puudutav teave kantakse elektroonilisse registrisse. Seega järgmine sotsiaaltöötaja saab jätkata sealt, kus meie töö pooleli jäi.*

---

Saame soovitada ja pakkuda lahendusi, lähtudes tegelikest võimalustest ja õigusaktidest, st vabanemise järel on neil võimalus taotleda sotsiaalteenuseid ja -toetusi elukohajärgselt omavalitsuselt. Kui kinnipeetav ei soovi tagasi pöörduda oma viimase elukoha omavalitsusse, on tal võimalik taotleda ainult vältimatut sotsiaalabi.

Tihti on probleem ka selles, et kinnipeetavad isikud on juba saanud elamispinna, kuid võlgne-

vuste või reeglite rikkumise pärast selle kaotanud. Korduvalt karistatute puhul ei ole kahjuks harvad juhtumid, et selleks ajaks, kui eluaseme järjekord nendeni jõuab, on nad juba uuesti vanglas ja vabanedes tuleb alustada kogu protsessi algusest – minna öömajja või varjupaika. Vahel on registrijärgne elukoht küll olemas, kuid suhted lähedastega on katkenud või nii keerulised, et inimest pärast vabanemist sinna tagasi ei oodata. Keerukamad on juhtumid, kui elukoha registreeringut pole olnudki või vajab kinnipeetav vabanedes oma tervisliku seisundi tõttu hooldusteenust.

Paremas olukorras on vabanedes need kinnipeetavad, kes on vanglas töötanud. Kinnipeetava isikuarvel olevast rahast jäetakse alati 50% rahaliste nõuete täitmiseks, 20% hoiustatakse vabanemisfondi ja ülejäänu jääb kinnipeetavale vanglas kasutamiseks. Vabanevatel kohtualustel erinevalt süüdimõistetutest vabanemisfondi ei ole.

Sotsiaaltöötaja suur ja töömahukaks tegevusvaldkond on elamislubade ja isikuttõendavate dokumentide taotlemine, mida alustatakse enne võimalikku tingimisi ennetähtaegset vabanemist või karistuse lõppu.

Vahistatute üksuses viibivad ka vahistatud naised, kes pöörduvad sotsiaaltöötaja poole laste hooldusõiguse ja eestkoste küsimustega. Vastame kohaliku omavalitsuse lastekaitse spetsialistide päringutele ja edastame vahistatute avaldusi, mis seotud laste edasise elu korraldamisega.

Kuigi üksuses kehtivad piirangud eripära tõttu, on leitud võimalusi vahistatutele kasuliku hõive korraldamiseks. Üksuse psühholoogid ja sotsiaaltöötaja viivad läbi sotsiaalprogramme, nagu sotsiaalsete oskuste treening, viha juhtimine ja eluviisitreening (sõltlastele). Lisaks õpivad vahistatud riigikeelt ja töötavad võimaluste piires.

Kui vahistatut on tuvastatud sõltuvus ja ta on motiveeritud tegelema oma probleemiga, siis on tal võimalus osaleda tugirühmade töös. Need on sõltuvusprobleemidega isikutele suunatud tervise tugirühmad; HIV positiivsetele isikutele mõeldud tugirühmad ja anonüümsete narkomaanide tugirühmad. Motivatsiooni hindamise ja motiveerimisega tegelevad üksuse inspektorid-kontaktisikud ja psühholoogid. Lisaks tugirühmadele osalevad vangid ka sõltuvuse kontrolli all hoidmist käsitlevates sotsiaalprogrammides.

Vanglas kehtivad ranged suitsetamise piirangud, mistõttu on soovijail võimalik osaleda suitsetamisest loobumise nõustamisel, mida teevad grupitööna üksuse psühholoogid.

Täiendavalt mõned selgitused. Vangla saab mitmete tegevuste ja probleemide käsitlemise kaudu kinnipeetavate kohta palju informatsiooni nende vajadustest pärast vabanemist, toimetulekut toetavatest asjaoludest ning isiku nõrkadest külgedest. Sellest lähtuvalt on tavaks, et enne isiku vabanemist saadab vangla kohalikule omavalitsusele teatise, kus antakse edasi kogu teadaolev info kinnipeetava vajadustest, vanglas tehtud tööst ja vangla soovitustest, mida isik peaks edaspidi järgima. Pidagem seda meie sooviks informatsiooni jagada. Võimalusel saab kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja arvestada ühe või teise infokilluga. Samuti on alati võimalik kirja koostajaga ühendust võtta, sest vangla sotsiaaltöötajal on kindlasti täiendavat infot isiku olukorra kohta.

Vangla sotsiaaltöötajana tegelen ma iga päev väga erinevate sotsiaaltöö küsimustega, mis ilmselt on tuttavad kõigile sama eriala inimestele. Minu töö teeb erinevaks vabaduses töötavate kolleegide tööst asjaolu, et kõikidel mu klientidel on piiratud suhtlemisvõimalused ja vabadus, mistõttu vangla sotsiaaltöötajana pean ma probleemide lahendamisse rohkem isiklikult panustama, samal ajal kui vabaduses olevad sotsiaaltöö kliendid vastutavad paljude asjaajamiste eest ise. Lisaks viin läbi kognitiiv-käitumuslikel põhimõtetel välja töötatud sotsiaalprogramme nii individuaal- kui grupitööna.

Vangla sotsiaaltöötaja töö on stressirohke, kuid pakub ka palju väljakutseid. Töö ei ole kunagi üksluine, pidevad muudatused sunnivad pingutama. Meie töös ei ole valmis lahendusi või konkreetseid juhiseid igaks elujuhtumiks. Uutele ja keerukatele juhtumitele lahendusi leides peab end pidevalt erialaselt täiendama. See omakorda annab võimaluse areneda professionaalina.

## Võlanõustamise vajalikkusest



**Ülle Schmidt**  
*MTÜ Võlanõustajad*

Vajadus võlanõustaja abi järele kasvab, sest võlamured on väga paljudel. Paraku on see tegevus sotsiaalteenusena seadustamata.

*Kiirlaenude sooduspakkumised! Laenu tasu vaid üks euro! Aastalõpu laenusadu!*

Selliseid lauseid tulvab kõigist meediakanalitest juba üle kümne aasta.

Riigikogu on vastu võtnud mitmeid seadusi ja seaduseparandusi, et reklaame ja vastutus-tundetut laenamist ohjeldada, kuid olukorda parandada pole suudetud või ettevõtlusva-badusele viidates pole seda tahtudki teha. Tagajärjeks on ligi 12% perede makseraskused, sajad tuhanded on võlgade pärast inkas-sofirmade registrites.

*Toon näite oma praktikast kergekäeliselt võetud laenudest. Vello, 72 a pensionär, kel pension 270 €, on kahe aasta jooksul võtnud mitu 200–600 € suurust laenu, mille taga-simaksmisega on tal tekkinud raskusi, nii et kodu võib ähvardada sundmüük. Lisaks emotsionaalsele ja psühholoogilisele toele aitan mures vanainimesel suhelda inkas-sofirmadega, et sissenõutavad summad püsik-sid mõistlikud.*

Meie inimestel napib finantskirjaoskust ja seadusi tuntakse vähe. Ebamõistlikele laenu-otsustele järgneb sageli võlakeerise oravara-tas ja pinge all lüüakse käega kõigile kohus-tustele. Üle pea kasvanud võlad ja maksma-ta trahvid viivad nõuded kohtutäituriteni ja võlglaste konto arestimiseni. Selliseid inimesi on maksuameti andmetel saja tuhande rin-gis ja nende arv on aasta aastalt kasvanud. Usutavasti on teistesse riikidesse siirdunud inimestegi hulgas palju võlglasti, kes seal

suuremat palka teenides oma kodumaal võe-tud kohustusi täidavad või on võlausaldajate eest hoopis võõrsile pakku pugunud.

Olen Tallinnas võlanõustajana töötanud ligi kuus aastat, neist viimased neli aastat põhiliselt töötukassa klientidega. Näen iga päev, et töö-tud ei ole motiveeritud ametlikult tööle asuma just arestitud kontode pärast, eelistades saada ümbrikupalka. See aga tähendab ühiskonnast väljalangemist, inimesed ei mõtle oma pensio-nistaažile ega võlgade parandamisele.

Võlanõustaja töös on suur tähtsus psühho-sotsiaalsel nõustamisel. Koos võlglastega olu-korda analüüsid saab ka kodu kaotanud ja masenduses inimest aidata, talle nõu anda, kuidas oma olukorda parandada või vähe-malt talutavaks muuta, kasutades kõiki sea-duslikke õigusi. Näiteks aitan võlanõustajana suhelda kohtutäituriga, kui pangakontol ei ole arestivaba alampalga suurune summa ja lisaks üks kolmandik iga ülalpeetava kohta. Koos teeme vastava avalduse ja ma selgitan täiturite praktikaid. Nimelt jooksutab osa kohtutäitureid väikese sissetulekuga inime-si nädalate kaupa ja selleks, et piskutki raha kätte saada, tuleb inimesel kõvasti vaeva näha. Täitur peaks aga avalduse esitajale juba ennetavalt jätma seadusliku miinimumi arestivabaks. Ka pensionäril on õigus alam-palga ulatuses arestivabadusele.

Elatisvõla puhul jäetakse arestivabaks ai-nult pool alampalgast, kui puudub võimalus sõlmida võlanõudjat rahuldav maksegraa-fik. Kinnis- või vallasvara omanikel tuleb arvestada, et kui kohtuotsus on tehtud või trahv määratud ja inimene ei suuda oma võl-ga tasuda, siis võib kohtutäitur vara arestida ja sundmüüki panna.

*Helistas mees Võrumaalt, kellelt kohtutäitur krediitkaardi võla katteks peab pensionist kinni 20%. Selgus, et mehel on kinnisvarana korter ja et sellest mitte ilma jääda, soovitasin leppida pensionist kinnipidamisega või taotleda täituri kaudu pensionärile soodsama maksegraafiku sõlmimist.*

## Näiteid juhtumitest

Palju probleeme tuleneb sellest, et inimesed ei oska esitada vastuväiteid aegunud või ebamõistlikult suure nõude peale. Korduvate kohustuste puhul algab aegumise kolmeaastane tähtaeg kohustuse täitmise aasta lõppemisest. Kui võlausaldaja ei ole pikki aastaid oma raha nõudnud ja mõistliku aja jooksul kohtusse pöördunud, siis järelikult pole ta tundnud, et tema õigusi on rikutud.

Aegumine ei kohaldu automaatselt, selleks tuleb esitada vastuväide. Ka sätestab seadus, et maksekäsu kiirmenetluses ei või kõrvalnõuded ületada põhivõlga.

Kuid Haapsalu kohtumajas, kus selliseid menetlusi läbi viiakse, ei kontrolli keegi nõuete õigsust. Võlanõustajad näevad iga päev, et põhivõlg on kirjutatud 3–5-kordseks, samavõrra lisatakse erinevate nimetustega kõrvalnõudeid ja tegeliku laenusummaga võrreldes **kasvab nõue kümnekordseks ning lisanduvate viivistega võib ka kuni 33-kordseks paisuda.**

*Näiteks Helju juhtum, kes 2008. a jäi töötuks ja laenas kiirraenufirmast 1000 kr (63,91 €) toidu ostmiseks. Kuus aasta hiljem, 2013. a, sai ta kohtult makseettepaneku, milles nõuti kümnekordse summa – 625 € tasumist. Õnneks jõudis pereema minu kui võlanõustaja juurde õigel ajal ja pärast naise rahustamist ning asjaoludega tutvumist aitasin tal koostada vastuväite nõude aegumise tõttu. Negatiivne näide on Kaupo, kes 2007. a laenas 3000 krooni (192 €). Maksekäsu kiirmenetluse makseettepaneku sai ta kätte 2012. a sõjaväes olles, kuid ei reageerinud sellele. Nõue oli kasvanud pea kümnekordseks (1497 €) ja kohtu otsuse järgi võib nõue koos viivistega suurenda kuni summani 6400 €. Noormehega said läbi arutatud võla kiire tasumise ja lähedastelt abi küsimise võimalused, et vältida ebamõistlike viiviste maksmist.*

Sageli tekivad aegunud nõuded kataloogi- ja telefonifirmade kaudu. Kui võimalikust võlgu jäämisest on möödas palju aastaid, siis ei saa eeldada, et inimestel oleksid alles maksedokumentid või meeles tasumise üksikasjad. Inkassofirma ostab üles firmade vanu võlaportfelle ja saadab huupi võimalikele võlglastele posti teel nn meeldetuletuskirju. Tavaliselt on seal kirjas, et olete võlglane ja võtke meiega ühendust. Kuna maksmine tähendab võla tunnistamist, siis algab aegumistähtaeg sellest peale uuesti.

*Näiteks olevat Natalja tasunud kõik järeelmaksud 2007. a, kuid 2013. a sai ta ootamatult nõudekirja inkassofirmalt. Natalja helistas firmasse, kus öeldi võla suuruseks 200 € ja lubati lahkesti, et maksu kasvõi natukesse haaval. Natalja oli ehmunud, sest sellist suurt võlga polnud tal kindlasti jäänud, kuid halvema vältimiseks tegi naine siiski ülekande 10 €. Sellega tunnistas ta võlgnevust ja aegumisele ei saanud enam apelleerida. Võlanõustajana soovitasin tal firmast dokumendid välja nõuda, kust selgus segaduse põhjus ja rahaliselt väga väikese summa puudujääk. Juhtumi lahendasime, selgitades asja inkassofirmale ja saavutades kompromissi algsest nõudest kordades väiksema summa peale.*

## Kogenematu võlglane jääb asjaajamisel hätta

Uue probleemina võlanõustamises näeme vahekohtu, mis on väga kiire ja internetipõhine. Selle tegevus on ammu seadustatud, kuid 2013. a lisati seadusesse säte, mis lubab saada kliendilt nõusolekut vahekohtu menetluseks kasvõi koos inkassofirma uue maksegraafikuga. Näiteks teavad firmast ise Pankur laenajad juba ette, et **selline kiire erakohtu menetlus toimub** ja võlgnevuse puhul nõutakse suuri viiviseid. Ent makseraskustesse sattunud kogenematu internetikasutajal on raskusi e-vahekohtu dokumentide avamise, mõistmise ja elektroonilise vastuväite esitamisega. Paljud inimesed kardavad sattuda maksehäireregistrisse, mis tulevikus võib takistada järelmaksu või laenu saamist. Selles registris on eraisikute kohta praegu üle 150 000 märke. Ühest küljest on hea, et võlglased

on finantsfirmadele nähtavad. Teisalt saavad sinna andmeid sisestada kõik Krediidinfo partnerid ilma nõuete õigsuse kontrollita. Olen korduvalt aidanud kliendil esitada vaiet vale nõude kohta ja taotleda märke eemaldamist, kui tegemist on olnud eksitusega.

### Võlanõustaja töö

Võlanõustaja töös tuleb end pidevalt kursis hoida seadusemuudatuste ja kohtulahenditega. Näiteks muutis Riigikogu 2011. a tsiviilnõuete aegumise tähtaega kümne aasta peale eelneva kolmekümne asemel. Võlanõustajana võlglaste poolt olles lootsin, et aegumise lühenemisega oleksid hõlbustust saanud need, kes maksavad siiani kunagi ammu väljamõistetud ebamõistlike viivistega võlgu. Paraku on rakenduseseaduse sõnastus ebamäärane ja seetõttu tuli oodata riigikohtu lahendit. Selle järgi võib seadust tõlgendada nii, et aegumistähtaaja olulist lühenemist on vaja tasakaalustada võlausaldaja huvides ja nii algavad kõigi pärast 1.07.2002. a tekkinud kohustuste aegumistähtajad uuesti 1.03.2011. Võib-olla saame kunagi teistsuguse lahendi, kuid praegu tuleb lähtuda sellest, et seadusel tagasiulatuvat mõju pole.

Erinevad aegumistähtajad on trahvidel, kohutukuludel, sunnirahal, maksuvõlgadel ja nende kõigiga tuleb kursis olla.

Hea võlanõustaja vältimatud isikuomadused on empaatiavõime, hoolivus ja usaldusväärsus. Kliente tuleb toetada ja abistada nende toimetuleku parandamisel, majanduslike raskuste ületamisel, uute võlgade vältimisel ja võlgadega seotud probleemide lahendamisel. Võlanõustaja võib aidata kliendil kaasata tema sotsiaalset võrgustikku, õpetada pereelarvet tegema ja pidada läbirääkimisi võlausaldajatega. Ta aitab ka selgitada võlgniku seaduslikke õigusi ja tutvustada sotsiaalsüsteemi võimalusi abi saamiseks. Võlanõustaja ülesanne ei ole klienti võlgadest vabastada, vaid näidata talle erinevaid võimalusi toimetulekuks.

### Võlanõustamine on seadustamata

Võlanõustamise koolitus sai hoogsa alguse kuus aastat tagasi, kuid nüüdseks on kooli-

tused pea lõppenud. Kokku on 160-tunnise täiendkoolituse läbinud üle saja kõrgharidusega võlanõustaja. Aktiivselt asusid nad tööle suuremates omavalitsustes, väiksemates said esmast võlanõustamist pakkuda täiendõppe läbinud sotsiaaltöötajad oma muu töö kõrvalt. Sotsiaalministeeriumil valmis 2009. a hoolekandeseaduse uus variant, mis sätestas võlanõustamise kui sotsiaalteenuse. Paraku ei saanud seadus poliitilist toetust ja jäi vastu võtmata. Ilmselt lähtudes võlanõustamise kui sotsiaalteenuse seadustamata jätmisest on töötukassa andnud ka koolitamata inimestele võimaluse osutada seda teenust.

Riigihangete tingimuste järgi võib võlanõustajaks olla õiguslase kõrghariduse ja aastase kogemusega finants- või juriidiline nõustaja, näiteks ka pangateller või inkassofirma töötaja, mis tähendaks rollikonflikti, kus üks käsi laenab ja teine annab võlanõu. Riigihanke rapid nõuded võlanõustaja kvalifikatsiooni kohta ja ainult madalaima hinna eelistamine ei ole võlanõustajate liidu arvates eesmärgipärane. Võlanõustaja kutsestandardi järgi on vaja näha võlglast ja tema olukorda tervikuna, mitte üritada lahendada probleeme üksnes juriidiliselt.

Enamik kogemustega võlanõustajaid töötab tähtajaliste lepingute või projektide alusel, see aga seab piirid tegevusele ja professionaalsele enesearendusele.

Heategevuslikus korras algatasin 2011. a võlanõustamise infotelefoni. Helistajaid oli sadu, kuid kahjuks ei oetanud sotsiaalministeerium projekti ja nelja kuu möödudes lõpetasin tasuta teenuse pakkumise. Minu hinnangul oleks sellist teenust jätkuvalt vaja. Loodan siiski, et poliitikud mõistavad võlanõustamise vajalikkust, seadustavad selle sotsiaalteenusena ja annavad kõigile hädalisatele võimaluse saada seda tasuta.

Küll on hakatud tõsiselt tegelema eraisikute võlakoormusega, selle märgiks peeti eelmisel aastal Riigikogus ümarlaud kiiralaenude teemal ja sealne sotsiaalkomisjon plaanib asjaga edasi minna. Eestis on vaja kehtestada selgelt toimivad piirangud kiiralaenudele ja muudele tarbijakrediitidele.



# Kas ja mille eest sotsiaaltöötaja vastutab (I)



**Gaabriel Tavits, dr.iur**  
*Tartu Ülikooli töö- ja sotsiaalõiguse dotsent*

Artiklis analüüsin sotsiaaltöötaja vastutuse aspekte ning tagajärgi, millega ta peab oma tegevuses arvestama.

## Sissejuhatus

Sotsiaaltöötajate tegevust reguleerivad mitmed õigusaktid, kuid ebaselgeks jääb vastutus. Põhilised õigusaktid, kust leida sotsiaaltöötajale ettenähtud kohustused, on sotsiaalhoolekande seadus (SHS), lastekaitse seadus ning isikuandmete kaitse seadus.<sup>1</sup>

Sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt tuleb sotsiaalhoolekandes järgida järgmisi põhimõtteid:

- inimõigused
- isiku vastutus enda ja oma perekonnaliikmete toimetuleku eest
- abiandmise kohustus, kui isiku ja perekonna toimetulekuvõimalused ei ole piisavad
- isiku ja perekonna toimetuleku soodustamine.

Neist kaks annavad sotsiaaltöötajale võimaluse teha küllaltki olulisi otsuseid. Need on inimõiguste järgimine ning abiandmise kohustus, kui isiku ja perekonna toimetuleku võimalused ei ole piisavad.

Sotsiaaltöötaja tegevuse üks oluline eripära on asjaolu, et varem või hiljem peab ta vastu võtma otsuse, mis teatud ulatuses riivab

kellegi põhiõigusi. Iseküsimus on, kas põhiõiguste riive on õigustatud või mitte.<sup>2</sup>

Abiandmise kohustuse tagamisel on sotsiaaltöötajal samuti oluline otsustamisruum. Kuigi otsused tuleb vastu võtta võimalikult objektiivsetest asjaoludest lähtudes, ei saa abiandmise kohustuse üle otsustamisel välistada teatud subjektiivsust ning liigset emotsionaalsust.

Sotsiaaltöötaja vastutuse aspekte on mitmeid, need tulenevad sotsiaalhoolekande seaduses ettenähtud kohustuste täitmatajätmise, ettenähtud õiguse liigse kasutamise või kuritarvitamise eest. Kõrgendatud vastutus võib tuleneda lastega tegelemisest ning lastekaitse seaduses ettenähtud kohustuste rikkumisest. Kindlasti on tähtis tagada isikuandmete kaitse ning vastutada andmete kasutamise kuritarvitamise ja seadusevastase kasutamise eest.

Analüüsid sotsiaalhoolekande seadust, saab väita, et üksikud kohustused on ettenähtud hoolekandetöötajale, mitte aga sotsiaaltöötajale. Näiteks SHS § 36 saladuse hoidmise kohustus on üksnes hoolekandetöötajal, kuid mitte sotsiaaltöötajal. Samamoodi nt SHS § 37 näeb hoolekandetöötajale ette abistamise kohustuse. Samas tuleb asuda seisukohale, et kuigi SHS näeb ette teatud

<sup>1</sup> Nimetatud õigusaktide loetelu, mida sotsiaaltöötaja oma tegevuses peab järgima ja arvesse võtma, ei ole lõplik.

<sup>2</sup> SHS § 25 kohaselt on ette nähtud, et lapsi on võimalik eemaldada perekonnast, kui nende jätmine perekonda ohustab laste julgeolekut. Seejuures on alati tegemist põhiõiguse riivega – kas riivata perekonna õigust olla koos Euroopa inimõiguste konventsiooni art 8 kohaselt või tagada lapse heaolu, arvestades ÜRO lapse õiguste konventsiooni ning lastekaitse seaduses ettenähtud sätteid.

kohustused ainult hoolekandetöötajale, tuleks samasugused kohustused ette näha ka sotsiaaltöötajale.

## Teenistus- ja töösuhe

Kui sotsiaaltöötaja jätab temale kas ametijuhendiga või seadusega ettenähtud kohustused täitmata, saab esmane vastutus tuleneda teenistus- või töösuhtest. Sotsiaaltöötaja saab oma ülesandeid täita kas töötajana töölepingu alusel või ametnikuna.

Kui sotsiaaltöötaja on tööle võetud töölepingu alusel, saab tööandja sotsiaaltöötajaga töölepingu üles öelda töötajast tuleneval põhjusel (nt töökohustuste rikkumine, kahju põhjustamine, usalduse kaotamine jne). Enne kui töötajast tuleneval põhjusel temaga töölepingut lõpetada, peab üldjuhul andma talle võimaluse oma käitumist parandada. Töötaja tähelepanu juhtimiseks, et ta oma käitumist saaks parandada, on töölepinguseaduses ette nähtud hoiatamise võimalus. Tööandja võib hoiatamisest loobuda, kui ta leiab, et töökohustuste rikkumine oli kaalukas ning töösuhet töötajaga jätkata ei saa. Kas hoiatust kohaldada või mitte, see sõltub rikkumise asjaolust ning tuleb igal konkreetsel juhul hinnata eraldi.

Avaliku teenistuse seadus (ATS) ei välista sotsiaaltöötaja teenistusse võtmist ametnikuna. ATSi kohaselt on võimalik isikut ametnikuna tööle võtta, kui ülesannete täitmine ei ole võimalik eraõigusliku lepingu alusel. Kui sotsiaaltöötaja on teenistusse võetud ametnikuna, võib teda teenistusest vabastada, kasutades distsiplinaarmenetlust. Ametniku teenistusest vabastamine distsiplinaar karistusena saab arvesse tulla viimase võimalusena. Enne kui ametnikku teenistusest vabastada, on distsiplinaar karistusena võimalik kasutada muid meetmeid, nagu noomitust või palga vähendamist. Ametniku teenistusest vabastamiseks on vaja, et teenistuskohustuste rikkumine oleks oluline. ATSi kohaselt eeldatakse, et teenistuskohustuste rikkumine on oluline, kui:

- rikkumine on toime pandud tahtlikult
- ametnikul on kehtiv distsiplinaar karistus ning selle aluseks olnud teenistuskohustuse

rikkumine vältab veel või selle aluseks olnud rikkumisega samalaadne tegevus on korduv

- rikkumine on tekitanud ametiasutusele olulise varalise kahju

- rikkumine on oluliselt kahjustanud ametiasutuse mainet

- rikkumine on tekitanud ametiasutuse teistele ametnikele, töötajatele või kolmandate isikute huvidele või avalikule huvile olulist kahju.

## Tekitatud kahju hüvitamise nõue

Sotsiaaltöötaja tegevuses tuleb tihti arvestada põhiõiguse riivega. Liiga intensiivne riive võib kaasa tuua etteheited põhiõiguste rikkumise kohta ning võimalikud kahjunõuded sotsiaaltöötaja vastu. Sama võib juhtuda ka siis, kui sotsiaaltöötaja ei ole reageerinud küllalt adekvaatselt (nt abi ei ole osutatud piisavalt kiiresti, inimese abivajadus on jäetud tähelepanuta jne).

Kuna sotsiaaltöötaja on enamasti kohaliku omavalitsuse töötaja, saab võimalik kahjunõue tuleneda riigivastutuse seadusest. See seadus sätestab avaliku võimu volituste rakendamisel ja muude avalike ülesannete täitmisel rikutud õiguste kaitse ja taastamise ning tekitatud kahju hüvitamise alused ja korra.

Riigivastutuse seaduse kohaselt hüvitatakse varaline kahju rahas. Hüvitisega tuleb kannatanule luua selline varaline olukord, nagu oleks siis, kui tema õigusi ei oleks rikutud. Sotsiaaltöötaja tegevuse tulemusena on võimalikud pigem olukorrad, kus avalike ülesannete täitmisel esitatakse nõue mittevaralise kahju hüvitamiseks. Füüsiline isik võib nõuda mittevaralise kahju rahalist hüvitamist süülisel väärkuse alandamise, tervise kahjustamise, vabaduse võtmise, kodu või eraelu puutumatus või sõnumi saladuse rikkumise, au või hea nime teotamise korral.

Mittevaraline kahju hüvitatakse proportsionaalselt õiguserikkumise raskusega ning arvestades süü vormi ja raskust.

Hüvitise suuruse määramisel arvestatakse:

- kahju tekkimise ettenägematust
- objektiivseid takistusi kahju ärahoidmisel

- õiguste rikkumise raskust
- eraõiguses sätestatud piiranguid seoses kannatanu osaga kahju tekitamisel
- muid asjaolusid, millest tulenevalt kahju hüvitamine täies ulatuses oleks ebaõiglane.

Kahju kannatanule on kohustatud kahju hüvitama avaliku võimu kandja, kelle tegevusega kahju tekitati. Tegevusest tekitatud kahju on kohustatud hüvitama avaliku võimu kandja, kes jättis õigel ajal haldusakti andmata või toimingut sooritamata.

Avaliku võimu kandja tekitatud kahjuks loetakse igasugust selle võimu kandja ülesandeid täitnud füüsilise isiku (sotsiaaltöötaja) poolt vahetult põhjustatud kahju, sõltumata sellest, kas ülesandeid täideti teenistussuhte, lepingu, üksikkorralduse või muul alusel.

Kahju hüvitanud avaliku võimu kandja võib esitada regressinõude sotsiaaltöötaja vastu, kelle õigusvastase tegevuse tulemusena kahju tekkis, või avaliku võimu kandja vastu, kelle eest solidaarvastutuse alusel kahju hüvitati.

Sotsiaaltöötaja vastutab avaliku võimu kandja ees üksnes siis, kui kahju on põhjustatud süüliselt. See tähendab, kui nt kohalik omavalitsus on tekitatud kahju hüvitanud, on tal õigus see hiljem sotsiaaltöötajalt sisse nõuda juhul, kui sotsiaaltöötaja oli kahju tekitamises süüdi.

Regressinõude alusel hüvitise saamiseks teeb avaliku võimu kandja isikule kirjaliku ettepaneku, näidates ära kahju hüvitamise ula-

tuse, korra ja tähtsaja ning hüvitise nõudmise aluseks olevad asjaolud.

Kui isik ei ole õigel ajal ettepanekule vastanud, keeldub kahju hüvitamisest või pole ettepanekus näidatud tähtsajaks kahju hüvitamist, on avaliku võimu kandjal õigus pöörduda hüvitise väljamõistmiseks halduskohustusse 30 päeva jooksul asjaolude ilmnemisest arvates.

Kuigi avaliku võimu kandja saab sotsiaaltöötajalt tekitatud kahju regressi korras sisse nõuda, võib see nõue olla piiratud. Sotsiaaltöötaja kui ametnik vastutab avaliku võimu kandja ees avaliku teenistuse seaduse järgi. Kui ametnik on kahju tekitanud tahtlikult, vastutab ta selle eest täies ulatuses. Kui kahju on tekitatud hooletuse või raske hooletuse tõttu, siis on ametniku vastutus piiratud kuuekordse põhipalga suurusega.

Sotsiaaltöötaja, kes tegutseb töölepingu alusel ning tekitab kahju selle lepingu alusel tegutsedes, vastutab avaliku võimu kandja ees üksnes eraldi seaduses sätestatud alustel. Töösuhetes on võimalik regressinõue piiratud töölepingu seadus § 74 piirangutega. Nii saab töölepingu alusel sotsiaaltöötaja käest nõuda kahju täies ulatuses, kui töölepingus toodud kohustuste rikkumine ja sellega seotud kahju on tekitatud tahtlikult. Kui kahju on tekitatud raske hooletuse tõttu, siis sõltub väljamõistetava kahju suurus erinevatest asjaoludest. Kuid ka hooletuse tõttu tekitatud kahju võib välja mõista täies ulatuses.

## Tartu Ülikoolis loodi ühiskonnateaduste instituut

1. jaanuarist 2014 on TÜ sotsiaal- ja haridusteaduskonnas uus üksus – ühiskonnateaduste instituut, mis tekkis endise ajakirjanduse, kommunikatsiooni ja infoteaduse ning sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi ühinemisel.

Ühinemise ajendiks olid pikaajaline tegelik koostöö kahe instituudi töötajate vahel, nende lähedane tegutsemiskultuur ning ühised ideed, mida on koos kergem ellu viia. Instituudis on kaheksa õppetooli: ajakirjanduse, infokorralduse, -teaduse, meediauringute, sotsiaalse kommunikatsiooni, sotsiaalpoliitika, -töö ja sotsioloogia õppetool (tähestikulises järjekorras). Instituudi juhataja on ajakirjanduse professor Halliki Harro-Loit. Üldine põhimõte on tõhustada koostööd õppetoolide vahel, koondada jõudu ühisainete arendamisel ja õpe-

tamisel, vältida dubleerimist ning suurendada ainetevahelist sidusust uurimisprojektides. Samas keskendub iga õppetool selgelt oma erialale ning tegeleb selle identiteedi kujundamisega.

„Meie ühise arusaama kohaselt peaksid senised õppekavad üksteist täiendama ja õppetöö sellest liitumisest võitma,” selgitas Marju Lauristin. Nii on näiteks olnud juttu sotsiaaltöö ja kommunikatsiooni õppekavade ühisest huvist teatud ainetel. „Võimalusi erialade tasemel õppekavasid ja teadustööd vastastikku rikastada hakatakse alles täpsemalt analüüsima ja uuendused sel tasandil viiakse ellu järgmise kahe aasta jooksul,” täpsustas Lauristin.

Ükski eriala uues instituudis ei kao, vastuvõtt ja õppetöö jätkuvad erialade järgi.

*Judit Strömpl*

# Ülalpidamise kohustus eaka inimese hoolduses



**Laivi Annus-Anijärv**

*Lääne-Viru rakenduskõrgkooli lektor*

Artiklis annan ülevaate sellest, kellel lasub ülalpidamiskohustus eaka inimese hoolduses ja millised on kõige sagedamini esile kerkinud küsimused selles valdkonnas.

Eakas inimene võib kas east tingituna või pärast pikka ja rasket haigust olla olukorras, kus ta ei saa igapäevaste toimetustega hakkama ja vajab tihti teiste abi. Statistika näitab, et piiratud toimetulekuga inimesed jagunevad kahte vanusegruppi: 55–64-aastased, keda on 14% elanikkonnast, ja üle 65-aastased, keda on ligikaudu 26%. Tavaliselt on sellistel juhtudel abistajateks eaka perekonnaliikmed.

Kui pereliikmed väärtustavad perikesksust, siis võib eakas loota oma laste või lastelaste toetusele, tihti ei pruugi see aga nii olla. Ajalooliselt on oma vanaks jäänud vanemate hooldajateks lapsed. Sageli jääb sealjuures omastehooldajal isiklik elu elamata ja abitute omaste hooldamisel ollakse muredega üksi. Seetõttu ei tohiks aga Eestis jääda hooldamisvajadusega eakad üksinda ja pereliikmed sellega hätta, vaid selleks on vaja hästi kättesaadavaid avalikke teenuseid ja ressursse. Eestis ei ole pereliikmed paljude teiste riikide eeskujul (näiteks Rootsi) vabastatud täiskasvanud pereliikmete ülalpidamiskohustusest. Meil kehtivad perekonnaõiguses järgmised ülalpidamiskohustuse põhimõtted: iga täisealine isik muretseb ise endale vajalikud vahendid oma vajaduste rahuldamiseks või kui ta ei ole võimeline seda tegema, siis peavad pereliikmed abivajajat ülal pidama, ja kui pole perekonda, siis on abivajaja ülalpidajaks riik. Perekondlik ülalpidamiskohustus tuleneb Põhiseaduse § 27, mille alusel on pe-

rekond kohustatud hoolitsema oma abivajavate liikmete eest.

Kui eakas satub tervise või vanuse tõttu abitusse olukorda, siis vajab ta kõrvalabi. Selleks abistajaks on pereliige, aga kui pereliikmeid pole, siis riik. Sageli ei ole aga pereliikmed oma kohustustest ja võimalustest teadlikud. Piirkondlike võimaluste kohta ülevaate ja teabe saamiseks tuleb kindlasti pöörduda kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja poole.

## Kas omaste või omavalitsuse kohustus?

Kui pereliige jääb hooldama eakat ega saa seetõttu tööl käia, siis on võimalik lasta enast määrata omakse hooldajaks ja saada hooldajatoetust, mis tihti ongi nende inimeste ainuke sissetulekuallikas. Eestis on hooldajatoetus väga väike, sellega kindlasti ära ei ela ja paljud omastehooldajad sooviksid end võtta ka töötuna arvele, kuid seda teha ei saa, sest hooldajatoetuse loeb töötukassa töötasuks. Kuidas siis taotleda hooldajatoetust? Hooldajatoetust maksavad omastehooldajatele kohalikud omavalitsused 19–25 eurot kuus. Suuremates omavalitsustes võib see summa olla tunduvalt suurem, kuid on ka omavalitsusi, kus omastehooldajad ei saa üldse toetust.

Hooldajatoetuse saamiseks tuleb täita taotluse vorm või avaldus, mis on kättesaadav kohaliku omavalitsuse kodulehel.

Sel juhul maksab omavalitsus toetaja eest sotsiaalmaksu ja tal säilib ravikindlustus. Hooldajatoetust on võimalik maksta ka tuttavale või naabrile, kes käib abivajat hooldamas. Enamasti on eaka inimese puhul need tema lapsed, kellel pole võimalik töökäimist jätkata.

Paljudel eakatel ei ole omakseid või ei ole need võimelised eaka eest hoolt kandma. Kui eakas abivajaja saab vajalike toimingutega veel kuidagi ise hakkama, siis on kohalikes omavalitsustes olemas avahooldusteenuse võimalus. Teenuse osutaja toob kas toidu kohale või aitab asjaajamisel, arstilkäikudel jne. Kui omastel pole võimalik eakat hooldada ja hooldajat pole võimalik raha vähesuse tõttu või mingil muul põhjusel palgata ning eakat ei saa ka koju jätta, siis paigutatakse selline inimene hooldekodusse. On võimalik, et osaliselt maksab eaka hooldekodukoha eest kohalik omavalitsus ning osa maksavad omaksed. Vastavalt riigikohtu lahendile nr 3-2-1-52-13<sup>1</sup>: kui hooldusalusele on määratud eestkostjaks kohalik omavalitsus, tuleb eestkostjal täita perekonnaseaduse (PKS) § 206 tulenevat kohustust hoolitseda selle eest, et eestkostetav saaks vajalikul määral ravi- ja sotsiaalteenuseid. Samas hooldusalust on kohustatud ülal pidama tema alanejad sugulased. Kuid kui kohalik omavalitsus on sotsiaalhoolekande seaduse § 46 lg 1 alusel rahastanud hoolekandeteenuse osutamist, on tal õigus pöörduda ülalpidamist andma kohustatud isikute poole, et need hüvitaks teenuse osutamise selle osa, milleks nad on kohustatud, arvestades hoolekandeteenuse saaja omaosalust teenuse eest tasumisel. See tähendab, et ajutiselt täidab abivajava isiku ülalpidamiskohustust kohalik omavalitsus, kes saab seaduse järgi nõuda ülalpidamiskohustuslaselt selle kohustuse täitmist. Seejuures tuleb arvestada PKS § 102 sätestatud, kus isik vabaneb ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muid kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist.

Eaka hooldekodusse paigutamine ei ole alati kõige parem võimalus, sest eakas inimene tavaliselt ei harju kergesti muutustega ja tahab olla oma kodus koos omastega, kes on tema jaoks kõige parem ja turvalisem keskkond. Aga omastel ei ole alati võimalik ise eaka eest hoolt kanda. Sel juhul kaalutakse hooldekodu varianti, kuid see käib paljudel rahaliselt üle jõu. Mis siis üle jääb?

Paljudel tekibki küsimus, et kellel on sel juhul kohustus eakat ülal pidada? Praegu reguleerib ülalpidamiskohustust õiguslikult perekonnaseadus. Vastavalt PKS § 96 on ülalpidamist kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased, st et selle paragrahvi kohaselt on lastel kohustus oma vanemaid ülal pidada ning selle alla käib ka igasugune eaka hoolus ja põetus.

### Tüüpilisemad näited elust

Järgnevalt praktikas kõige sagedamini esile kerkinud küsimusi ülalpidamiskohustuse täitmise kohta. Näiteks kirjeldatakse sellist olukorda: lapsepõlves vanemad lahutasid, sest isa oli alkohoolik ja tihti vägivaldne. Kohus mõistis isalt välja alimendid lastele. Peale lahutust tekkis isal teine pere, pärast mida ei olnud tal ühtegi kontakti oma lastega. Isa sai ka suure päranduse, mis läks tema teise perre. Nüüd on isa haige ja paigutatud hooldekodusse ning uus pere keeldub hooldekodu eest maksmast. Seetõttu langes hooldekodu eest maksmise kohustus esimese pere lastele, kes ei tea isast midagi. Lastel on omal lapsed, kes vajavad ülalpidamist, ja nüüd tuleb veel maksta isa hooldekodu eest. Tekib küsimus, kas lastel, kes ei tea isast midagi, on õigus isa hooldekodu eest tasu maksmisest keelduda. Vastuseks võiks välja tuua, et vastavalt PKS § 96 alusel tekib tõesti lastel isa hooldekodu eest maksmise kohustus, sest ülalpidamist on kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased ehk ülalpidamiskohustuslased ja isal on õigus saada ülalpidamist, sest ta on üleneja sugulane, kes ei ole ennast võimeline ise ülal pidama vastavalt PKS § 97 lg

<sup>1</sup> Riigikohtulahend nr 3-2-1-52-13. Kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/?id=11&tekst=RK/3-2-1-52-13>

3. Olukorras, kus lapsel, kes peaks nüüd oma isa hooldekodu arveid maksma, on endal lapsed, kes on alaealised ja vajavad ülalpidamist vastavalt PKS § 98 lg 1 ja kui ülalpidamist saama õigustatud isikuid on mitu ning ülalpidamiskohustuslane ei ole võimeline neile kõigile ülalpidamist andma, siis eelistatakse alaealist last teistele lastele, lapsi kaugema astme alanejatele sugulastele, alanejat sugulast ülenejale sugulasele ning ülenejate sugulaste puhul lähema astme sugulust kaugema astme sugulasele.

See tähendab, et kui lastel, kelle käest nõutakse hooldekodu eest maksmist ja kellel on omakorda alaealised lapsed, keda on vaja ülal pidada, ei jätku raha isa hooldekodu eest maksmiseks, siis neil seda kohustust ei teki. Praeguse olukorra puhul võib PKS § 103 alusel seda ülalpidamiskoostõuet piirata, st kohus võib lapsi ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastada või selle täitmist ajaliselt piirata või elatise suurst vähendada, kui kohustuse täitmist on äärmiselt ebaõiglane nõuda. Isa kasuks võib öelda, et oma ülalpidamiskohustust ta raskelt rikkunud ei ole, sest maksis oma lastele elatist. Kui ülalpidamiskohustust aga rikutakse, siis on see kindel alus ülalpidamiskohustuse piiramiseks ja sellest vabastamiseks.

#### *Pärijal pole ülalpidamiskohustust*

Tihti on esitatud küsimust, et kui eakas inimene, kellel ei ole lapsi, on teinud testamendi oma vara kohta, kas siis testamendi järgi kogu vara pärija on kohustatud maksma ka selle eaka hooldekodu arveid. Praegu ei saa sellist kohustust ühestki seadusest välja lugeda. Sellisel juhul maksab hooldekodu eest kohalik omavalitsus. Ma arvan, et siin võiks pärijal endal tekkida moraalne kohustus maksta hooldekodu arveid.

#### *Lapselapse kohustus vanavanema ees*

Eakas inimene (vanaema) on hooldekodus ja tema ainuke poeg on surnud. Vanaemal on pension, aga hooldekoduarve on sellest mitu korda suurem. Lapselaps on töötu. Tekib küsimus, kes peab selle vahe kinni maksma. Kas lapselapsed on otseliinis sugulased? Kas hooldekodu või kohalik omavalitsus saab

esitada lapselapsele nõude hooldekoduarve maksmiseks? Vanaemal on veel lapselapsi, aga need ei ela Eestis. Siinkohal vastuseks, et PKS § 96 alusel on ülalpidamist kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased. Seega kui abivajaval isikul ei ole esimese astme alanejaid sugulasi (lapsi), on ülalpidamist kohustatud andma teise astme alanejad sugulased (lapselapsed). Vastavalt PKS § 105 lg 3 alusel täidavad mitu sama astme sugulast ülalpidamiskohustust osavõlgnikena ja iga osavõlgniku kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku omavahelisi suhteid. Järelikult on vanaema ülalpidamise eest kohustatud tasuma ka tema teised lapselapsed.

*Kuidas toimida olukorras, kus eaka lapsed on juba ammu surnud ja lapselapsed elavad teises riigis?*

Lapselapsi on kuus, kellest kaks on alaealised ja elavad Eestis. Ülejäänud neli elavad Soomes. Kes on kohustatud maksma vanavanemate hooldekodu arved? Kui lapsed on surnud, lasub ülalpidamiskohustus abivajava sugulase puhul lapselastel. Vastavalt PKS § 105 lõike 3 alusel täidavad mitu sama astme sugulast ülalpidamiskohustust osavõlgnikena ja iga osavõlgniku kohustuse suurus määratakse kindlaks võrdeliselt tema sissetuleku ja varalise seisundiga, arvestades ka tema ning ülalpidamist saama õigustatud isiku omavahelisi suhteid. Vanavanemate ülalpidamise kohustusest on vabastatud alaealised lapselapsed, kellel on õigus ülalpidamisele. Kirjeldatud juhul võib täiskasvanud lastelastelt nõuda ülalpidamiskohustuse täitmist hooldekoduarvete maksmisel. Kui antud näites toodud lapselapsed vabatahtlikult oma ülalpidamiskohustust vanavanemate ees ei täida, võib nende vastu esitada hagi Eesti või Soome kohtusse.

#### **Viidatud allikad**

**Eesti vabariigi põhiseadus** (1992). Riigi Teataja, 26, 349  
**Perekonnaseadus** (2009) Riigi Teataja I, 60, 395  
**Sotsiaalhoolekande seadus** Riigi Teataja I, 21, 323

Ülle Kasepalu kaitses doktoritöö „Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime”. („Aging in Estonia: Coping of the Elderly and the Reciprocal Effect of Generations”) 17. detsembril 2013 Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis. Oponendid olid Norra Teadus- ja Tehnikaülikooli dotsent Riina Kiik ja Lapi Ülikooli emeritprofessor Kyösti Urponen. Doktoritöö on kättesaadav TLÜ Akadeemilise Raamatukogu repositooriumis E-Ait.

## Vananemine Eestis: eakate toimetulek ja põlvkondade koostoime



**Ülle Kasepalu, PhD**  
*Tallinna Nõmme Sotsiaalmaja direktor*

Minu doktoritöös on eakate toimetulekut ja põlvkondade koostoimet uuritud erinevatest vaatenurkadest. Artikkel annab ülevaate, millised on keskealiste hoiakud vananemise suhtes ja ettevalmistused vananemiseks, mitme põlvkonna kooselu mõjud ja vastastikune abi perekonnas, eakate hinnangud oma elukvaliteedile ning sotsiaalmajades ja koduhoodel olevate naiseakate hinnangud oma eluga toimetuleku ja vananemise kohta. Vananemine puudutab teistest earihmadest enim just keskealisi, kelle hingelist tasakaalu ja eluga toimetulekut mõjutavad tervises seisund, hirm tervise halvenemise ees ning kartus sotsiaalteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi ees. Artikkel aitab mõista vananemise kogemusi ja nendega seotud toimetulekuprobleeme, mille kaudu on võimalik muuta suhtumist eakatesse, et vältida nende tõrjutust ning aidata kaasa turvalisele ja vääriskale vananemisele.

Sotsiaalteadustes on hakatud eristama vanu ja uusi riske. Ühe uute sotsiaalsete riskide allikana on enamikus riikides esile tõstetud inimeste keskmise eluea pikenemist ning vanemaaliste absoluutse ja suhtelise arvu kasvu rahvastikus. Kui praeguse seisuga on Eesti rahvastikust üle 65-aastaseid inimesi 17,1% siis statistikaameti prognooside kohaselt on meil 2060. aastaks sellises vanuses inimesi 30,5% (Statistikaamet 2011).

Eduka vananemise kontseptsioon käsitleb vananemist positiivselt, mis tähendab, et inimene võib hoolimata ebasoodsatest tingimustest vananeda ühiskonnaelus aktiivselt toimivana. Seetõttu on oluline mõista, kuidas on eakad loonud enda jaoks positiivse tegelikkuse ja milline on see sotsiaalne keskkond, kus inimene saaks hästi vananeda (Raudsepp 2012).

Eakate heaolu suurendamiseks on oluline teada nende hinnangut selle kohta, milline on nende elukeskkond ja juurdepääs teenustele ning missuguseid teenuseid nad vajavad.

### Uurimistöö eesmärk

Minu doktoritöö peamised uurimisprobleemid on eakate toimetulek, vananemiskogemused ja põlvkondade koostoime, mida on analüüsitud erinevatest vaatenurkadest.

Doktoritöö koosneb analüütilisest ülevaatest ja neljast eelretsenseeritud artiklist. Analüütilise ülevaate koostamisel on aluseks võetud kõigi artiklite teoreetilised alused ja uurimistulemused.

## Teoreetilised lähtekohad

Uurimuse teoreetilised lähtekohad tuginevad kolmele vananemisteooriale – aktiivsusteooriale (Havighurst 1961), jätkuvusteooriale (Atchley 1972, Bowling 2005) ja põlvkondadevahelise sidususe teooriale (Hagestad 1984). Neid seisukohti toetavad metatasandi teooriatena heaoluteooria (Allardt 1996) ja võrgustikuteooria (Healy 2005, Klefbeck ja Ogden, 2001), aga ka jõustamine (Burke ja Dalrymple 2002) ning toimetuleku ja elukvaliteedi käsitluste mõtestamine (Camfield ja Skevington 2008, Gothóni 2008, Tulva ja Viiralt-Nummela 2008, Tekkel jt 2007, Saks 2006, Medar 2004).

## Uurimuse läbiviimine

Uurimus on läbi viidud mitmes etapis ja mitme eraldiseisva uurimusega ning iga etapi kokkuvõtteks on analüüsitud andmeid ning esitatud need eraldi artiklilena.

**Uurimuse I** osa esimene eesmärk oli analüüsida ja kirjeldada keskealiste suhtumist ning hoiakuid vananemisse. Allesmärk oli analüüsida keskealiste hoiakuid vananemise suhtes, nende subjektiivset hinnangut oma tervisele: millised mured, hirmud ja ootused tõusevad esile seoses vananemisega ja mil määral on keskealised teinud ettevalmistusi vananemisega kohanemiseks.

**Uurimuse II** osa eesmärk oli analüüsida, mil määral on keskeas inimesed, kes on sattunud eri rollide täitjaks, rahul oma elu erinevate valdkondadega ning kuidas mitme põlvkonna kooselu ja vanemate hooldamine mõjutab pereelu kvaliteeti ning pereliikmete heaolu.

**Uurimuse III** osa eesmärk oli analüüsida üle 65-aastaste vastajate subjektiivseid hinnanguid oma elukvaliteedile ja toimetulekule ning selgitada selle mõju võimalikke ressursse, nii sotsiaal-demograafilisi kui ka tervise- ja enesehinnangust lähtuvaid.

**Uurimuse IV** osa eesmärk oli analüüsida Tallinna naiseakate vananemiskogemusi, neid mõjutavaid faktoreid ning uurida eakate tervisehinnanguid, toimetulekut, vaba aja tegevusi ja rahulolu sotsiaalvõrgustikuga, võrreldes samas kahe grupi – sotsiaalmajade ja koduhooldusel olevate eakate hinnanguid.

## Uurimuse tulemused

**Uurimuse I** osast (keskealiste tervisehinnangud ja hoiakud vananemise suhtes) selgus, et keskealiste hoiak vananemise suhtes on positiivne. 97% vastanutest arvas, et vanadus on loomulik ajajärk inimese elus. Selgus kaks hoiakut – positiivse mõttelaadiga inimesed näevad vanadust normaalse eluetapina ja lepivad sellega, kuid inimesed, kes on vananemise suhtes negatiivsed, näevad selles suurt probleemi. 65% naistest ja 53% meestest arvas, et eakad on ühiskonna täisväärtuslikud liikmed. 62% vastanutest arvas, et ettevalmistus vananemiseks peaks algama varakult, juba keskeas. Nii saab vanadusest ajajärk, kus paratamatu kõrval on sedagi, mida inimene suudab ise aastate jooksul kujundada. Samas ei ole suurem osa vastajatest teinud ühtegi teadlikku sammu vananemisega kohanemiseks. Naised on vananemiseks paremini ette valmistunud kui mehed. 76% naistest kavatses hakata tegelema eneseteostuslike ja loominguliste harrastustega ning osalema mõne seltsi, ühenduse või huviringi tegevuses. Seevastu mehed ei plaani tulevikus eneseteostuslike tegevusi ega osalemist seltside või ühenduste tegevuses. Ainult 45% meestest soovib vanemas eas tegeleda hobidega. Vanadusele mõeldes on nad teinud põhiliselt majanduslikke ja tervist kindlustavaid ettevalmistusi. Selgus, et 42% keskealistest soovib edasi töötada pärast pensioniea kätte jõudmist. Tervislikku seisundit hindasid heaks või väga heaks pooled naistest ja kolmandik meestest, 90% kõikidest vastanutest arvas, et vanaduses tervis kindlasti halveneb (Laidmäe jt 2010).



**Uurimuse II** osast (mitme põlvkonna kooselu mõjud ja vastastikune abi perekonnas) selgus, et naised pole rahul olukorraga, kus kolm põlvkonda peavad elama koos. Selgus, et kooselu tekitas probleeme kõige erinevatel põhjustel. Põhjustena nimetati erinevate väärtushinnangute ja arusaamadega põlvkondade kooselamist ja sellest tulenevalt vähenenud elamispinna tõttu tekkivaid olmeprobleeme. Lastegagi on suhted paremad siis, kui vanem põlvkond elab eraldi. Kui vanemad on stressis, abikaasade vahel on vastuolud ja vanavanematega esineb konflikte, siis on lapsedki depressioonis ja suhted keerulisemad. Kõige positiivsemalt hinnati olukorda, kus vanemad elavad eraldi ja mõlemad vanemad on elus. Järgnes olukord, kus on üks vanem, kes elab eraldi, ning kõige halvemaks hinnati olukorda, kus peres elab kolm põlvkonda koos. Paljud naised hindavad vanavanemate panust laste eest hoolitsemisse, samuti hinnatakse vanemate pakutud emotsionaalset tuge. Saab väita, et mehi häirib kooselu vanematega ja abistamisvajadus vähem kui naisi. Mehed olid rahulikumad ja kannatlikumad, ei näidanud oma emotsioone välja ja pühendusid pigem oma karjäärile. Andmete analüüsi põhjal leidis kinnitust väide, et põlvkonnad vajavad üksteist ning põlvkondadevahelised suhted võivad kaasa aidata nende heaolu kasvule ja toimetuleku paranemisele (Laidmäe jt 2010).

**Uurimuse III** osa (eakate tervis ja elukvaliteet) kohaselt sõltub elukvaliteet oluliselt inimese terviseseisundist. Kui teistel sotsiaaldemograafilistel tunnustel (näiteks vanus, haridus) on oma roll, siis elukvaliteet sõltub alati tervisehinnangust. Elukvaliteeti hindasid paremaks kõrgema haridustasemega eakad. Samas näitas uurimus, et elukvaliteet tõusis oluliselt, kui inimene töötas. Töötamine annab võimaluse sissetulekut suurendada ja säilitada suhteid teiste inimestega. Töötav eakas saab oma eluga paremini hakkama ja on võimeline toetama ka oma lapsi, olles perekonnale oluline tugi. Eakatel tuleks võimaldada oma teadmisi täiendada ja leida võimalus töötada kasvõi osalise tööajaga.

Mehed hindavad oma tervist paremaks kui naised, kuid arvavad siiski, et vananedes tervis halveneb. Vanuse mõju tervisele on ootuspärane. Hea või suurepärase tervisega vastajate osakaal langes pidevalt, mida vanemaid inimesi uuriti. Kõige vähem oli hea või suurepärase tervisega vastajaid vanuses 80 ja enam eluaastat. Kahjuks tuleb tõdeda, et naistel on stressi rohkem kui meestel. Uuringu andmed viitavad naiste suuremale väsimusele ja stressile, nad on rohkem ärritunud ja rahutud. Selle earühma naistel võivad eeltoodu põhjuseks olla iseloomulikud muutused elukorralduses, näiteks abikaasa kaotus, mis võib kaasa tuua materiaalse toimetuleku probleeme ja suhtlemisvaeguse.

Võib kindlalt väita, et hea tervisega kaasneb positiivsem ellusuhtumine, vananemisega leppimine, aktiivne elulaad ja parem elukvaliteet ka vanemas elueas. Positiivne eluhoiak tagab parema elukvaliteedi. Sel juhul tuntakse end õnnelikuna, tajutakse, et elu on mõttekas, suudetakse lahendada oma probleeme ning nauditakse igapäevaseid toimetusi ja ülesandeid (Kasepalu jt 2013).

**Uurimuse IV** osast (sotsiaalteenust kasutavate naiseakate eluga toimetulek ja hinnangud vananemisele) selgus, et tervise kõrval väärtustatakse kõige rohkem majanduslikku toimetulekut. Tervise hoidmiseks kasutatakse erinevaid mooduseid, näiteks võimlemine, tervislik toitumine ja regulaarne ravimite tarvitamine. Majandusliku olukorraga on suurem osa naiseakatest rahul. Majanduslik olukord on parem neil, kes töötavad või elavad abikaasaga kahekesi. Samas jälgivad eakad, kaasa arvatud need, kes puudust ei kannata, rahalisi väljaminekuid väga täpselt. Väärtustatakse lähedasi ja läbisaamine lähedastega on eakate arvates hea. Kõige sagedamini suheldakse telefoni teel. Soov suhelda oleneb paljuski inimese tervisest ja isikoomadustest. Kui inimene on olnud kogu elu kinnine ja kehv suhtleja, siis ei soovi ta suhelda ka vanemas eas. Ta ei vaja uusi tutvavaid ja on rahul olemasolevatega. Head suhtlejad otsivad ja leiavad kergesti uusi tutvavaid ja suhtlemine on neile väga tähtis.

Uuringust selgus, et hobidega tegelevad rohkem sotsiaalmajas elavad eakad. Paljusid taastavad ringide töös osalemast ja hobidega tegelemast liikumispirangud ja vilets tervis. Eakad, kes ei soovi palju suhelda, ei osale tavaliselt ringide töös ega tunne sellest ka puudust. Sotsiaalmajades elavad eakad on oma igapäevase toimetuleku ja eluga rohkem rahul kui koduhooldusel olijad. Sotsiaalmajas elades on eakate turvatunne suurem, suhtlusringkond laiem ja eluasemekulud väiksemad. Paljud koduhooldusel olijad soovivad tervise halvenedes elama asuda sotsiaalmajja. Suurem osa naiseakatest soovivad olla rõõmsameelsed ja optimistlikud, kuid tunnistavad samas, et sageli nad seda ise ei suuda. Keskealistel soovitatakse varakult hakata valmistuma vananemiseks. Soovitatakse hoida tervist, koguda raha pensionipõlveks ning hoida häid suhteid laste ja lähedastega. Küsitletute noorpõlveaastatesse jäid Teine maailmasõda, sellele järgnenud raske küüditamiste ajajärk ja nõukogude periood. Uurimistulemuste põhjal saab huvitava aspektina välja tuua, et küsitletud ei seostanud oma praegust halba tervist ja rasket hetkeolukorda eelkirjeldatud ajajärguga oma elus. Pigem öeldi, et kõik läbielatu ja sõjakoledused on neid tugevaks ja vastupidavaks teinud (Kasepalu jt 2012).

## Kokkuvõtteks

Peamiste järeldustena saab välja tuua neli aspekti.

**Keskealiste tervisehinnangud ja hoiakud vananemise suhtes on muutuvad, mõneti vastuolulised ning koosnevad mitmest asjaolust.** Märkata on soolisi erisusi. Naised on enam vananemisele mõelnud ja näevad oma rolli lastelastega tegelemises ning rahuldava vananemise puhul harrastuses osalemises. Meeste hoiakud on neutraalsemad ja mõnevõrra muretumad, kuigi tuntakse hirmu üksinda jäämise ees. Tõdeti sotsiaaltööstiku tugevdamise vajalikkust. Keskeas on märkata ebakindlust edukana vananemise suhtes, pole väärtustatud vananemiseks ettevalmistamist ega mõtestatud oma edasise tegevuse sisu aktiivsena vananemisel. Samuti pole kindlust kõrvalabi vajaduse kasvades teenuste kättesaadavuse suhtes ning eriti tuntakse muret toimetuleku (väikesed pensionid) ja tervise pärast. Seega tuleb edasistes uuringutes tähelepanu keskmes hoida keskealist ja koguni nooremat põlvkonda, et mõista ja analüüsida põlvkondadevahelist sidusust, eri põlvkondade toetamise võimalusi eluga rahulolus ning positiivses vananemises.

**Mitme põlvkonna kooselu suhtes ollakse negatiivselt meelestatud, kuid hinnatakse vastastikuse abi võimalusi perekonnas.** Keskealiste naiste põlvkond on surutud kahe üheaegse nõudmise vahele – toetada nii oma vanemaid kui ka endast sõltuvaid alaealisi lapsi. Nende nõudmistega toimetulek tekitab rollikonflikte ja suurendab stressi.

Ühiskonna ülesanne on aidata peret rollide paljususega toimetulekul nii materiaalselt kui ka vanema põlvkonna abistamiseks vajalike teenuste pakkumisel, muutes seeläbi abistamissüsteemi tõhusamaks. Tähtis on, et vananevas ühiskonnas hoolivust ilmutades luuakse kõigile ühiskonnaliikmetele koostööks soodsad võimalused ja toetatakse puudustkannatavat ning abitumaks jäävat elanikkonda.

**Eakate tervise ja elukvaliteedi seisukohalt on oluline hoolekande- ja tervishoiuteenuste õigeaegne kättesaadavus.** Terviseseisundit saab nimetada omalaadseks koondtunnuseks, mis näitab, milline on vanemaealiste elujõud ja toimetulek ning suutlikkus vastu seista eluraskustele. Eesmärk peaks olema tervishoiu- ja hoolekandeteenuste õigeaegse ja asjakohase pakkumisega hoida eakate tervislik seisund stabiilsena, siis tõuseb ka nende elukvaliteet. Eakate elukvaliteet on nende endi subjektiivsete hinnangute põhjal ainult ühel kuuendikul kõrge. Rohkem oleks vaja uurimusi naiste ja meeste elukvaliteedi kohta, kus arvestataks vanuselisi erisusi, suhtevõrgustikku ja keskkonnamõjusid, et toetada eakaid õigel ajal vajalike sotsiaalteenustega.

**Mõnevõrra ootamatult aimub valdava osa vastanute vananemiskogemustest positiivset tooni.** Varasemad elukogemused (küüditamine, represseerimine, sõjakoledused jne) pole eakaid muserdanud, vaid on nende elujõudu tugevdanud, mistõttu eakate põlvkond on leplik ja koguni kannatlik. Seega on mõistetav eakate suhteliselt hea hinnang oma eluga rahulolule ja toimetulek väga nappide ressursidega.

Mõistes vananemist ja sellega seotud toimetulekuprobleeme, on võimalik esile kutsuda muutusi suhtumises eakatesse, et vältida nende tõrjutust ning aidata kaasa turvalisele ja väärikale vananemisele. Eakate toimetuleku ja elukvaliteedi parandamisega püütakse tagada ühiskonna kestlikkus, mille oluliseks teguriks on piisava põlvkondliku ja kogukondliku sidususe olemasolu. Eakate vananemiskogemused on positiivsemad, kui nooremad põlvkonnad neist hoolivad ja neid väärtustavad. Põlvkondadevaheliste sidemete hoidmise ja tugevdamise nimel on ootuspärane, et sellesse panustavad kõik põlvkonnad.

## Viidatud allikad

- Allardt, E. (1996). Hyvinvointi-tutkimus ja elämänpolitiikka. Janus: Sosiaalipoliitikkan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 3, 224–241.
- Atchley, R.C. (1972). *The social forces in later life: An introduction to social gerontology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Bowling, A. (2005). *Ageing well: quality of life in old age*. Buckingham: Open University Press.
- Burke, B., Dalrymple, J. (2002.) *Intervention and empowerment*. Great Britain: Palgrave Macmillan.
- Camfield, L. & Skevington, S. (2008). On subjective well-being and quality of life. *Journal of Health Psychology* 13(6), 764–775.
- Eesti Statistikaamet. [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01rahvastikunäitajad\\_ja\\_kooseis](http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01rahvastikunäitajad_ja_kooseis) (18.11.2012).
- Gothóni, R. (2008). Vana ja väärikana. Kogumikus T. Tulva (toim), *Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes (7–14)*. Tallinn: TLÜ.
- Hagestad, G. O. (1984). The Continuous Bond: A Dynamic Multigenerational Perspective on Parent-Child Relations between Adults. In M. Perlmutter (Ed.), *Minnesota Symposium on Child Psychology (Vol 17)*, 124. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Havighurst, R.J. (1961). Successful Ageing. *The Gerontologist*, 1, 8–13.
- Healy, K. (2005). *Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice*. Palgrave Macmillan.
- Kasepalu, Ü., Laidmäe, V.-I., Tulva, T. (2012). Elderly Women as social service users: coping with life and ageing assessments. *International Journal of Clinical Cases and Investigations*, 4(3), 75–89.
- Kasepalu, Ü., Laidmäe, V.-I., Tulva, T. (2013). Health and quality of life in older age in Estonia. *European Journal of Health*, 1(1), 11–34.
- Klefbeck, J., Ogden, T. (2001). *Laps ja võrgustikutöö*. Tallinn: SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus, 128.
- Laidmäe, V.-I., Tulva, T., Sepp, M., Kasepalu, Ü. (2010) Middle age and attitudes towards ageing in Estonia. *Social Policy and Social Work in Transition*, 1(2): 15–44.
- Laidmäe, V.-I., Hansson, L., Tulva, T., Lausvee, E., Kasepalu, Ü. (2010). Multi-generation family in Estonia: multiple roles and the stress of living together with elderly people. *The Internet Journal of Geriatrics and Gerontology*, 5(2).
- Medar, M. (2004). *Ida-Virumaa ja Pärnumaa elanike toimetulek: sotsiaalteenuste vajadus, kasutamine ja korraldus. Doktoritöö*. Tallinna Pedagoogikaülikool. TPÜ Kirjastus.
- Raudsepp, M. (2012). Õnnelik vanadus: individuaalsed trajektoord läbi kultuurimuutuste. Kogumikus A. Aarelaid (Koost), *Nullindate kultuur II põlvkondlikud pihtimused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 16–56.
- Saks, K. (2006). *Hooldusest sõltuv elukvaliteet, hoolduse kvaliteet ja hoolduse juhtimise kvaliteet. CareKeys Eesti uuringu tulemused*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 4–17.
- Tekkel, M., Veideman, T., Rahu, M. (2007). Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2006. Health behaviour among Estonian adult population. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Tulva, T., Viiralt-Nummela, I. (2008). Vananemine kui sooline fenomen: Eesti üksik elavate eakate toimetulek ja selle toetamine. Kogumikus T. Tulva (toim), *Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes (73–84)*. Tallinn: TLÜ.

# Kolm vaatenurka eakate omastehoolduse korraldusele – Eesti, Soome ja Ungari näitel



**Taimi Tulva**  
Tallinna Ülikooli  
sotsiaaltöö insti-  
tuudi professor



**Koidu Saia**  
Tallinna Ülikooli  
sotsiaaltöö ins-  
tituudi lektor ja  
doktorant

Eelmise aasta 18. novembril toimus Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi eestvõttel ja sotsiaalministeeriumi rahastamisel seminar „Eakate omastehoolduse rahvusvahelisi praktikaid”, mida kajastati lühidalt ajakirjas Sotsiaaltöö 2013/6 (Tulva ja Saia 2013, 58). Osalesid mittetulundusühingute, sotsiaalministeeriumi, Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuameti, kolme Eesti kõrgkooli ja kahe väliskõrgkooli esindajad. Järgnevalt ülevaade kolme riigi omastehooldusest seminaril arutletu põhjal.

## Eakate omastehooldus Eestis

Eestis on hoolekande korraldamise aluspõhimõtteks nii inimese vastutus enda ja oma perekonnaliikmete eest kui ka abistamise kohustus, kui isiku ja perekonna võimalused toimetulekuks ei ole piisavad. Eesti õigussüsteemis langeb suur koormus omastele. Alates aprillist 2005 anti hooldajatoetuse maksmine üle riigilt omavalitsustele – nimelt võimalusena, kuna kõik kohalikud omavalitsused hooldajatele hooldajatoetust ei maksa ning hooldajatoetuse maksmise tingimused on omavalitsuseti erinevad. Suur osa omavalitsusi siiski toetab hooldajaid hooldajatoetuse kaudu, millega kaasneb sotsiaalkindlustusega hõlmamata hooldajate eest sotsiaalmaksu tasumine omavalitsuse poolt. Sotsiaalministeeriumi hoolekandeosakonna juhataja Uku Torjuse sõnul on ministeerium

teadlik, et hoolduskoormusega isikute tegelik arv on suurem ametlikust numbrist, mis lähtub hooldajatoetuse saajate arvust STARi andmetel. Augustis 2013 oli ametlikult omastehooldajaid kokku 12 513 inimest, kellest 11 386 hooldas täiskasvanut ja 1127 last. Märkimist väärib omastehooldajate vanusejaotuses 75-aastaste ja vanemate osakaal: 12 513 inimesest 2091 augustis 2013 (vt tabel 1).

Tabel 1. Omastehooldajate vanus hooldajatoetuse saajate alusel 2013. aasta augustis (Torjus 2013)

Omastehooldajate vanus	Arv
18–49	3743
50–64	3842
65–74	2837
75+	2091
Kokku	12513

Oluline on hooldajatoetuse saajate sotsiaalse staatuse analüüsimisel avanev pilt: ligi 43% on vanaduspensionärid, 26% töötajad ja 16% töörealised kodused. Ülejäänud alagrupid – töövõimetuspensionärid, töötud, üliõpilased, rahvapensioni saajad ja teised – moodustavad ametlikest hooldajatest alla 10%.

Tüüpiline ametlik omastehooldaja on naissoost (75%), vanaduspensionärist (43%), täiskasvanud isiku hooldaja (91%).

Üheks märksõnaks ESFi 2014–2020 finantseerimisperioodil on omastehooldajate tööturule naasmise toetamine ja seetõttu on vajalik teada, et potentsiaalsete tööturule sisenejatena nähakse tööelisi koduseid isikuid (n=2031) ja töötuid (n=536). 2013. aastal otsis 2557 potentsiaalsest tööturule sisenejast Töötukassa vahendusel tööd 80 inimest. Sotsiaalministeerium näeb selle väikese numbri taga objektiivsete põhjustena hoolekandeteenuste ebaühtlast mahtu ja taset ning piiranguid tööturuteenustele juurdepääsule. (Tööturuteenuste ja -toetuste seadus on praegu muutmisel, et võimaldada hooldajatoetuse saajatel ennast töötuna registreerida ning sellega pääseda ligi tööturule siirdumist toetavatele meetmetele). Subjektiivsed põhjused (H. Tarumi 2013. aastal kaitsitud magistritöö alusel) on hooldussuhte kujunemine sõltuvussuhteks (eakas ei soovi hooldajaks kedagi teist ja hooldaja on muutunud kodusolemise tõttu passiivseks), samuti omaste eelistus hooldada voodihaiget eakat kodus, kuna see on majanduslikult kasulik ja emotsionaalselt lihtsam. Sotsiaalministeerium näeb võimalikke lahendusi hoolekandeteenuste arendamises (sh sotsiaalteenustele kvaliteedinõuete kehtestamises, ESFi finantsperioodi 2014–2020 raha kasutamises vajalike teenuste väljaarendamiseks; seaduste täiendamises, sh võimaluses hooldaja töötuna arvele võtta). *Auditooriumi kommentaarid: vaja on välja töötada ühtsed raamistikud hoolduskoormuse ja hooldusvajaduse hindamiseks; hooldaja-hooldatava sõltuvussuhte asemel tuleks kasutada mõnda muud terminit, mis väljendaks mõlema sundvalikut selleks suhteks.*

**Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi prof Taimi Tulva** tutvustas Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi osalusel ja juhtimisel läbi viidud omastehoolduse teemaliste uurimuste olulisemaid tulemusi (Helsingi Arcada rakenduskõrgkooliga koostöös läbi viidud SUFACARE projekt 2009–2011, jätkuprojektid „Eakate omastehoolduse head praktikad Eestis” (2012) ja

„Omastehooldajate koolitusmodelite väljatöötamine” (2013). 2012. aastal läbi viidud intervjuude (n=27 omastehooldajat, n=12 sotsiaaltöötajat, n=12 perearsti ja koduõenduse esindajat) põhjal selgusid kriitilisemad arendusvajadused omastehoolduse valdkonnas: infopaketi väljatöötamine omastehooldajatele; vajadus neid tunnustada ja väärtustada nende tööd; neile vajaliku informatsiooni jagamine sotsiaalteenuste ja -toetuste kohta; koolitus (sh koolitajate koolitamine); omastehooldajat abistavate teenuste arendamine (sh asendushooldajad, intervallhooldus, koduõendustugi); sotsiaalsete võrgustike loomise toetamine omastehooldajatele taastumiseks ja hoolduskogemuste jagamiseks; osapoolte koostöö eaka hoolduse, ravi ja taastusravi võimaluste arendamiseks (omastehooldajad, kogemusnõustajad, KOVide ametnikud, ministeeriumi esindajad, ülikoolid jt). Väga suur on vajadus koolitajate koolitamise ja süsteemse põhikoolituse väljaarendamise järele, supervisiooni ja kovisiooni võimaldamine KOVi spetsialistidele, kogemusnõustajatele, omastehooldajatele jt. Põhjalikumalt on uurimuste tulemusi käsitletud 2012. aastal avaldatud artiklites (Tulva ja Saia, 2012, 25–28; Tulva ja Saia, 2012, 10/156).

### **Soome kogemused omastehoolduse valdkonnas**

TLÜ sotsiaaltöö instituudi partnerülikooli, Savonia rakenduskõrgkooli õenduse lektori, Kuopio Ülikooli doktorandi Susanne Hämäläineni ettekanne tõi välja sarnasused Eesti ja Soome rahvastikuarengus: eakate osakaal suureneb kiiresti; kõige kiiremini suureneb vanusegrupp 85+, kelle puhul on teenuste ja toetuste vajadus kõige suurem. Soome eakate hoolekanne on seotud sotsiaalkindlustusega. Sotsiaal- ja tervishoiuministeerium keskendub nende valdkondade arendustegevustele, seadusandlusele ning reformide elluviimise jälgimisele. Vananemispoliitika keskmes on funktsionaalse võimekuse, iseseisva elamise ja aktiivse ühiskonnas osalemise toetamine. Eesmärk on tagada igale eakale võimalus elada turvaliselt oma kodus ja tuttavas keskkonnas võimalikult kaua ja

võimalikult kvaliteetselt ning seda eelkõige abivahendite ja uute tehnoloogiate toel.

Seadus sätestab õigused teenustele, mis lähtuvad tuvastatud vajadusest. Sotsiaal- ja tervishoiuvalaste regulatsioonide suundumus on üha enam kombineeritud lahendustele. Alates juulist 2013 kehtib Soomes eakate teenusteseadus, mille eesmärk on toetada eaka elukvaliteeti ja tagada tema osalemine ühiskonnas. Uudsena rakendatakse eakate puhul juhtumikorraldust, mis aitab eakatel ja nende omastel orienteeruda keerulises teenuste-toetuste süsteemis. Teenuste organiseerimise eest vastutavad kohalikud omavalitsused: teenuseid võivad pakkuda kohalikud omavalitsused ise, osta neid teiselt kohalikelt omavalitsustelt või erasektorilt. Ka inimesel endal on võimalik sobivaid teenuseid valida ja osta, kuid see on küllaltki kulukas (nt hooldekodukoha tasu on ca 4000 eurot kuus).

Olulisel kohal on *ennetustöö* – spetsialistide kodukülastused võimaliku teenusevajaduse hindamiseks ja eakate informeerimiseks toimetulekut toetavatest teenustest.

Päevakeskuste osas tutvustati uutset lahendust – *1 ja 5 päeva päevakeskused*. 1 päeva päevakeskus tähendab seda, et eakal (samuti nt vaimupuudega täiskasvanul, dementsel eakal) on võimalik üks päev nädalas päevakeskuses viibida. See võimaldab pakkuda ka väiksemates kohalikes omavalitsustes päevakeskuse teenust sihtgruppidele ning töötada sihtgruppidega, lähtudes eaka individuaalsetest vajadustest. Päevakeskuse külastuskord maksab ligikaudu 15 eurot, millele lisandub sotsiaaltranspordi kulu keskmiselt 6–7 eurot. Hoolekandeesutustes on mõistetud roheliste taimede, lindude ja loomade (väikelinnud, kassid) teraapilist toimet ning seda teadmist rakendatakse hoolekandeteenuste pakkumisel.

Omastehoolduse mõiste on Soomes kasutusel alates 1990ndate algusest. 2005. aastal jõustus omastehoolduse seadus ning töötati välja omastehoolduse juhend, mis kehtib lisaks eakatele ka erivajadustega tööealistele ja lastele. Ametlike omastehooldajate arvuks hinnatakse Soome 5,4-miljonilise elanikkonna juures 250 000 kuni 300 000 isikut

(2013. aastal). On teada, et lisaks ametlikult arvestatud hooldajatele tegutseb märkimisväärne arv mitteametlikke hooldajaid. Omastehooldajatele makstakse, lähtudes hooldusvajaduse mahust ja hoolduskoormusest 374,51 eurot kuni ca 2000 eurot kuus (sellest summast tuleb tasuda ka maksud). Hooldajale ja hooldatavale on kehtestatud kindlad nõuded. Avalik sektor on omastehoolduse toetamise vajadusest teadlik ning väärtustab seda kui eakate hoolduse soodsat ja tõhusat vormi (mh on omastehooldajale ette nähtud kolm hooldusvaba päeva kuus). Omastehooldajaid toetava teenustesüsteemi juures nähakse ka arendusvajadusi. Omastehooldus on Soome hoolekandes üha suurenemas: riik on seadnud eesmärgiks, et 75-aastastest ja vanematest eakatest ei oleks asutushooldusel üle 3%. Omastehooldajaid esindab Soomes assotsiatsioon Omaishoitajat ja Läheseit Liitto ry (Omastehooldajate ja Lähedaste Liit).

Ühe arendusprojektina tutvustas S. Hämäläinen „*Age Innovation Project 2012–2014*” („Vanane mis innovatsiooniprojekt 2012–2014”) eesmärgi ja tegevusi. Selles keskendutakse Põhja-Savo piirkonnas elavate eakate funktsioneerimisvõimekust ja heaolu toetavate vahendite ning töömudelite arendamisele, et maksimaalselt edasi lükata institutsionaalse hooldusvajaduse teket.

## Omastehooldus Ungaris

Sarnaselt Eestiga lasub perekonnal ja omastel vastutus eaka toimetuleku toetamise eest ka Ungaris. Ungari 10 miljonist elanikust moodustavad eakad 2,2 miljonit. Euroopa Liidu vananemisaruarande (2009) järgi vajab Ungaris täiendavat toetust ca 590 000 eakat, kellest 85% ei saa ametlikku toetust ei riigilt ega kohalikult omavalitsuselt. Ainus võimalus nende toimetulekut toetada on omastehooldus. Eakate hoolekandes keskendutakse üha enam personaalsete tugivõrgustike loomisele ja toetamisele. Hooldusasutuste järjekorrad on pikad: neis on arvestuslikult 50 000 voodikohta, lisaks on umbes 17 000 eakat pidevalt ootenimekirjas. Õiguslike regulatsioonide järgi on vähemalt 4 tundi ööpäevas hooldust vajaval eakal õigus taotleda

## Võrdlevalt eakate omastehoidusest Eestis, Soomes ja Ungaris

	Eesti	Soome	Ungari
Seadustest tulenev esmane vastutus abivajava eaka eest	Perekond	KOV	Perekond
Omastehoidajate arvestuslik arv *Riigi rahvaarv ümardatult	12 500 *1,3 mln	250 000–300 000 *5,4 mln	590 000 *9,9 mln
Hoidajatoetus (EUR / kuus)	15–60 EUR (sõltub KOVist)	374–2000 EUR (aluseks hooldusvajadus, hoolduskoormus)	87 EUR (universaalne)
Omastehoidust reguleeriv seadusandlik raamistik	Puudub (kaudselt reguleerivad põhiseadus, perekonnaseadus, sotsiaalhoolekande seadus)	2005. aastal jõustus omastehoiduse seadus ja omastehoiduse juhend, alates juulist 2013 eakate teenusteseadus	Puudub (kaudselt reguleerivad õigusaktid)
Omastehoidajaid ühendava assotsiatsiooni olemasolu	MTÜ Eesti Omastehoidus (aastast 2011) MTÜ Eesti Hooldajate Liit (aastast 2013)	Omaishoitajat ja Läheiset -Liitto ry, (rootsi k Förbundet närståendevårdare och vänner rf)	Puudub
Kolm olulisemat eakate hooldusega seotud probleemi	1. Hoolekandeteenuste ebäühtlane tase KOVides ja hooldajate piiratud ligipääs infole, teenustele, toetustele (sh tööturuteenustele) 2. Hooldaja-hooldatava sõltuvussuhe 3. Eaka hooldamine kodus on emotsionaalselt ja majanduslikult eelistatum (samas sundvalik)	1. Hajaasustus muudab koduhoolduse keeruliseks (koduhooldajal pikad vahemaad jms) 2. Keeruline teenuste ja toetuste süsteem (nagu ämblikuvõrk) – eakas vajab juhtumikorraldajat 3. Teenuste kõrge hind (nt hooldekodukoht ca 4000 EURi/kuus; päevakeskuses päevane osalustasu ca 15 EURi/päevas, lisaks transpordikulu ca 6–7 EURi)	1. Arvestuslikult ca 85% abivajavatest eakatest ei saa riigi ega KOVi toetust 2. Hooldekodukohta saamise pikad järjekorrad 3. Hooldusteenuste illegaalne nn must turg, riiklik sektor takistab MTÜdel väiksemate hooldekodude rajamist (toetatakse suuri asutusi ja kiriku organiseeritud teenuseosutamist)
Head praktikad	Omastehoidus on kasvamas (kavandatakse ESFi finantseerimisperioodi 2014–2020 meetmed toetavad omastehoidajate tööturule naasmist; aktiivselt vananemise arengukavas 2013–2020 on omastehoiduse toetamine kirjas olulise teemana. Ülikoolides on kaitsitud teemakohaseid uurimistöid ja viidud läbi uuringuid, mis on kaardistanud omastehoiduse probleeme ja häid praktikaid on (nt prof Taimi Tulva juhendatud ja juhendatavad magistritööd Tallinna Ülikoolis, H. Tarumi magistritöö Tartu Ülikoolis)	1. Ennetustegevus (ennetatav hindamine ja ennetav teavitamine) ja sotsiaaltervishoiu valdkonna integreeritud lahendused. 2. Nn ühe päeva päevakeskused (väiksemates KOVides näiteks ühel päeval aktiivsemad eakad, teisel päeval dementsed eakad, kolmandal päeval vaimupuudega inimesed.) 3. Omastehoidus on väärtustatud ja toetatud, kuna see on soodne ja tõhus hooldusvorm.	Viimasel ajal on Ungari omastehoidajad asunud koonduma, et ühiselt seista pensioni- ja tervisekindlustuse tagamise eest

kohta hooldusasutuses, 2 kuni 3 tundi ööpäevas hooldust vajaval eakal on õigus taotleda koduteenuseid ning eakal hooldusvajadusega kuni kaks tundi ööpäevas ei ole õigust saada toetavaid avalikke teenuseid, neid peavad toetama omaksed.

Eakate hoolduse organiseerimisel lasub märkimisväärne osa vastutusest leibkondadel. Riiklik strateegia, mis keelab väikeste hooldusasutuste loomist (nt MTÜde poolt), toetab suurte asutuste tegevust ja kiriku algatusi teenusepakkumisel, mis on loonud soodsa pinnase hooldusteenuste illegaalse, nn musta turu kujunemiseks. Muuhulgas värvatakse madalapalgalisi hooldajaid naaberriikidest, nt Rumeeniast. Peamine avaliku sektori reaalne toetus on pöetustasu, mida saab taotleda vaid eaka pereliige. Selle üle otsustab kohaliku omavalitsuse spetsialist ning seda saavad ametliku statistika alusel 250 000 toetust vajavast perekonnast 19 000. Tegemist on universaalse sotsiaaltoetusega – kõik õigustatud perekonnad saavad toetuse na võrdselt 87 eurot (võrdluseks: Ungaris on keskmine kuupalk ca 900 eurot, 87 euro eest on võimalik osta 2 ühistranspordi kuukaarti). Ungaris pole omastehooldajaid ühendavat liitu, kuid viimasel ajal on ühiselt koondunud oma õiguste väljavõitlemise nimel, nt hooldajate aktsioonid omastehooldajate pensioni- ja tervisekindlustuse tagamiseks.

## Mõtteid seminari kokkuvõtvast diskussioonist

Seminaril osalejad said kinnitust, et:

- Eakate omastehooldus on riigipiire ületav ja paljude inimeste elu mõjutav kriitilise tähtsusega teema.
- Soomes väärtustatakse omastehooldust

üha enam – selles nähakse soodsat ja tõhusat eakate hoolduse vormi. Soomes pannakse rõhku ennetavale teavitustööle ja hindamisele.

- Ungari omastehooldajate ja hooldatavate olukord on väga keeruline, kuid viimased arengud on olnud positiivsed: omastehooldajad on hakanud koonduma ühiste põhimõtete eest seismiseks (nt tervise- ja pensionikindlustus).

- Eesti eakate omastehoolduses jäid kõlama järgmised vajadused: täienduskoolituse (sh koolitajate koolitamise) kättesaadavus; pikaajalise ja mitmetasandilise eakate hoolduse (mille alla kuulub ka omastehooldus) kontseptsiooni väljatöötamine ning projektipõhiselt väljaarendatud teenuste jätkusuutlikkus kohaliku omavalitsuse või omaosalusega rahastamise kaudu.

## Viidatud allikad

**Hämäläinen, S.** (2013). Finnish experiences in informal care. Ettekanne TLÜ sotsiaaltöö instituudi seminaril 18.11.2013. Avaldamata allikas.

**Tarum, H.** (2013). Poliitikaraamistiku ja poliitikakujundajate toetus mitteformaalselt eakaid hooldavate inimeste tööturul osalemisele. Magistritöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool.

**Torjus, U.** (2013). Eakate omastehoolduse hetkeseis ja perspektiivid tänases Eestis. Ettekanne TLÜ sotsiaaltöö instituudi seminaril 18.11.2013. Avaldamata allikas.

**Tulva, T., Saia, K.** (2012). Eesti omastehooldusest fookusgruupiintervjuude analüüsi põhjal. *Sotsiaaltöö*, 6, 25–28.

**Tulva, T., Saia, K.** (2012). Omastehoolduse kriitiline seis. *Elukaar*, 10, 156.

## Stipendium puudega vabatahtlikule

THINK Eesti, s.o organisatsioon, kuhu kuuluvad erinevate erivajadustega inimesed üle riigi, algatas koostöös Kodanikuühiskonna Sihtkapitaliga 2012. aastal annetuste kogumise projekti. Laekunud raha kasutame kodanikuühiskonnas suuri tegusid teinud erivajadustega inimeste stipendiumiteks. Stipendium antakse üle kord aastas aprillis tublile puudega inimesele, et toetada teda edaspidises töös, õpingutes ja loomingu-

lises tegevuses. Taotlusi ootame kuni 15. märtsini. Taotlemiseks leiab kõik vajaliku: <http://www.think.ee/?doc=80> Kui tunned, et sinagi tahaksid anda oma panuse stipendiumi heaks, siis on sinu annetus enam kui teretulnud! Annetusi ootame selleks ettenähtud kontole. Iga annetaja saab soovi korral tulumaksu tagasi ja lisaks äramärkimise meie annetajate rubriigis. Annetada saab järgmisele arvele:

Swedbank

Saaja: THINK Eesti MTÜ

Konto nr. 221048704600

Selgitusse kirjutada „Annetus“. Kui soovite saada tulumaksutagastuse, siis lisage oma isikukood.

IBAN: EE662200221048704600

SWIFT / BIC: HABAE2X

Rohkem infot stipendium korra kohta ning statuut on lugeda: <http://www.think.ee/?doc=42>



# Kogemused töötamisel multiprobleemidega inimestega



**Merili Laansoo**  
*SKA Sotsiaal-  
teenuste ja  
ekspertiisi  
osakonna koordi-  
naator*



**Kärt Saarsen**  
*SKA Sotsiaal-  
teenuste ja  
ekspertiisi  
osakonna projek-  
tijuht*

Artiklis anname ülevate Sotsiaalkindlustusametis käimasoleva pilootprojekti tulemustest: kaasatud klientidest, saadud kasust ja ettetulnud kitsaskohtadest. Albert Einstein on ütelnud: „Raskustes peitub võimalus”. Loodetavasti saavad kõik sotsiaaltöoga seotud isikud alljärgnevast artiklist mitu võimalust, kuidas paremini oma tööd korraldada, valdkonda arendada ning kliente toetada.

2012. aastal käivitus Sotsiaalkindlustusametis projekt „Multiprobleemidega inimestele vajaduspõhiste teenuste pakkumine juhtumipõhise võrgustikutöö piloteerimise kaudu”. Projekti eesmärk oli mitmete toimetulekuraskustega inimeste ja nende perede parem hakkamasaamine ja võimalusel aktiivsetele tööturuteenustele suundumine, tööle rakendumine ja/või töö säilitamine. Kahe aasta jooksul on Sotsiaalkindlustusametis töötavad piirkondlikud koordinaatorid abistanud üle Eesti kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajaid keerukamate kliendijuhtumite lahendamisel, toimetulekuraskustes inimeste suunamisel nõustamisteenustele ja juhtumipõhise võrgustikutöö korraldamisel. Klientidel on olnud võimalik projekti raames saada psühholoogilist ja perenõustamist, võlanõustamist ja tugiisikuteenust.

Tegemist on Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest finantseeritava projektiga, mis on riikliku programmi „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2012–2013” üks osa. Kuna projekti on otsustatud 2014. aasta lõpuni pikendada, on sobiv teha vahekokkuvõtte. Artiklisse on koondatud projekti koordinaatorite kogemused, KOVide sotsiaaltöötajate

tagasiside projektile (2013. aasta novembris läbiviidud uuring, millel oli 131 vastajat), klientide rahulolu ja tagasiside (klientide seas läbiviidud küsitlused 2012. aasta detsembris ja 2013. aasta mais) ning teenusepakkujate arvamus (2012. aasta novembris ja 2013. aasta detsembris läbiviidud küsitlused).

Projekti sihtgrupp on erisuguste vajadustega tööealised inimesed ja nende pereliikmed, kellel on rohkem kui üks takistus, mille tõttu nad ei tule toime igapäevase elu ja töölkäimisega. Sihtgrupp on seega küllaltki lai ning puuduvad olulised kitsendused. Iga juhtumit on käsitletud individuaalselt.

Projekti kaasatud klientidel on keskmiselt kolm juhtivat probleemi ning lisaks erinevad kaasnevad probleemid. Alljärgnevalt on välja toodud peamised probleemid, mis oluliselt takistavad igapäevast toimetulekut, sh tööle asumist.

■ Sõltuvusprobleemid – KOVide sotsiaaltöötajate hinnangul on see kõige levinum põhjus raskustesse sattumisel. Sageli kaasnevad alkoholi- vm sõltuvusega võla- ja terviseprobleemid, tööpuudus, heitumus. Sõltuvus on tihti teenuste saamist ja projek-

tides osalemist välistav asjaolu, mistõttu on selle murega inimesi eriti keeruline aidata. Neile sobivad teenused (nõustamine ja samaaegne ravi) on Eestis vähe kättesaadavad. Kaugele arenenud sõltuvusprobleem juhtiva murena on ka käesolevast projektist välistatud, kuna üldjuhul puudub probleemi lahenduseks vajalik pädevus.

- Heitumus, motivatsiooni puudumine, sotsiaalne toimetulematus – paljud kliendid on aastaid olnud toimetulekutoetuse saajad ning nad ei oska iseseisvalt toime tulla. Heitumus on eriti suur maapiirkondades, kus puuduvad tööle asumise võimalused. Inimesed peavad enda töötuna registreerimist majanduslikult ebamõistlikuks, kuna bussisõidule kuluv aeg ja raha ei ole kooskõlas loodetava kasuga. Ametiasutuste külastamine on väga bürokraatlik ning inimesed ei saa asjaajamise ja dokumentide täitmisega hakkama, ei tunne sotsiaalsüsteemi ega tea, kust abi otsida.

- Terviseprobleemid – esineb nii füüsilisi kui ka psüühilisi terviseprobleeme. Sageli puuduvad inimestel haigus kriitika ning teadmised sotsiaalkaitsest. Terviseprobleemide korral on neil väga raske leida sobivat tööd.

- Puudulikud oskused ja madal haridustase – tihti kaasnevad sellega ka töötus, majanduslikud raskused, sotsiaalne toimetulematus.

- Võlaprobleemid – erinevatel põhjustel on kliendid sattunud võlgadesse. Suur hulk inimesi on mõtlematult võtnud kiiralaene, esineb probleeme eluasemelaenude tagasimaksmisel, igakuiste kohustuste tasumisel ning samuti on võlad tekkinud õigusvastase käitumise tagajärjel.

- Hoolduskoormus – peres on hooldust ja/või pidevat järelevalvet vajav isik. Eriti teravalt paistavad silma puuetega laste vanemad – lapsed vajavad tugiisikut lasteaias ja koolis käimisel, erinevate oskuste arendamisel jne. Teenused pole sihtgrupile vajalikul hulgal kättesaadavad ning vajadus toetuse järele on pidev, mitte ajutine. Hoolduskoormusega kaasnevad sageli probleemid peresuhetes, hooldaja tervisehäädad, majanduslikud raskused, tööga seotud mured jne.

- Peresisesed suhtlusprobleemid – omaette teemaks on kujunenud pered, kus üks vanem (reeglina isa) töötab välismaal, toimub perest kaugenemine, pere laguneb. Pere lagunemise tagajärjel tekivad majanduslikud raskused, laharvamused hooldusõiguse ja elatise maksmise üle, ühiselt võetud laenuid on takistuseks uue elu alustamisel, lastel on kohanemiskeskused jne. Teise olulise probleemina kerkivad üles kärgered, kus esinevad neile iseloomulikud mured.

Spetsialistide (teenusepakkujad ja KOVide sotsiaaltöötajad) hinnangul on umbes pooled multiprobleemidega inimestest sotsiaalsüsteemilt abi saades võimelised toimetulekuraskustest üle saama ja (uuesti) tööle asuma.

## Projekti tulemused ja kitsaskohad

Projekti osalenud kliendid, teenusepakkujad ja KOVide sotsiaaltöötajad on pidanud projekti vajalikuks. Kliendid ja teenusepakkujad hindasid seda valdavalt väga vajalikuks ning KOVide sotsiaaltöötajad arvasid, et see on andnud lisavõimalusi multiprobleemidega inimestega tegelemisel. Projekti jätkumist on pidanud vajalikuks enamik osalistest. Paljud on oma tagasisides nimetanud, et teenuste osutamise aeg on olnud lühike (ligi 1,5 aastat) ning pikka aega esinenud probleemide lahendamiseks ja käitumismustrite muutmiseks on vaja järjepidevat ning pikaajalist teenust, mida projektipõhisus ei võimalda. Alljärgnevas tabelis on välja toodud olulisem kasu, mida projekti kaasatud osapooled tagasisides välja tõid.

Projekt ei ole olnud kuigi tulemuslik hoolduskoormusega inimeste abistamisel. Nende toetusvajadus on pidev ja projekti raames pakutavatest teenustest ei piisa hoolduskoormusega inimeste järjepidevaks toetamiseks ja tööleaitamiseks. Projekt on neile pakkunud ajutist, lühiajalist leevendust.

Projekti vältel on püütud kliendijuhtumitega tegelemisel teha piirkondlikku koostööd ning arendada juhtumipõhist võrgustikutööd. Meie uuringus osalenud KOVide sotsiaaltöötajatest kaks kolmandikku leidis, et koostöö võrgustiku liikmete vahel on olnud

Klientide kasu	Teenusepakkujate kasu	KOVide sotsiaaltöötajate kasu
Toimetulek on paranenud.	Spetsialistid on saanud tööd ja uusi kogemusi.	Pikemaajalisem, süvitsi abi osutamine klientidele, kvaliteetsed teenused.
Enesetunne on paranenud, tõusnud on eneseusk ja -kindlus, motivatsioon.	Asutuse professionaalsus on tõusnud: pädevus erinevate teemade ja valdkondade lõikes on suurenenud. On olnud võimalik teenuseid arendada.	Materiaalne kasu – vähenenud on toimetulekutoetuse saajate arv.
Klient tunneb, et teda ja tema muresid on märgatud.	Kasvanud on kliendibaas.	Uued kogemused ja teadmised.
Peresuhted on paranenud.	Koostöökogemused on suurenenud. Tekkinud on uued kontaktid sotsiaalvaldkonna teiste partneritega.	Tugi igapäevase töö tegemisel, võimalus täiendavat nõu ja abi küsida professionaalidelt/ koordinaatorilt.
Klient on saanud tööle, asunud õppima, läinud kursustele või tegeleb muu aktiivse töösarnase tegevusega.	Kasvanud on teadlikkus piirkondlikest/riiklikest võimalustest.	Töö on lihtsustunud, sh aja kokkuvõtte, vähenenud töökoormus.
Klient saab talle vajalikke pidevaid sotsiaalteenuseid ja sotsiaaltoetusi (erihoolekandeteenused, rehabilitatsiooniteenused, töövõimetuspension jne).	Majanduslik kasutegur: projektist on saadud rahalised võimalused tegevuste läbiviimiseks.	Koostöövõimalused ja võrgustiku teke.
Lahenenud/leevenenud on võla-probleemid, sh võlakoorumus on vähenenud.		Suunamisvõimalused teenustele, mida piirkonnas varem ei olnud.
Sotsiaalsed oskused on paranenud.		Toimetulekuraskustes inimestele on pakkuda rohkem teenuseid jm toetusvõimalusi.
Vanemlikud oskused on paranenud.		Lisainfo oma piirkonna raskustes inimeste kohta, uus vaatenurk.
Pstüühiline tervis on parem.		Annab KOVile lisainfot teenuste kohta, mis võimaldab paremini planeerida nende sisseostmist/arendamist.

üsna hea. Põhiliste võrgustikutöö takistustena toodi välja järgmised aspektid.

- Kliendi motivatsioon – juhtum laheneb kliendi valitud kiirusel ja suunas. Motivatsiooni või muutusteks valmisoleku puudumisel puuduvad ka tulemused. Enamik küsitluses osalenud KOVide sotsiaaltöötajatest hindas, et multiprobleemidega inimeste motiveeritus/valmisolek oma probleemidega tegelemiseks on väga madal või puudub.
- Vähenenud võrgustikutöö – spetsialistid ei tee omavahel piisavalt koostööd ning puudub ülevaade juhtumi käigust.
- Koordineerija puudumine – puudub kindel isik, kes juhtumit koordineeriks, kutsuks

kokku võrgustikukohtumisi, edastaks tagasisidet jne. Samas toodi välja, et koordineerija on iga juhtumi puhul erinev – enamasti on arvatud, et selleks võiks olla KOVi sotsiaaltöötaja, kuid teatud juhtudel ka teenust osutav spetsialist, projekti koordinaator, kliendiga tihedas kontaktis olev või temaga esimesena kokkupuutuv spetsialist jne.

- Ajapuudus, suur töökoormus – KOVi sotsiaaltöötajatel on palju tööülesandeid, teenust osutavatel spetsialistidel on raske leida aega, mis kõigile sobib.
- Osapoolte vähenenud huvi – võrgustiku liikmed ei tee tööd järjepidevalt (sageli on klient kaasatud projektidesse, mis on ajaliselt

piiratud), võrgustikutöö pole spetsialistidele tasustatud.

- Konfidentsiaalsusega seonduvad probleemid – kliendid ei soovi enda kohta käiva info avaldamist, klientide abistamisel lähtutakse sageli nende varasemast elukogemusest ja käitumismustrist.

- Teenused ei ole kättesaadavad ja järjepidevad – teenust osutatakse kliendi kodust kaugel, maakonnakeskuses, teenuse osutamine on lühiajaline ja ebajärjepidev.

- Vähenes erialane pädevus – võrgustikuliikmete teadmised on väga erinevad. Spetsialisti väheste oskuste korral on inimeste abistamisel vähe tulemust.

- Andmekaitsest tulenevad piirangud – sageli ei saa edastada juhtumi lahendamiseks olulist infot, kuna seadus keelab seda teha. Valdkonniti on seadused erinevad ja mõnikord vastuolus võrgustikutöö põhimõtetega. Nii teenusepakkujad kui ka KOVide sotsiaaltöötajad on hinnanud projekti raames piloteeritud meetodit – juhtumipõhist võrgustikutööd koos teenustega – sobilikuks ja vajalikuks. Multiprobleemidega inimestega tegelemisel tulevikus on enamlevinud ettepanek luua maakondlikud nõustamiskeskused. Need tagaks piirkondlike olude hea tundmise, vähem aega kuluks teenuseosutajate ja klientide sõitudele ning rohkem otsele klienditööle. Probleemidena, mis vajavad edaspidi täiendavaid lahendusi, nimetati:

- teenuste mahtu ja ajalist piiri – võimalik peaks olema osutada teenust kauem ja intensiivsemalt, kehtestatud teenuste osutamise piir on multiprobleemsetele inimestele nende murede keerukust arvestades liiga väike;

- transpordiküsimusi – kliendile ja/või teenust osutavale spetsialistile peaks sõidukulud kompenseeritama;

- juhtumikorraldajate olemasolu – KOVides peaks eraldi töötama juhtumikorraldajad, kes tegelevad keerulisemate juhtumitega, teevad võrgustikutööd.

Klientide toetamine on tulemuslik komplekssete lahenduste korral – kui mõni oluline probleem jääb lahendamata, tekib tagasilangus. Peale projektis pakutavate teenuste pidasid osapooled multiprobleemidega inimestele vajalikuks ka mitmeid teisi teenuseid:

sotsiaalnõustamist, sõltuvusnõustamist koos raviga, psühhiaatrilist abi, perekooli teenust, juriidilist nõustamist, isikliku abistaja teenust.

Tänu multiprojektile on tuge saanud paljud toimetulekuraskustes inimesed Eestis. See on olnud võimalik paljude sotsiaalala spetsialistide ühise tegetsemise tulemusena. Suur tänu kõigile projektis osalenutele, nii KOVide sotsiaaltöötajatele ja teenusepakkujatele kui ka Sotsiaalkindlustusameti ja sotsiaalministeeriumi töötajatele.

## Kokkuvõte

- 2012–2013 on projekti kaasatud kokku 2251 klienti, kellest teenustele on jõudnud 1958 (89%).

- Kliente on kaasatud 165 kohalikust omavalitsusest (77% kõigist omavalitsustest).

- Projekt pikeneb 2014. aasta lõpuni. Suuremat tähelepanu pööratakse võrgustikutööle.

## Kontaktandmed:

- Kärt Saarsen, Sotsiaalkindlustusameti projektijuht  
mob 5783 5307

e-post [kart.saarsen@tartu.ensib.ee](mailto:kart.saarsen@tartu.ensib.ee)

- Mari-Ly Soomer, teeninduspiirkond Harjumaa, Raplamaa, Järvamaa, Hiiumaa

mob 5912 7899

e-post [mari-ly.soomer@ensib.ee](mailto:mari-ly.soomer@ensib.ee)

- Heli Hallikmäe, teeninduspiirkond Pärnumaa, Saaremaa, Läänemaa

mob 5783 3628

e-post [heli.hallikmae@parnu.ensib.ee](mailto:heli.hallikmae@parnu.ensib.ee)

- Enely Kullamäe, teeninduspiirkond Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa

mob 5343 3002

e-post [enely.kullamae@johvi.ensib.ee](mailto:enely.kullamae@johvi.ensib.ee)

- Merili Laansoo, teeninduspiirkond Tartumaa, Jõgevamaa, Viljandimaa

mob 5783 5580

e-post [merili.laansoo@ensib.ee](mailto:merili.laansoo@ensib.ee)

- Raina Kurg, teeninduspiirkond Valgamaa, Põlvamaa, Võrumaa

mob 58540570

e-post [raina.kurg@voru.ensib.ee](mailto:raina.kurg@voru.ensib.ee)

# Lapsed perevägivalla<sup>1</sup> kontekstis: Rauli ja Mari juhtum



**Merle Linno**  
Tartu Ülikool



**Judit Strömpl**  
Tartu Ülikool

*Rain ja Margit on abielus, neil on kaks last: Raul (2 a) ja Mari (5 a). Rain töötab ehitusel, Margit on veel viimast kuud Rauliga kodus lapsehoolduspuhkusel, siis läheb tagasi tööle. Margit töötab müüjana. Mari käib lasteaias, Raul läheb lasteaeda järgmisel kuul. Ühel reede õhtul tuleb Rain töölt koju hiljem kui tavaliselt ja on kerges alkoholijoobes, millest tekib tal sõnavahetus Margitiga. Rain lööb mitmel korral Margitit käega näkku ja kõhtu, mis põhjustab marrastusi ja valu. Margit karjub, et Rain lõpetaks. Naabrid kuulevad karjumist ja kutsuvad politsei. Lapsed Raul ja Mari on juhtunu ajal kõrvaltoas. Rain on olnud ka varem Margiti suhtes vägivaldne, aga lapsi ei ole ta kunagi löönud. Politseid ei ole varem neile kutsutud, Margit ei ole ka ise politseisse pöördunud.*

Selline juhtum on küllap tuttav igale lastekaitsetöö tegijale: vanemate omavaheline tüli viib olukorrani, kus üks osapooltest kasutab teise suhtes füüsilist vägivalda, politsei kutsutakse olukorda lahendama ning enamasti saab kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja<sup>2</sup> järgmisel tööpäeval teate juhtunu kohta. Selles loos on tegemist väljamõeldud juhtumiga, millel ei ole mingit seost reaalsete inimestega. Samamoodi väljamõeldud juhtumit kasutasime 2010–2011. aastal justiitsministeeriumi tellimusel läbi viidud uurimuse „Perevägivalla levikut soodustavad riskid ja perevägivalla ulatus praktikute hinnangutes“ kvantitatiivses osas (juhtum A, Linno jt 2011) ning oleme seda kasutanud ka perevägivalla temaatiliste koolituste ilmestamisel<sup>3</sup>.

**1** Eestis on käibel paralleelselt mõistet *lähisuhtevägivald*, *paarisuhtevägivald*, *perevägivald* ja *koduvägivald*. Erinevad institutsioonid kasutavad erinevaid mõisteid, nii on näiteks naiste varju-paikade, politsei jt õigus- ja korrakaitseorganite ametlikus keeles käibel väljend *lähisuhtevägivald*, seevastu sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad kasutavad pigem väljendit *perevägivald*, ent nad ei näe suurt erinevust terminites *koduvägivald* ja *lähisuhtevägivald*, nagu ilmnes 2011. aastal läbi viidud uurimusest (Linno jt 2011). Laskumata siinkohal erinevate definitsioonide üle arutlemisse, tahame juhtida tähelepanu, et kasutades erinevaid mõisteid räägitakse sageli samast fenomenist.

**2** Kasutame terminit *lastekaitsetöötaja* üldmõistena kõigi omavalitsustes töötavate lastekaitse- ja sotsiaaltöötajate kohta, kelle tööülesanne on tegeleda laste ja perede probleemidega, sõltumata nende ametinimetusest. Riigikontrolli 2013. aasta auditi „Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades“ andmetel oli 2011. aastal lastekaitse spetsialist olemas vaid 38% KOVides.

**3** Siinkohal tahame avaldada tänu inspiratsiooni eest 20. novembril 2013. aastal TAI korraldatud koolitusel „Perevägivalla äratundmine ja sellega tegelemine sotsiaaltöös“ osalenud lastekaitsetöötajatele, kes rääkisid erinevatest hea praktika näidetest. Aitäh teile!

## Politsei tegevus ja ohvri avaldus

Perevägivalda temaatika on olnud avalikkuse huviorbiidis juba pikka aega. Eelkõige naiste varjupaikade töötajate eestvedamisel on tehtud jõulist selgitustööd, et avada ühiskonna silmi varjatud ning raskesti tabatava nähtuse kohta. Perevägivaldaga on seotud palju müüte, mis takistavad sekkumist ning abistamist (<http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald>-> Perevägivaldaga seotud müüdid). Müüdiksi võib nimetada ka levinud arvamust, et politsei ei saa sekkuda perevägivalda juhtumisse ega alustada menetlust ilma ohvri avalduseta. Laskumata perevägivalda lahendamise juriidilistesse nüanssidesse ning õigus- ja korrakaitseorganite töö spetsiifikasse perevägivalda juhtumitega, peavad kõik lastekaitsetöötajad ja ka teised meeles pidama, et kriminaalmenetluse alustamiseks ei ole vaja ohvri avaldust. Kriminaalmenetluse seadustiku § 193 alusel piisab menetluse alustamiseks ajendi ja aluse olemasolust, mille tunnistajaks on kohale kutsutud politseinik ise (<http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald>-> Kriminaalmenetlus).

Seega, meie analüüsitava juhtumi puhul alustab politsei kriminaalmenetlust (<http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald>-> Politsei). Oluline on teada, et üks politsei tegevustest sündmuskohal on veenduda nii ohvri kui ka laste turvalisuses pärast politseipatrulli lahkumist ning vajadusel on politseil õigus toimetada lapsed turvalisse kohta. Seda tehakse juhul, kui vanemad ei ole võimelised laste eest hoolitsema. Lisaks, kui sündmuskohal viibivate politseinike hinnangul on oht, et pärast nende lahkumist on ohvri turvalisus ohus, on neil õigus toimetada vägivallatseja politseiasutusse. Politsei lähtub põhimõttest, et isoleerima peab vägivallatseja, mitte ohvri. 2010–2011. aastal läbi viidud perevägivalda uurimuses osalenud politseinikud ütlesid sarnase juhtumi lahendamist kirjeldades, et perevägivalda juhtumite puhul sõidab sündmuskohale kaks politseinikku, kellest üks tegeleb ohvri ja teine vägivallatsejaga (Linno jt 2011).

Oletame, et analüüsitava juhtumi puhul ei ole Margiti ega laste elu ja turvalisus otseselt ohus, seega jäävad kõik perekonnaliikmed pärast politsei lahkumist koju. Politsei küsib Margitilt nõusolekut info edastamiseks ohvriabitöötajale (<http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald>-> Ohvriabi), jätab Margitile ohvriabitöötaja kontaktid ning selgitab talle, missugust abi ta võib saada ohvriabist. Kuna peres on lapsed, informeerib politseinik vanemaid, et ta on kohustatud teavitama lastekaitsetöötajat toimunust ning seejärel lahkub sündmuskohalt. Nagu näha, siis veel enne, kui info perevägivalda juhtumist jõuab lastekaitsetöötajani, on selle lahendamisse kaasatud politsei ning ohvriabitöötaja. Kui politsei hinnangul oleks olnud vaja ohver ja lapsed toimetada turvalisematesse tingimustesse (nt kui ema traumad oleksid nii tõsised, et teda lastega üksi koju jätta oleks ebasoovitav, samas otseselt poleks ta vajanud hospitaliseerimist), võivad olla kaasatud ka naiste varjupaikade, laste turvakodude jt kriisiabi osutavate asutuste töötajad. Lastekaitsetöötajale on oluline teada kõiki juhtumiga tegelevaid spetsialiste ning tunda erinevate institutsioonide rolle ja tegutsemisepiire. Samuti on tähtis silmas pidada, et erinevatel institutsioonidel on erinevad tegutsemise ideoloogiad ja eesmärgid ning nad keskenduvad erinevatele osalistele.

## Lastekaitsetöötaja tegevus

Kirjeldatud juhtumis leidis perevägivalda episood aset reede õhtul, kui lastekaitsetöötaja tööpäev oli lõppenud. Kuna polnud otsest ohtu laste heaolule, ei viidud lapsi kodust ära ega olnud ka vajadust kutsuda lastekaitsetöötaja sündmuskohale. Lastekaitsetöötaja saab info juhtumi kohta esmaspäeval uut tööandalat alustades.

Kõigepealt **hindab lastekaitsetöötaja saadud informatsiooni** ning otsustab, kui kiiresti vajab juhtum reageerimist ning missugust sekkumist tuleb planeerida. Teadaolevalt on Eestis väga suured erinevused piirkondade praktikate vahel. Erinev on ka lastekaitsetöötajate töökoormus, seega ei saa paraku rääkida ühtsetest tegutsemisviisidest ning ühesugusest reageerimise ajast. Uurimustes osalenud lastekaitsetöötajad on kirjeldanud oma tegutsemist

perevägivald juhtumite info saabumisel erinevalt. On neid, kes on öelnud, et nad püüavad reageerida võimalikult kiiresti, teevad kohe kodukülastuse ning hindavad olukorda, et otsustada, millist abi perekond vajab, kas on vaja kiiresti sekkuda, lapsed ja ema varjupaika paigutada jne. On ka neid lastekaitsetöötajaid, kes on öelnud, et nad hindavad olukorra tõsidust politseist saabunud teates oleva info alusel ning tõdenud, et kui info on selline, nagu siin kirjeldatud, siis kiirel tööperioodil sellise juhtumiga nad tegelema ei hakka. Eesti lastekaitsetöö on suuresti probleemikeskne ning reaktiivne, mis seletab lastekaitsetöötajate sellist tegutsemist: kui otsust ohtu laste elule ja tervisele ei ole, lükatakse juhtumiga tegelemine edasi.

Eesti lastekaitsetööle on iseloomulik ka vastuolulisus kliendikäsitluses: ühelt poolt peetakse lastekaitsetöö kliendiks last ning olukordi hinnatakse lähtuvalt laste heaolust, teisalt, juhtumite lahendamisel on lapsed sageli unustatud ja kõrvale jäetud (Linno 2012). Tegeledes perevägivald juhtumiga, on oluline lähtuda sellest, et isegi kui laps ei ole otsese rünnaku ohver ja isegi kui tema füüsiline heaolu ei ole olnud ohus („lapsi ei ole ta kunagi löönud”), tuleb lastele ja nende olukorrale tähelepanu pöörata, sest laps on alati ohver, kui peres toimub vägivald. Esiteks, lapsed ise näevad end vanematevahelises vägivaldas osalejatena, nagu mitmed uurimused on leidnud (Calder 2004, Mullender 2002, Overlien 2010). Teiseks, peres toimival vägivald on otsene mõju nii lapse tänasele argipäevale kui ka tema arengule ning pikemas perspektiivis sellele, milline täiskasvanu temast saab (Daniel-Karlsen 2013). Seega peab lastekaitsetöötaja igal juhul võimalikult kiiresti hakkama perevägivald juhtumiga tegelema ning mitte käsitlema seda kui kahe täiskasvanu (Margiti ja Raini) omavahelist konflikti, mis ei puutu lastekaitsetesse.

## Kodukülastus

Esimese tegevusena võiks lastekaitsetöötaja planeerida **kodukülastust**, et saada ülevaadet kodusest olukorrast. Kodukülastused on üks levinumaid viise lastekaitsetöös olukorra hindamiseks ning informatsiooni saamiseks. Erinevates uurimustes ja koolitustel osalenud lastekaitsetöötajad on kinnitanud selle meetodi olulisust praktikas, rõhutades, et kodude külastamine loob võrreldes vestlustega lastekaitsetöötaja kontoris parema pildi nii pere materiaalsest oludest kui ka suhetest perekonnas. Suurbritannia sotsiaaltöö ja lastekaitsetöö uurija Harry Ferguson on nimetanud kodukülastust lastekaitsetöö võtmemeetodiks (Ferguson 2011). Lastekaitsetöötaja võiks võtta Margitiga ühendust ning uurida, milline oleks sobiv aeg kodukülastuseks. Kuna Margitil pole varem olnud kokkupuuteid lastekaitsetöötajatega, on raske prognoosida tema reaktsiooni lastekaitsetöötaja telefonikõnele, ent väga oluline on edasise eduka koostöö heaks, et lastekaitsetöötaja tutvustaks oma kodukülastuse eesmärke. Vaatamata sellele, et politsei on öelnud, et info edastatakse lastekaitsetöötajale, võib viimase kontaktivõtmise tulla Margitile üllatusena. Uurimused (Linno 2012) on näidanud, et Eesti lastekaitsetöös varjatakse klientide eest oma tegutsemise motiive. Rahvusvahelises lastekaitsealases kirjanduses (Holland 2004, Ferguson 2011) rõhutatakse aga avatuse ning oma tegutsemise eesmärkide tutvustamise olulisust eduka partnerluse loomiseks. Seega, lastekaitsetöötaja peab Margitile ütlema, et võtab temaga ühendust politseist laekunud info alusel. Lastekaitsetöötaja koduvisiiti võivad inimesed tõlgendada kontrollimisena, millel on eelkõige repressiivne tähendus. Seetõttu on tähtis kontrollivat funktsiooni teadlikult vähendada ning lasta Margitil otsustada sobiva kodukülastuse aja üle. Kui Margit eelistab tulla vastuvõtule lastekaitsetöötaja juurde, võib esimene vestlus toimuda lastekaitsetöötaja kontoris ning kodukülastus jääda edasiseks. Sellest päris loobuda siiski ei tasu, sest lastekaitsetöö klient ei ole ainult ema, vaid terve perekond.

Kodukülastust planeerides tuleb mõelda läbi lastekaitsetöötaja **turvalisusega** seonduvad aspektid. Rahvusvahelises kirjanduses peetakse perevägivalda üheks sotsiaaltöötaja turvalisust ohustavaks riskiteguriks, seega on oluline eelnevalt analüüsida olemasoleva info põhjal, kuidas kodukülastust turvaliselt teha. Kindlasti tuleks küsida Margitilt, kes kodukülastuse ajal

veel kodus on, aga võib uurida ka sündmuskohal käinud politseiametnikelt Raini käitumise kohta jne – mida rohkem on eelnevat infot, seda paremini on lastekaitsetöötaja valmistunud ootamatuteks olukordadeks. Selles loos toodud juhtumi puhul ei ole suure tõenäosusega karta ohtu lastekaitsetöötaja turvalisusele. Riski hajutab ka asjaolu, et kui kodukülastust teha päevasel ajal, võib eeldada, et Rain on tööl.

Kodukülastusel tuleb kindlasti pöörata **tähelepanu lastele** ja võimalusel nendega kontakt luua. Üldiselt rõhutatakse eestikeelsetes perevägivallaga tegelemise juhendmaterjalides, et lastega peaks rääkima vanemate juuresolekuta, ent lähtuda tuleb konkreetsest juhtumist. Juhul kui on alust kahtlustada, et vanem ise on lapse väärkohtleja, tuleb lapsega rääkimiseks valida olukord, kus vanem ei saa last oma kohalolekuga mõjutada. Käesoleva juhtumi puhul sellist kahtlust pole. Lastega rääkimine võimaldab lastekaitsetöötajal saada ettekujutust sellest, milline on nende argipäev, ja saada aimdust asetleidnud (ja ka varasemalt toimunud) vägivallaepisoodide võimalikust mõjust jne ([http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Laste väärkohtlemine peres ja](http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Laste_vaarkohtlemine_peres_ja) [http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Lapse väärkohtlemise märgid](http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Lapse_vaarkohtlemise_margid)). Rääkides kodukülastustest lastekaitsetöös rõhutab Harry Ferguson (2011), et oluline on saada ettekujutus laste tegelikust eluolust. Ta julgustab lastekaitsetöötajaid vaatama üle kõik eluruumid, mitte piirduma ainult elutoa või esikuga. Lapse toa vaatlemine või tema mänguasjadele tähelepanu pööramine pakub võimalust lapsega kontakti luua. Tähtis on ka Margitile selgitada, et vaatamata sellele, et Rain ei ole olnud füüsiliselt vägivaldne Mari ja Rauli suhtes ning et lapsed olid asetleidnud vägivallaepisoodi ajal teises toas ega näinud seda, mõjutab toimuv neid.

Esimese kodukülastuse peamine eesmärk peaks olema kontakti loomine ja usalduse tekitamine. On oluline näidata Margitile, et ta ei ole ükski, et perevägivalda ei pea kannatama ja sallima, vaid et on olemas abistajad. Sealjuures peab lastekaitsetöötaja tundma perevägivalda spetsiifikat ja selle mõju ohvritele, et osata aru saada nende käitumisest ja reageerimisest viisidest. Margit ei pruugi soovida nõustamist ega edasisi kontakte lastekaitsetöötajaga – sellised ohvri reaktsioonid on loomulikud. Sellisel juhul võiks lastekaitsetöötaja jätta Margitile erinevate institutsioonide, näiteks naiste varjupaiga kontaktid, ja ka enda kontaktid. Kindlasti ei tohiks juhtumit n-ö lõpetada, vaid seda tuleks edasi jälgida: hoida Margitiga kontakti, talle helistada, teha tulevikus veel kodukülastusi jne.

## Kontakt teiste spetsialistidega

Lisaks, kui kodukülastusel on selgunud, et laste üldine heaolu esmase vaatluse tulemusena ei ole ohus, võib osutada otstarbekaks ikkagi kontakti võtta teiste perega kokkupuutunud spetsialistidega, nagu näiteks Mari lasteaiaõpetaja ja perearstiga, et saada infot võimalike varasemate perevägivalda episoodide ning nende mõju kohta lastele. Perevägivalda juhtumi võimalike lahendusvariantide valimisel, nõustamisvõimaluste leidmisel jne on oluline, millisesse konteksti asetleidnud episood asetub – kas on tegemist paarisuhte terroriga või hoopis situatsioonilise vägivaldaga ([http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Perevägivalda teoreetilised käsitlused](http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald->Perevagivalda_teoreetilised_kasitlused)). See loob konteksti nõustamisvõimaluste leidmiseks Rainile. Paraku tuleb tunnistada, et kui perevägivalda ohvrite jaoks on olemas mitmeid nõustamise ja abisaamise võimalusi, siis vägivallatsetajatele pole Eestis sageli muud kui karistamine. Tartu Ülikoolis on käimas projekt „Rehabilitatsiooniprogramm pere- või paarisuhte vägivalda kasutanud meestele” ning artikli kirjutamise ajal toimub esimestesse meeste tugigruppidesse osalejate otsimine (täpsemalt: <http://www.ut.ee/et/uudised/lahisuhtevagivalda-kasutanud-meestele-suunatud-rehabilitatsiooniprogramm-ootab-osalema>). Nii Eestis kui ka mujal läbi viidud uurimused (Scourfield, Coffey 2002, Holland 2004, Ivanova 2007, Linno 2012) on näidanud, et lastekaitsetöötajad kalduvad oma praktikas keskenduma emadele, see on lastekaitsetöö iseärasus, millele tuleb teadlikult tähelepanu pöörata ning leida võimalusi isade kaasamiseks. Lastekaitsetöötaja peaks võtma ühendust Rainiga ning temaga juhtunut



arutama, selgitama talle vanematevahelise vägivalda mõju laste arengule, aidata leida sobivaid nõustamisvõimalusi jne. Väär oleks jätta Rainiga tegelemine ainult korrakaitseorganite ülesandeks. Nii Margitile kui ka Rainile nõustamisvõimaluste leidmine on oluline nende laste heaoluks. Mõeldes sellele, kes on lastekaitsetöötaja klient, on kasulik meeles pidada Kirsi Juhila jt (2003: 12) definitsiooni, mille järgi on lastekaitsetöö kliendiks laps ja tema vanemad vastastikusel interaktsioonis ja hoolitsussuhtes. Seega, keskendudes laste heolule, ei saa lapsi perekonnast mõtteliselt eraldada, vaid laste heaolu tuleb vaadata pere ja seal toimivate interaktsioonide kontekstis. Ehk teisisõnu, selleks et Raulil ja Maril oleks hea oma vanematega edasi elada, ei piisa olukorra fikseerimisest, perevägivalda episoodi lahendamiseks ja vägivallatsete karistamisest, vaid tähelepanu tuleb pöörata suhetele laste ümber ning nende suhete parandamisele. Võib tunduda hea mõte saata Margit ja Rain perelepitusse, ent tähtis on meeles pidada Eesti Perelepitajate Ühingu seisukohta, et perelepitus ei sobi perevägivalda juhtumite puhul, kuna perelepitusprotsess eeldab võrdseid osapooli, kes otsivad lepitaja abiga oma küsimustele lahendusi (<http://www.lepitus.ee/customization>). Rahvusvaheline kogemus pigem soovib tegeleda eraldi vägivaldse mehe, ohvrina naise ja laste abistamisega.

### Mis saab edasi?

Mis saab väljamõeldud Margitist, Rainist, Raulist ja Marist edasi, sõltub praeguses Eestis väga palju sellest, millisesse omavalitsusse me nad oma ettekujutuses elama paigutame ning kas ja milliseid nõustamisvõimalusi on piirkonnas. Ja sellest, kui tark ja professionaalne on nende omavalitsuse lastekaitsetöötaja. Selliste juhtumite lahendamiseks peavad lastekaitsetöötajal olema läbirääkimis- ja kuulamisoskused, et saada Margiti, Raini ja nende lastega kontakti. Peale selle peavad tal olema teadmised perevägivalda spetsiifikast, ohvritele ja vägivallatsetele iseloomulikest käitumisjoontest, aga ka laste väärkohtlemise märkidest. Ta peab teadma, kes on need spetsialistid, kes on juhtumiga seotud, ning tundma erinevate institutsioonide esindajate vastutuse piire. Juhtumi lahendamisel peab lastekaitsetöötaja vaatama tulevikku ning aitama Margitil koostada nn isikliku kriisilukorras tegutsemise plaani: mida teha siis, kui Rain järgmine kord vägivaldseks muutub, kellele helistada jne. Väga tähtis on Margiti ja Rainiga suheldes partnerluse põhimõtete silmaspidamine, nende informeerimine oma tegevusest ja selgitamine, mis võib juhtuda, kui vägivald peres jätkub. Perekond peab teadma, kuidas lastekaitseüsteem menetleb nende juhtumit, kes on need spetsialistid, kelle poole lastekaitsetöötaja võib pöörduda jne. Ja mis kõige tähtsam – lastekaitsetöötaja ei tohi ära unustada, et Margiti ja Raini vaheline vägivald mõjutab otseselt Rauli ja Mari heaolu. Esitatud juhtum on hea näide sellest, kuidas õigeaegne ja õige sekkumine võib ennetada olukorra halvemaks muutumist. Margiti ja Raini pereelus on teatud riskid olemas, kuid suhted peres ei ole veel muutunud selliseks, mida parandada ei saaks. Lastekaitsetöötaja sekkumine siin on perega kontakti võtmine, vanemate informeerimine perevägivalda mõjust lastele ning olemasolevatest abisaamise võimalustest. Kõik see kannab sõnumit vanematele, et kuigi nemad vastutavad eelkõige oma laste heaolu eest, ei ole nad selle ülesande täitmisel üksi.

### Viidatud allikad

- Eesti Perelepitajate Ühingu koduleht** <http://www.lepitus.ee/customization> (06.01.14).
- Calder, M.** (2004). Children living with Domestic violence. Toward a framework for assessment and intervention. Russel House Publishing.
- Daniel-Karlsen, A.** (2013). Läbi lapse silmade. Teoses: Kivisalu, K. (toim) Sinihabeme pruudid. Vägivaldses suhtes elanud naiste lood. Tartu: Tähtvere Avatud Naistekeskus, 165-173.
- Ferguson, H.** (2011). Child protection practice. Palgrave Macmillan.
- Holland, S.** (2004). Child and Family Assessment in Social Work Practice. London, Thousand Oaks, New Dehli: Sage.
- Ivanova, J.** (2007). Lastekaitse erialadiskursus Eesti lastekaitse käsiraamatutes. Teoses: Selg, M., Linno, M (toim). Ülikoolilt Tartu linnale: sotsiaaltöö-teemaliste üliõpilasuuringute kogumik IV. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 25-33.

**Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks** <http://www.kuriteoennetus.ee/perevagivald> (17.01.2014).

**Juhila, K., Pösö, T., Hall, C., Parton, N.** (2003). Introduction: Beyond a Universal Client. Teoses: Hall, C., Juhila, K., Parton, N., Pösö, T. (toim). *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. London, New York: Jessica Kingsley Publication, 11–24.

**Laste hoolekande korraldus valdades ja linnades.** Riigikontrolli aruanne Riigikogule. Tallinn, 29.01.2013.

**Linno, M.** (2012). Eriala esitamine lastekaitsetöötajate lugudes laste vastu suunatud vägivallast. Teoses: Strömpl, J., Selg, M., Linno, M. (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Laste väärkohtlemise lood*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 120–165.

**Linno, M., Soo, K., Strömpl, J.** (2011). Perevägivalda levikut soodustavad riskid ja perevägivalda ulatus praktikute hinnangutes. Uurimisaruanne. Tallinn: Justiitsministeerium <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=55587/Perev%20agivalda+riskid+ja+ulatus+praktikute+hinnangutes.pdf> (6.01.14).

**Mullender, A.** (2002). *Rethinking Domestic Violence. The Social Work and Probation Response*. London and New York: Routledge.

**Overlien, C.** (2010). Children Exposed to Domestic Violence : Conclusions from the Literature and Challenges Ahead. *Journal of Social Work*, 10(1), 80–97.

**Scourfield, J.B., Coffey, A.** (2002). Understanding Gendered Practice in Child Protection. *Qualitative Social Work*. 1(3), 319–340.

## Verge meetodi olemusest ja mõjudest



**Jürgen Rakaselg**  
*Verge meetodi koolitaja*

Verge meetod on lähemine, kus õpitakse käituma agressiivses olukorras. Meetodi osadeks on verbaalsed võtted agressiivse inimesega suhtlemisel ning füüsilised võtted, mis algavad enda positsioneerimisest teise suhtes, enda kaitsmisest ja lõppevad viisidega, kuidas hoida agressiivset inimest kinni rahunemiseni või abi saabumiseni. Meetod on Norras laialdaselt levinud haridus- ja hoolekandelistes asutustes, kus abistavate elukutsete esindajad puutuvad kokku kas arengulistest või haiguslikest põhjustest tingitud vägivallaga.

Ajakirja Puutepunktid eelmise aasta veebruarinumbris (nr 15, lk 14-15) käsitleti Verge meetodit kui ühte võimalust toime tulla ag-

ressiivse käitumisega. Seda meetodit on Eestis õpetatud pea aasta ning seetõttu saab teha esmaseid kokkuvõtteid senistest kogemustest.

Kuigi Verge meetod on Eestis suhteliselt uus, on seda õpetatud väga erinevates asutustes töötavatele inimestele alustades tavakoolidest ja lasteasutustest ning lõpetades psühhiaatriahaiglate ja ööpäeva ringi erihoolekannet pakkuvate asutustega.

Meetodi juured on Ameerika Ühendriikides, kus seda tuntakse nimetusega *Handle With Care Behavior Management System* (väljatöötaja Bruce Chapman, vt ka <http://handlewithcare.com>). Euroopas rakendatava vormi on välja arendanud norralasest pikaajaline treener Pål Erik Ruud, kes on ka Eestis tegut-

sevate treenerite koolitaja.

Meetodi aluspõhimõtted on järgmised:

- oskused on kergesti õpitavad ja lihtsad
- sekkumised peavad arvestama kõigi asjaosaliste inimväärikust ega tohi olla alandavad ja valulikumid
- mis tahes sekkumine peab võimaldama arendava ja hoolivalt turvalise suhte jätkumist.

## Oskuste kergesti õpitavus ja lihtsus

Tõenäoliselt on kõik sotsiaalvaldkonnas töötavad inimesed omandanud kutsehariduse raames elementaarsed suhtlemispsühholoogia põhitõed, kus on möödapääsmatuks teemaks ka kehakeel. Pole saladus, et inimese füüsis, sh kehahoid, liigutuste tempo ja ulatus kannavad suhtlemisolukordades oma sõnumeid või lisavad verbaalsetele sõnumitele teavet. Inimese keha kõneleb ja teeb seda pea sama detailirohkelt kui verbaalne suhtlus. Ometi jäävad suhtlemispsühholoogia raames kehakeelest õpitu kohta alles vaid mõned, sageli meelelahutuslikud seigad, mille abil püütakse kellegi teise tegelikke sõnumeid paljastada. Verge meetod vaatleb muuhulgas neid suhtlemisvõtteid, mida inimesed ehk vähem või rohkem teadmatult kasutavad ka töistes oludes kas pinge suurendamiseks või leevendamiseks. Erakordselt tähtis on olla teadlik oma keha sõnumitest neil, kes töötavad sellistes asutustes, kus sõnalise väljenduse võimalused on arengulistel või tervisest tulenevatel põhjustel kas olematud või oluliselt piiratud.

Agressiivseid olukordi analüüsid on nt Norra psühhiaatriaasutustes jõutud seisukohale, et ligi kolmveerandit agressiivsetest juhtumitest oleks saanud ära hoida asutuse töötajate käitumise või töökorralduse muutmisega. Siinkohal ei räägi ma töötajate ebaeetilise või õiguslikult lubamatust käitumisest, vaid olukordadest, kus töötajate teadmatusest ja nende otsese tahtluseta või töökorralduse tõttu (nt pikad ooteajad, põhjendamatud lubadused vmt) võimendused erimeelsused või loodi nende tekkeks soodus olukord. Kui tavalises kahe terve täiskasvanu vahelises suhtluses on ootuspärane, et mõle-

mad vastutavad enda poolt väljaõeldu eest, siis piiratud enesejuhtimis- ja/või suhtlemis- oskustega laste ja täiskasvanute puhul võiks töötaja vastutada mitte ainult enda väljendatu eest, vaid ka selle eest, millise käitumise võib see esile kutsuda.

Kindlasti ei omanda Verge meetodit õpinu sellist vilumust, et hoida ära kõik võimalikud ründed ning ohuolukorrad. Käitumisprobleemidega noorukite ja psüühiliselt häiritud inimeste puhul on alati võimalik, et ohtlikku käitumist ei halda enam haridus-, hoolekande- või tervishoiutöötaja ning see võib osutada väljakutseks isegi politsei eriüksusele. Ometi aitavad baaskursuse raames omandatavad oskused Norra praktika põhjal lahendada enam kui 80% agressioonijuhtumitest, mis sellistes asutustes võivad ette tulla. Julgen väita, et inimesed, kes töötavad näiteks probleemkäitumisega noorukitega ja väidavad enesel olevat oskusi ja teadmisi, kuidas alati kõiki agressiooniolukordi lahendada, vajavad tööandja lähemat vaatlust. Nii Norra kui Eesti praktikas on selliste väidete taga kas ülemäärane ja lubamatu jõukasutus või ebaadekvaatne ohuhinnang. Ohte äratundva, nende eskaleerumist vältida suutva ja enamesinevates olukordades tegutseda oskava töötaja käitumine muutub aga oluliselt. Sageli oleme saanud tagasisidet, et teadmine, mida teha, kui agressiivne olukord läheb väga keeruliseks, muudab suhtlemise enesekindlamaks ja töötajad annavad suhtluses selgeid sõnumeid: olen kindel selles, mida teen, ja tean, kuidas käituda.

Seevastu arglikult ja ebakindlalt oma rolli, võimalusi ja õigusi tajuv töötaja satub palju sagedamini ohtlikesse olukordadesse, seda nii enda teadmatusest tehtud kesiste valikute kui ka patsiendile/õpilasele lõbu pakkuva kiuslikkuse tõttu. Enda elule ja tervisele ohtu tajuvalt inimeselt ei saagi oodata, et ta suudaks lahendada nt kahe õpilase vahelist kaklust või keskenduda suhete juhtimisele. Tööandjate tehtud analüüsid näitavad, et agressiivsed olukorrad on tihti seotud samade töötajatega. See ei tähenda alati, et need töötajad oleksid pahatahtlikud või nõrgad spetsialistid, küll aga oleks mõistlik vaadata, kas neil nõu agressiooni väljavalitutel on olemas

vajalikud oskused ja teadmised agressiooni- ja toimetulekuks.

### Inimväärikuse kaitsmine

Inimväärikuse all me peame silmas nii abistavate elukutsete esindajate kui ka nende klientide, õpilaste, hoolealuste ja patsientide inimväärikust.

Elu näitab, et kuigi haridus-, hoolekande- või tervishoiuasutuste sise-eeskirjad töötajale ja asutuse klientidele ohtlike olukordade ennetamise või ärahoidmise kohta võivad esmapilgul näida põhjalikud, ei paku need piisavat tuge nõ tööpõllul olijale. Kuivõrd seadus piirab selgelt kehalise jõu kasutamist, on juhistes sageli peetud lihtsamaks piirduda üld-sõnaliste soovitustega nagu „agressiooni ärahoidmiseks tee koostööd politseiga, rünnete ennetamiseks loo vastastikusele austusele toetuv suhe patsiendiga” jne. Mõistetavalt ei saa selliseid suuniseid pidada küllaldaseks ning osa kliendirühmade puhul mõjuvad niisugused juhised isegi erakordselt kohatutena. Ebainimlik on olukord, kus töötaja peab igal hommikul tulema tööle, kus ohud on tavalised ning tal ei ole vajalikku oskust ega teavet, kuidas nendes oludes tegutseda või mis on tema õigused ja kohustused enda ja teiste kaitsmisel. Sellises organisatsioonis on iseenesestmõistetav, et töötaja hakkab individuaalse taluvuse piiril otsima võimalusi töölt eemalolekuks. Kui esialgu võib see väljenduda näiteks töövõimetuse ülehindamises, siis pikemas perspektiivis ei saa välistada püsivama töövõimetuse teket.

Nagu eespool kirjeldatud, ei anna seadused vaadeldavate asutuste töötajatele kuigi palju võimalusi füüsilise jõu kasutamiseks. On selged raamid nõ äärmuslike erijuhtumite jaoks. Reguleeritud on äärmuslike juhtumite lahendamine, kuid kuidas tulla toime nt näpistava kliendiga või inimesega, kes on tunginud ähvardavalt töötaja intiimtsooni, kuid samal ajal ei puudutagi töötajat? Kuigi sellised olukorrad on põhjendatult ohuna tajutavad, annavad tavapärased juhised ja tööandaja suunised vaid võimaluse kannatada ebameeldivat olukorda kuni see muutub elule või tervisele ohtlikuks. Igapäevased olukorrad, sh sõnaline ähvardamine, tõuklemine,

ähvardavad liigutused, rituaalne agressioon jne asuvad sageli aga nn hallis alas, kus määravaks on asutuses väljakujunenud aastakümnete pikkune praktika ja olukordades osalejate taluvuspiir ning töötaja arusaamine oma õigustest ja kohustustest. Sel puhul on Verge meetodist kõige enam abi nii enda kui ka teiste kaitsmisel ja agressiooni eskaleerumise ärahoidmisel.

### Valu ja alanduse vältimine

Meetodi õppe käigus selgitatakse töötajale nimelt tema asutuses nii töötaja kui kliendi õiguslike kohustuste ja õiguste vahekordi. Talle antakse selged teadmised õiguspärasest käitumisest ja oskused, kuidas nendes olukordades käituda. Kogemused näitavad, et Eesti haridusasutustes ollakse pigem seisukohal, et füüsiliselt ei tohiks (sageli arvatakse, et see on koguni keelatud) üldse sekkuda, tervishoiuvaldkonnas aga peetakse teatud valu või ka valuvõtte kasutamist nt turvamehe poolt käitumise kontrollimise eesmärgil pigem lubatavaks. Verge meetod lähtub selgelt põhimõttest, et käitumise kontrollimiseks ei tohi kasutada valu. Valu kasutamine on alati vägivald. Vägivallale samaga vastates tekib olukord, kus me justkui õigustame vägivalda. Kui abistava elukutse töötaja on sellisel moraalsel tasemel, et suudab eristada kahte äravahetamiseni sarnast vägivaldset käitumist, kus tema rakendatud vägivald korra ja turvalisuse tagamiseks on lubatud, siis kliendi, õpilase või patsiendi jaoks on siin sageli vaid üks sõnum – tema ei tohi olla vägivaldne, aga töötaja tohib.

Valupõhised lähenemised agressiivse inimese käitumise kontrollimiseks on Eestis levinud politseis ja vanglates. Kuigi on keeruline leida head põhjendust igapäevasele valupraktikale nendeski asutustes, on see psühhiaatriavaldkonnas väga ohtlik. Psühhiliste erivajadustega inimestel võib nii neuroloogilistel põhjustel, psühhootiliste episoodide kui ka kasutatavate ravimite mõjul olla valutundlikkus oluliselt muutunud ning seega suureneb oht tekitada kliendile/patsiendile raskeid kehavigastusi. Samuti ei saa pidada heaks lahenduseks kasutada valuvõtteid laste ohjeldamisel. Kui õpilasele, patsiendile või klien-

dile valu põhjustamine on üks osa kahjust, siis teise osa kahjust kannavad töötajad, kes on pandud olukorda, kus neil tuleb oma töötõttu põhjustada teistele valu ehk kahju. Kui sellist käitumist püüda põhjendada kõrgemate moraalsete ühishuvide saavutamiseks, jääb see siiski vähemal või suuremal määral vägivaldse posttraumaatilise kogemuseks edasist kutsetegevust mõjutama.

Valu kasutajal on loomulikult olemas omad ratsionaalsed argumendid. Inimene, kellele tekitab valu, muutub kiiresti koostööaltniks. Ja kuigi valuga on võimalik saavutada üksnes näiline kuulekus, võib see mõne abistava elukutse esindaja jaoks olla isegi märk edukast kutsetegevusest. Kui selliseid inimesi peaks Eestis leiduma, tuleb nende kurvastuseks ütelda, et näiline kuulekus ei ole abistava elukutse puhul mitte edu märk, vaid vastupanu üks erivorm. Teisisõnu, valu abiga on võimalik teatud juhtudel saavutada ajutine, hetkeline muutus, mis aga püsib sama kaua kui valu kordumise oht.

Kuigi, nagu eespool mainitud – kuulub selline jõukasutus enamasti nõ halli alasse, mis ei ole sageli ei õiguslikult ega ka vaadeldavate asutuste tegevuse eesmärke silmas pidades eriti hästi põhjendatavad.

### **Arendava ja hoolivalt turvalise suhte jätkumine**

Eespool oli juttu sellest, et inimese keha on osa suhtlemisvahenditest, üks võimalus sõnumite edastamiseks. Ometi, kui on vähegi võimalik kasutada suhtlemisel sõnu, peaks eelistama neid. Verge meetod ei asenda harilikku kutsealast sõnalist suhtlust. See on vaid üks tööriist õpetaja, tegevusjuhendaja, sotsiaaltöötaja, õe või arsti tööriistakohvis. Kuid seda tööriista ei saa alati asendada ja sel on oma koht eeldusel, et me kasutame füüsilist jõudu ja oma kehakeelt proportsionaalselt agressiooniga – kui agressiivsus väheneb, sekkume vähem, kui suureneb, sekkume rohkem. Kuid kunagi ei lähe kaugemale kui ohu tõrjumiseks vajalik. Verge meetod ei ole füüsilise karistamise või kättemaksu viis. See on lähenemine, mille võtteid saab kasutada igapäevases suhtluses, tulemaks toime ärritunud inimestega või

käitudes konfliktis viisil, mis maandab pinge ja hoiab ära võimaliku vägivaldse käitumise. Verge meetodi järgi õpitavale eelneb ja järgneb reeglina alati ka sõnaline suhtlus, mille käigus ei vabandata oma füüsilist sekkumist, vaid antakse teada, mis asjaolud tingisid füüsilise sekkumise. Samuti arutatakse, kuidas järgmistel kordadel hoida ära füüsilise suhtluse ning võimalikult piirduda sõnadega. Kuna meetod ei kasuta valu ja sekkumised vastavad agressiooni tasemele, siis on need tavaliselt mõistetavad ja vastuvõetavad ka vägivalda rahunenud algatajale.

### **Lõpetuseks**

Füüsiline jõud on mõiste, mida juhuvalimi puhul kasutatakse väga äärmuslikult, nagu näiteks mõistet „elu Marsil”. Ühes skaala otsas on vastajad, kelle jaoks on elu Marsil vähemasti keskmise imetaja mõõtu inimese või looma sarnane olend, teises otsas aga need, kelle jaoks on elu ka väikeses koguses mikroelementides või tilgas vees. Samuti on füüsiline jõud mõiste, kus tõlgendus on individuaalne ning ulatub rusikasse surutud käegälöömisesest kuni kellegi liigutuste või liikumise piiramiseni. Seetõttu on sotsiaalvaldkonnas füüsilise jõu kasutamise seotud palju eelarvamusi ja kõhklevaid hoiakuid: „me ei tohi patsienti/õpilast/klienti sõrmega puutada või muidu järgneb vangistus” vmt. Abistavate elukutsete puhul on töötaja ise oluline töövahend, seega on seda ka tema keha. See on ka suhtlusvahend, mille abil kaitsta ennast ja oma hooldusalust/patsienti/klienti või õpilast kas temast lähtuva või teda ähvardava ohu eest.

Oleks ebatõene väita, et hoolekandes, harriduses või tervishoius on agressiivsed olukorrad haruldased. Nimetatud valdkondades on patsiendi, kliendi, õpilase, hoolealuse kas arengulisest või tervislikust seisundist tulenev agressiivne käitumine möödapääsmatu ohutegur kõigi asutuses viibijate, sh ka töötajate jaoks.

# Lapsed peavad tundma internetis käitumise ja suhtlemise reegleid



**Airi Mitendorf MSW**

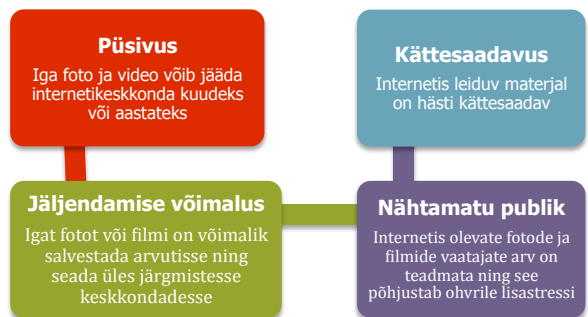
*Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut*

Artikkel jätkab küberkiusamise teemat ja selgitab internetis olevate materjalide tunnuseid ning pakub praktilise harjutuse internetis suhtlemise reeglite väljatöötamiseks koos lastega.

Positiivne vaimne tervis on midagi rohkemat kui vaimse tervise probleemide puudumine. Positiivne vaimne tervis on ka see, kui inimene tunneb, mõtleb ja toimib viisil, mis aitab tal tunda elust rõõmu ning tulla toime väljakutseid esitavate olukordadega. Lisaks võib positiivset vaimset tervist vaadelda kui inimese võimet tajuda, mõista ja tõlgendada ümbritsevat keskkonda, suutlikkust teiste inimestega kaasa mõelda ning vastavalt sellele valida kohane suhtlemisstiil (Vaimse tervise edendamise käsiraamat haridusasutustele 2012).

Üks eelmistest vaimse tervise rubriigi artiklitest (Mitendorf 2013) selgitas küberkiusamise definitsiooni ning selle erinevaid tüüpe. See artikkel jätkab teemat ja selgitab internetis olevate materjalide tunnuseid ning pakub praktilise harjutuse internetis suhtlemise reeglite väljatöötamiseks koos lastega. Artikkel pärineb MHPHands projekti („*Mental Health Promotion Handbooks*”, „Vaimse tervise edendamise käsiraamatud”) käsiraamatust, mis on suunatud haridusasutustele ning keskendub vaimse tervise edendamisele alg- ja põhikoolis ning gümnaasiumis. Koolide käsiraamatu peamine sihtrühm on õpetajad ja teised koolitöötajad, sh sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid.

Haridustöö käigus on suurepärase võimalus viia läbi laste positiivset vaimset tervist edendavaid tegevusi. Positiivse vaimse tervisega noort iseloomustab aktiivne osalemine mõtestatud tegevuses ja positiivsetes suhetes. Paljudele noortele võib olla üllatuseks, et sotsiaalmeediasse (Facebook, Twitter, jmt) ülesriputatud foto, videoklipp või kommentaar võib olla isegi ühekordsel üleslaadimisel kättesaadav ka kümne aasta pärast ning mõjutada inimese mainet näiteks töökohale kandideerimisel. Seetõttu on äärmiselt tähtis selgitada noortele internetti paigutatud materjalide tähendust ja kättesaadavust: iga fotot või kommentaari võib püsi-



Joonis 1. Internetis olevate materjalide tunnused

valt kasutada suur hulk inimesi, ning neid on võimalik jäljendada, kopeerida ja kuritarvitada. Interneti paigutatud materjalide tunnused on esitatud joonisel 1.

Õpetaja, sotsiaaltöötaja või koolipsühholoog saab koos noortega arutleda, milliseid tagajärgi võib kaasa tuua see, kui kellegi foto või kommentaar on püsivalt kättesaadav paljudele võõrastele inimestele ning neid materjale on võimalik piiramatult jäljendada.

Üks võimalus edendada noorte positiivset vaimset tervist ja ennetada küberkiusamist on tutvustada neile uue meedia reegleid ning vastutustundliku kasutamise põhimõtteid. On väga oluline, et need reeglid oleksid kohandatud õpilaste vanusele ja hariduslikele eesmärkidele. Püsivaima tulemuse saavutamiseks on kasulik, et lapsed ise osaleksid oma käitumist kujundavate reeglite väljatöötamisel. MHPHands projekti vaimse tervise edendamise käsiraamatus kirjeldatud harjutus on suunatud küberkiusamise ennetamisele: koos lastega sõnastatakse reeglid, kuidas internetikeskkonnas suhelda ja käituda.

## Näidisharjutus: Netikett (interneti käitumisreeglid)

Harjutuse eesmärk on anda õpilastele teadmisi internetis kehtestatud reeglite kohta, mille rikkumine võib neile endale või nende kaaslastele kaasa tuua halbu tagajärgi.

### Materjalid

Töölehed, millel on kirjas mõned eelnevalt väljatöötatud internetis käitumise reeglid. Töölehtede valmistamiseks võib kasutada eelnevaid näiteid, kirjandust ning lisada enda mõtteid.

### Protseduur

- Õpilased saavad töölehed internetis käitumise reeglitega.
- Loetelus võivad olla järgmised reeglid:
  - Ära kunagi postita ja kirjuta midagi sellist, mida sa ei julgeks inimesele otse näost näkku öelda.
  - Ära vasta provotseerivatele kirjadele.
  - Ära loe teiste inimeste erakirjavahetust.
  - Kontrolli kirjade sisu ja õigekirja enne, kui need ära saadad.
- Palu õpilastel võtta kolmikutesse ning sõnastada juurde veel vähemalt kolm internetis käitumise/suhtlemise reeglit. Anna selleks aega 10 minutit.
- Palu õpilastel valida nimekirjast üks reegel, mida nad tahavad omavahel põhjalikumalt arutada.
- Küsimused, millele arutelu käigus tähelepanu pöörata, oleksid järgmised:
  - Kas olete märganud, et inimesed internetis seda reeglit jälgivad?
  - Kas see reegel on vajalik? Miks see reegel on või ei ole vajalik?
  - Kas teie ise jälgite seda reeglit? Miks te seda teete või ei tee?
  - Mis oleks teisiti, kui kõik internetikasutajad seda reeglit jälgiksid?
  - Millised on võimalikud tagajärjed, kui inimesed seda reeglit ei jälgi?
- Anna õpilastele aega 10 minutit.
- Palu kolmikutel ühineda, nii tekivad suuremad grupid, kes tutvustavad enda valitud reeglit ning annavad tagasisidet teisele grupile. Õpilased püüavad üksteist veenda, miks üks reegel on teisest parem.
- Anna õpilastele aega 10 minutit.
- Grupid tutvustavad oma tulemusi tervele klassile.
- Tagasiside:
  - Kas interneti kasutamise reeglid on vajalikud?
  - Kellele need reeglid on vajalikud?
  - Mida saaks teha, et veenda õpilasi neid reegleid jälgima?

## Soovitused, tähelepanekud

Selle harjutuse käigus tuleks tähelepanu pöörata järgmistele asjaoludele:

- Tuleks ületada õpilaste vastumeelsus interneti reeglite suhtes.
- Tuleb veenda õpilasi interneti kasutamise reeglite jälgimise kasulikkuses.
- Tuleb muuta levinud arvamust, et reeglite rikkumine ei ole midagi tõsist.

## Harjutuse variandid

Neljaliikmelised grupid võivad koostada uued reeglid ning tutvustada neid klassile. Klass võib koos uute reeglite üle arutleda ning leppida kokku ühistes reeglites, millega on nõus iga õpilane.

## Hindamine ja tagasiside

Harjutuse järel võivad õpilased ja õpetaja täita enesehinnangu töölehe, et tõsta enesekindlust ning arendada positiivset suhtumist turvalise ja kohase interneti kasutamise kohta. (Tööleht 1)

Küsimus	Vastused
Milline reegel nendest on kõige vajalikum?	
Miks see on oluline?	
Kas ma jälgin kõiki sotsiaalse võrgustiku reegleid internetis?	
Millist reeglit ma olen viimase 30 päeva jooksul rikkunud?	
Miks ma seda reeglit rikkusin?	
Millised võivad olla selle tagajärjed?	
Millised on võimalikud käitumisviisid ilma reegleid rikkumata?	
Mida ma saan teha, et olukorda parandada?	
Mida uut ma olen interneti kasutamise reeglite kohta teada saanud?	

## Viidatud allikad

**Mitendorf, A.** (2013) Küberkiusamine koolikeskkonnas. Sotsiaaltöö 3/2013. Tallinn  
 Vaimse tervise edendamise käsiraamat haridusasutustele (2012). MHPHandbook.



## On the Need for Debt Counselling

*Ülle Schmidt, MTÜ Võlanõustajad*

12% of families in Estonia have problems with paying their bills and according to the Estonian Tax and Customs Board, there are around 100 000 indebted individuals. Debt is often caused by lack of financial and legal literacy. A new concern in Estonia is private boards of debt arbitration. Debt counsellors can advise debtors on ways to improve their financial situation, engage their social networks and help negotiate with creditors and explain legal rights. Debt counsellors help debtors to clear their debts. An important part of their job is psychosocial counselling. According to the professional standard, debt counsellors should not only focus on legal issues, but take into account the debtor's situation as a whole. Although more than a hundred debt counsellors have been trained in six years, any person with legal higher education and work experience of at least one year can work as a debt counsellor, including bank tellers or debt collectors, which can lead to a conflict of interests. Debt counselling is not yet included under social services in Estonia, but there has been more political focus on citizens' debt load recently.

## Aging in Estonia: Coping of the Elderly and the Reciprocal Effect of Generations

*Ülle Kasepalu, PhD*

The article gives an overview of the doctoral thesis "Aging in Estonia: Coping of the Elderly and the Reciprocal Effect of Generations". The thesis is based on four separate studies, which analyse coping of the elderly and their experiences with ageing, as well as opinions of different generations about living and acting together in an ageing society. The results reveal that the attitudes of the middle-aged towards ageing are changing and are somewhat contradictory. Women have given more thought to ageing than men and see their future role in taking care of their grandchildren and engaging in hobbies. Men focus more on financial security, and express a fear of being alone. However, not many steps are taken to prepare for ageing. There is a negative attitude towards many generations living under the same roof, although mutual help is valued. Only 1/6 of the elderly deemed their quality of life and coping high; respondents who were still employed assessed their quality of life significantly higher. In addition to financial security, relationships with friends and family were also valued highly. Elderly females living in social homes show a greater satisfaction with life than those receiving home care. Most respondents were positive about their ageing experiences. Understanding ageing helps change attitudes towards the elderly, and contributes to active and dignified ageing, ensuring a more cohesive and sustainable society. The thesis can be found online in the repository of Tallinn University Academic Library (<http://e-ait.tlulib.ee/343/>).

## Half way there... Some thoughts on the new draft Child Protection Act

*Judit Strömpl, Head of Chair of Social Work, Institute of Social Studies, University of Tartu*

*Merle Linno, Assistant, Institute of Social Studies, University of Tartu*

The article analyses the draft for the new Child Protection Act in Estonia. While the authors have great regard for the complex context of legislative drafting, they point out several shortcomings in the new draft act, the main one being the contradiction between the broad title of the Act (Child Protection Act) encompassing all children and a more limited purpose of the Act, which emphasises children whose life and welfare is at risk, and the focus shifts from children and families in general to the organisation of child welfare services. In comparison, the Finnish Child Welfare Act sees children as social beings developing through their family relationships, and the main focus is on preventing risks to the development and welfare of children. The new Estonian draft act, views early intervention as prevention and concentrates on alleviating already existing problems. Children are viewed outside family and other close relationships; parents and caretakers are placed on the same level as other people working with children, diminishing their role and casting them as risk factors. However, other risks that may arise, for example, in school or in the Internet are not taken into account. Rather than being subjects of the Act children and their families have become objects of the system

## Социальная защита военнослужащих. СТР. 16

*Ану Янес, руководитель социальной службы Оборонительных войск*

Служба в Оборонительных войсках – это особый вид гражданской службы, отличающийся высокой вероятностью возникновения социальных рисков и обуславливающий необходимость в сильной социальной защите. Помимо государственных гарантий систем социального страхования и социального обеспечения Оборонительным войскам предоставлено право на применение дополнительных гарантий на основании Закона о военной службе и его прикладных положений. В 2013 году вступил в силу новый Закон о военной службе, который обеспечивает, на основании Закона о медицинском страховании, получение компенсации в случае наступления временной нетрудоспособности, обусловленной ущербом для здоровья, полученным в ходе выполнения служебных заданий при прохождении срочной службы. Социальная защита военнослужащих основывается на эффективном сотрудничестве гражданской и военной систем. Оборонительные войска оказывают услуги семейного врача, стоматолога и определенные виды амбулаторных услуг здравоохранения, центр здоровья Seli предлагает услуги восстановительной терапии. Социальную работу в Оборонительных войсках осуществляет три социальных работника.

## Несёт ли социальный работник ответственность за что-либо, и в каких областях? (I).

СТР. 31

*Гаабриэль Тавитс, д.ю.н., доцент кафедры трудового права и права социального обеспечения Тартуского Университета*

Деятельность социальных работников регулирует ряд правовых актов, но степень ответственности остается неясной. Основные правовые акты, содержащие предусмотренные для социальных работников обязательства, это Закон о социальном обеспечении, Закон о защите детей и Закон о защите личных данных. Существует несколько аспектов ответственности социальных работников. Эти аспекты связаны с невыполнением обязанностей, предусмотренных Законом о социальном обеспечении, превышением предусмотренных полномочий или злоупотреблением ими. Повышенная степень ответственности отличает работу с детьми и предусмотрена в случае нарушения обязательств, указанных в Законе о защите детей. Важно обеспечить защиту личных данных и ответственность за злоупотребления при использовании данных, а также за их незаконное использование.

Носитель публичной власти имеет право предъявить регрессное требование в отношении социального работника, если он должен был возместить ущерб, нанесенный в результате деятельности или бездействия социального работника.

## 20 лет социальной работы в тюрьмах Эстонии. СТР. 23

*Лаура Кикас, заместитель директора Таллиннской тюрьмы*

Велли Эхасалу, советник службы реабилитации отдела тюрем Министерства юстиции

В 1994 году, когда в тюрьме были введены должности социальных работников, их деятельность и цели были еще довольно неопределенными. С принятием Закона о тюремном заключении в 2000 году основной упор тюремного заключения был направлен на ресоциализацию заключенных, или их подготовку к освобождению. В настоящее время координатором дел заключенных является инспектор-контактное лицо, который составляет план срока наказания, следит за его выполнением и мотивирует заключенного. Социальный работник стал лицом, оказывающим услуги, а также профессиональным консультантом в команде контактного лица. Он является специалистом в своей области, оказывающим услуги в соответствии с выясненными контактными лицами нуждами заключенного.

## О необходимости консультаций по вопросам долговых обязательств. СТР. 28

*Юлле Шмидт, MTÜ Võlanõustajad*

Необходимость в помощи консультанта по вопросам долговых обязательств возрастает, почти 12% семей Эстонии имеют затруднения с выплатами, а сотни тысяч занесены в регистры инкассо-фирм по причине задолженностей. Крупные задолженности и неуплаченные штрафы доводят требования до судебных исполнителей и ареста банковского счета должника. Хороший консультант по вопросам долговых обязательств неизбежно должен обладать такими качествами, как способность к эмпатии, отзывчивость и надежность. Клиентов необходимо поддерживать и помогать им в улучшении их положения, преодолении финансовых трудностей, избежании новых долгов и решении связанных с долгами проблем. Консультант по вопросам долговых обязательств может помочь клиенту привлечь его социальную сеть, научить составлять семейный бюджет и вести переговоры с кредиторами. Он также поможет выяснить законные права должника и познакомит с возможностями социальной системы для получения помощи. Задачей консультанта является не освобождение клиента от задолженностей, а демонстрация ему различных возможностей преодоления затруднений.

## Dick Carlson on öelnud:

„Igaühel on oma isiksus, kuid igaühel pole meeldivat isiksust... Me kõik tahame niisugust isiksust, mis teeks meid teretulnuks kõikjal ning tooks meile edu, mõju ja õnne... Huvitavaid isiksusi kohtab kõigil elualadel... Külgetõmbavate isiksuste puhul on esile tõstetud järgmised omadused ja harjumused: rõõmsus, sõbralikkus, korralikkus (puhtus), mõnusus, abivalmis olek, ebaisekus, huumorimeel, mõtterikkus, innukus ja tasakaalukus; eemaletõukavate isiksuste puhul: isekus, lohakus, upsakus, pessimism, omaette olek, hooplemine, hoolimatus, ebaustavus, kulmukortsutamine ja irisemine ning nõutu olek.

Benjamin Franklin oli omal ajal tark. Tal oli kindel siht ja eesmärk, mille saavutamiseks ta seadis kokku plaane, päevakavasid ning distsiplineeris end rangelt. Üks ta meetodeid oma positiivse isiksuse väljaarendamiseks oli püstitada endale teatav norm 13 vorusena ning siis metoodiliselt ja usinasti püüda igaühe poole neist. Need 13 kuulsat vourust olid: mõõdukus, vaikimine, kord, kindlus, kokkuhoidlikkus, töökus, otsekohesus, õiglus, eneseohjeldamine, puhtusearmastus, rahulikkus, kasinus ja alandlikkus...

Et muuta oma praegust olukorda, pead kujutlema – selge järjekindla mõtlemise abil parandatud olukorda... Suurem osa sellest, mis teed, sõltub sinu positiivselt suunatud kujutlusvõimest... On olemas kolm esmatähtsat põhimõtet, mis on olulised igaühe ettevõtte eduks: 1. Määra oma sihid. 2. Analüüsi takistusi, mis teel ees on. Õpi, kuidas ületada takistusi. Nagu otsustad, nii pead ka teostama... Enam kui kümne tuhande inimese hoolikas analüüs osutas nõrkusele, mis oli ühine 95%le neist – neil ei olnud kindlat sihti elus. Kõik need, kes olid rahaliselt edukad või kel oli mingi muu väljapaistev saavutus elus, omasid kindlat sihti ja hästisõnastatud kava selle saavutamiseks... Kord pani keegi poola talupoiss sõrme roosale laigule maakaardil ja ütles: „Ühel päeval lähen sinna.“ Koht, millele ta osutas, oli tume Kongo piirkond Aafrikas. See poola poiss oli Joseph Conrad, kelle nimi seisab maailma suurte kirjanike hulgas. Juhtum on huvitav peamiselt seepärast, et Conrad tegelikult ka külastas kohta, millele ta noorukina näitas... Igaühel meist peaks olema soov „kuskile jõuda.“ Kõige dünaamilisem jõud inimkogemuses on „sisemise tulega“ isik, kelle kavatsus on nii tugev, et kihutab teda herakeslikele tegudele. Lutheri eesmärk oli saavutada südame-tunnistuse vabadus! Washingtoni eesmärk oli saavutada isamaa vabadus! Lincoln eesmärk oli kaotada orjapidamine! „Pimedate maa“ on H. G. Wellsi jutt. Selles jutus leiab keegi rändaja saare, mille elanikud on olnud pimedad juba mitu sugupõlve. Nad peavad teda hullumeelseks ja romantikuks, kui ta jutustab neile ilusatest asjadest, mida võib näha... Enamik inimesi elab harilikku üksluist elu, sest nad pole kunagi otsinud ega näinud oma linna, maakonna või riigi huvitavaid kohti. Kui nad käiksidki läbi terve maailma, arvatavasti nad ei näeks. Nad ei tunne huvitavaid inimesi; nad pole arendanud endas oskust huvitavaks tööks; nad ei tunne rõõmupuhangut saavutisist ega raskuste ületamisest; nad pole huvitatud tegelikest, kestvaist väärtusist ja seepärast on nad ise teistele vähe huvitavad...

Haridus tähendab rohkemat kui mingi ameti või elukutse õppimist. See tähendab lisaks tehnilisele treeningule arendada oma isiklikke omadusi, mis on olulised edukaks tegevuseks. Tehnilisest treeningust oleneb 15% edust, 85% oleneb isiklikest omadustest, nagu algatusvõime, põhjalikkus, tähelepanu, keskendumisvõime, otsustavus, kohanemine, juhtimise ja organiseerimisvõime... Tehniline treening on eeldus koha saamiseks, kuid võib puududa see, millega kohta kinni hoida...”

**Dick Carlson** (1893-?) kirjutas raamatu „Teguvõimas isik“, (eesti k 1937), kuna just sellised isikud on kõikidel aegadel olnud suureks defitsiidiks.

## Vahendanud Jüri Raudsepp

Foto: Tripple



## Aeg pikendada tellimust

Ajakirja Sotsiaaltöö tellimuse 2014. aastaks saab vormistada postkontorites, Eesti Posti tellimiskeskonnas [www.post.ee](http://www.post.ee) või meiliaadressil [ajakiri@tai.ee](mailto:ajakiri@tai.ee).

- aastatellimuse (6 numbrit) hind on 15 eurot
- üliõpilastele 10 eurot
- aastatellimuse kolm eksemplari samale tellijale 29 eurot
- Välismaale tellides lisandub tellimuse hinnale ka postikulu.

### MIKS tellida erialajakiri Sotsiaaltöö endale või oma organisatsioonile?

Ajakiri toob lugejaini praktikute ja teoreetikute aktuaalsed seisukohad, mis mõjutavad otseselt sotsiaalvaldkonna uuemate poliitikasuundade arenguid, aktuaalsete probleemide lahenduskäike ja sündmusi. Ajakiri toob sinuni sotsiaaltöö, hoolekande ning sotsiaalpoliitika ja -hariduse põneva ja kireva maailma, aidates sul orienteeruda, praktiseerida ja end pidevalt täiendada.

Erialajakiri tagab suurepärase võimaluse valdkonnas tegutsevatele ekspertidele, teadlastele ja üliõpilastele eelretsenseeritud artiklite avaldamiseks.

## OLE KOHAL!



Sokos Hotel Viru  
Konverentsikeskuses  
Tallinnas

26. - 27. märts 2014

Traditsiooniline aasta tippsündmus kõigile,  
kes omavalitsuste tööde ja tegemistega seotud

Osavõtuks registreerimine algab veebruari lõpus  
JÄLGI INFOT KODULEHEL

[www.linnadvallad.ee](http://www.linnadvallad.ee)



info: tel. 618 1798

EESTI LINNADE LIIT  
ASSOCIATION OF ESTONIAN CITIES